Ochs.
De malo typhode graeci

DE

MALO TYPHODE

GRAECIS

DIVERSIMODE DESCRIPTO.

DISSERTATIO INAVGVRALIS
HISTORICO - PATHOLOGICA
QVAM
GRATIOSI MEDICORVM ORDINIS AVCTORITATE
IN ACADEMIA LIPSIENSI
PRO SVMMIS
IN MEDICINA ET CHIRVRGIA
HONORIBVS
RITE CAPESSENDIS
ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS CONCESSV
IN AVDITORIO IVRIDICO
DIE XIII. M. NOVEMBRIS A. MDCCCXXVII
PVBLICE DEFENDET
AVCTOR

FRANCISCVS MAVRICIVS ALEXANDER OCHS
LIPSIENSIS
MEDICINAE BACCALAVREVS.

LIPSIAE,
LITERIS HIRSCHFELDI.

VIRO ILLVSTRI

EXCELLENTISSIMO EXPERIENTISSIMO
AMPLISSIMO

IOANNI CHRIST. AVGVSTO CLARO

POTENTISSIM. REG. SAXON. A CONSILIIS AVLAE,
ORDIN. SAXON. VIRTVT. CIVIC. ET ROSSICI A STO. WOLODOMIRIO
COGNOMIN. EQVITI, PHILOSOPHIAE, MEDICINAE ET CHIRVRGIAE
DOCTORI, CLINICES P. P. ORD. DESIGN., INSTITVT. CLINIC.
REGII MEDICO PRIMARIO, VNIVERSITATIS LITERARVM, VRBIS
ET PRAEFECTVRAE LIPSIENSIS MEDICO PVBLICO,
PLVRIVM SOCIETT. ERVDITT. SODALI ETC. ETC.

FAVTORI AC PRAECEPTORI

PLVRIMVM REVERENDO

HASCE

STVDIORVM PRIMITIAS

PIA GRATAQVE MENTE

OBTVLIT

AVCTOR.

Lectori Benevolo S.

Multi nostra memoria et docte et sagaciter de indole et medela illius quidem febris disputarunt, quam typhodem appellare nunc plurimi consueverunt, sed ut sciscitarentur, quid veteres, quibus nomen morbi debemus, circa ipsius naturam animadverterint et meditati sint, id paucis video curae fuisse; adeoque vix invenies, qui quaesiverint, utrum eandem nos, quam illi, febrem nuncupemus typhodem, itaque nomini propria et primitiva virtus coniuncta in usum nostrum pervenerit, an paulatim conversio significationis exstiterit. Quod intuens, studiis antiquitatis graecae diu addictus, hanc quaestionem constitui paulo accuratius perscrutari, ac, pro virium et adminiculorum tenuitate, in gratiam eius, quae nunc habetur, disciplinae exponere. Idque tanto lubentius et firmius tenebam propositum, partim quum hoc ipso tempore artis medicae veteris auctoritas et desiderium,

aliquamdiu quasi sepultum, videatur reviviscere; partim quoniam in re medica, tot systematibus et commentis opinionum iactatis, citius vero seriusve ob vanitatem abiectis, nunc forsan eo perventum est, ut non sine fructu conspectus reddatur, quomodo variam speciem idem morbus variis temporibus induerit: quemadmodum per tot secula diversimode nuncupatus, expositus et curatus a medicis sit: quam grave et perniciosum imperium superstitio, systematum deliramenta, philosophorum placita etc. in doctrinam et artem medicorum exercuerint: quomodo a pristina, recta et simplici methodo naturam intuendi et, ubi fas erat, imitandi, magis minusve deflexerint in erroneas de natura morbi ratiocinationes et commenta arbitraria: quid denique verum, constans et laudabile habeatur in singulis, sibi invicem saepe repugnantibus, medendi methodis et morbi expositionibus, quo ad emendandam et confirmandam nostram scientiam, quae magis purgata ab ista corruptela est, uti possimus. Quae sors quum complurium morborum fuerit, typhum elegimus e reliquis, tum quoniam nostra et priore aetate tot cladibus civium editis, magnam eamque funestam famam nactus est et intentiorem animorum adversionem; tum quo-

niam idem morbus, notis modo commemoratis, prae ceteris multis mirum quantum emineat. Diversa enim aetate diversis nominibus est nuncupatus, diverso modo descriptus et intellectus, denique diversis medendi rationibus curatus, egregia auctorum dissensione, quae nunc demum vix composita esse videtur. Difficultatem quidem operis quum non ignorarem, plurimum tamen me movit benigna exhortatio medici perillustris, qui, veterum doctrinae eruditissimus laudator et interpres, periculi faciendi suasor mihi exstitit, cuiusque auctoritati in rebus gerendis equidem multum soleo tribuere. Quod eorum gratia animadverto, quibus forte sim displiciturus ob iniustam virium fiduciam. Etenim hoc tantum in votis erat, ut, pro amore et studio, quo veterum medicorum lectioni me dederim, conferrem vel minimum aliquid ad morbi, et generatim ad artis medicae, historiam; itaque lubens agnoscam, doctioribus in hoc campo me esse superatum, dummodo arti et doctrinae emolumentum inde accesserit.

Superest, ut reddam, quam in opere instituendo secutus sim rationem. Antequam varietatem perlustrarem, qua febris, quam nos vocamus typhodem, apud varios compellata, exposi-

ta et curata legatur, hoc existimabam esse eruendum: cuiusmodi malum illud fuerit, quod apud auctores graecos typhodes dictum invenimus, et, si circa ipsum differunt sententiae, quomodo singulae sint interpretandae et discernendae. Quae disquisitio praevio huic libello materiam praebebat. Deinceps decernendum est, num ille morbus cum eo conveniat, qui nobis typhus vocatur; quod si non est, an aliquis vel complures morbi, de quibus apud singulos auctores varii aevi, eosque praestantiores, refertur, pro ipso sint agnoscendi: quem in finem expositio et comparatio sententiarum et relationum exhibenda est, eaque altera in parte opusculi, quam primum fieri poterit, secutura.

§. 1.

Quamvis nostra aetate magno nomine celebretur, tamen in veterum medicorum libris paucorum morborum tam rara fit mentio, tam parca eaque obscura redditur descriptio, quam illius, qui τυφώδης et τύφος ibi appellatur, sive febrem comitem habeat, sive ea carere dicatur. Simul vero tanta dissensio inter auctores obtinet de natura illius mali, ut ne duos quidem invenias, quos circa eandem convenire putaveris; ita, ut partim sedula opus fiat animadversione, ut notae tam rarae tamque dispersae et mutilae ad probabilem quandam et quodam modo luculentam morbi imaginem componantur, partim diligenti distinctione, ne confundantur, quae a se invicem sunt aliena. Verumtamen in hac iniquitate materiae non deest scrutatori analogiae adiumentum: etenim si in paucis quidem, iis vero peculiaribus et naturam testantibus signis duae morbi imagines inter se conveniunt, conclusionem facere licet ad consensum etiam accessoriorum, quippe quae in alterius quidem descriptionis tenuitate reticeantur; dummodo, quae necessaria est, cautio et circumspectio adhibeatur. Tali modo nobis continget fortasse, ut aliquot affectus, qui sub certo quodam titulo non nisi leviter et quasi in transcursu tanguntur, ad certi aliquam et veri speciem uberius exponere possimus, et signis alii nomini adscriptis augere. Quum vero singuli scriptores sententiis de affectu vel febre typhode latis a se invicem aliquantum discedant, quaerendum est, quaenam primitiva et propria notio mali sit, a qua reliquae forte descendant; et haec quidem simul ad eum, quem n o s vocamus typhum, proprie et primario loco applicanda foret. Quem

in finem necessarium duximus, indagari virtutes verbi τύφος et cognatarum vocum; aliquoties enim ad hanc etymologicam partem respicietur, et eodem revocabuntur usus scriptorum typhum commemorantium, ubi modo hanc, modo illam verbi significationem supposuisse cognoverimus.

---

§. 2.

Scilicet ut in scriptis medicorum, ita et in usus communis consuetudine paucae voces reperientur, quae in frequentia vix mediocri, ne dicam: raritate, tantam varietatem usus et virtutis nactae fuerint, quam v. τύφος et quae cum ea cohaerent, ita, ut et ipsarum primitivus et secundarius dicendi usus antea, quod paucis fiat, veniat discernendus.

Descendunt autem τύφος et cognatae voces a θύω (σύω), cuius primitiva vis erat vehementem emotionem et strepitum aëris, flammae, undarum designandi, quodque deinde dicebatur de hominibus furentibus, cum impetu quodam ruentibus, mox de materiis, quae flagrantes crepitum et frendorem edunt, vel effervescunt, nec non simpliciter de succensis promiscue, v. c. suffimentis *). Hinc natum habemus τύφειν (pr. θύφειν) succendere, occulto igne, vel cum fumo largo et fuligine exurere; Hesychius: τύφεσθαι, χωρὶς φλογὸς καπνὸν ἀνεῖναι, ἡσυχῇ ἐκκαίεσθαι, velut igne sub cineribus clam nutrito; ap. Plutarch.: πόλεμος πάλαι τυφόμενος, ἀναλάμψας τὴν στάσιν ἔπεσχεν. — ap. Aristot. Meteor. 2, γῆν — ὑπὸ οἰκείας θερμότητος ξηρανομένην, ὥς τύφεσθαι. — sic apud Galenum, Differ. febr. L. 2. passim, de succenso ligno recente et ob humorem retentum fumante. — dein: fumum exci-

---

*) Quae vox et ipsa, sicuti fumus, ab aeolica forma illius θύω derivari potest, quasi φίω (Fίω) fire, fuffire, φυμός.

tare, τύφειν καπνόν (Herodot.); fumo infestare (e. g. μελίσσας); fumare, fumigare (Photius: τυφομένης, καπνιζομένης.).

Τύφος igitur pr. fumus, vapor; materia, quae fumum et fuliginem emittit, fomes, velut Salmasius, ad Tertull. Pall. p. 280. verba: ἐκ τούτου τύφου φλεγόμενον etc. reddidit: habes igitur ex isto fomite aestuantem magnum regem. Porro sicut ii, qui in fumo obversantur, sensibus detinentur impeditis et hebetudine quadam, huic similis affectus ita appellabatur (Cardan. ad Hipp. Epid. L. II., s. 5. t. 5. vid. Contradict. med. L. 2., tr. 5., c. 29.); modo itaque fastus et elatio, quibus hominum mens obnubilatur et obcaecatur, quo fit, ut se ipsos non amplius pernoverint, et mens elata iam alienetur et desipiat (Mercurialis, Var. lect. L. 5. c. 2. ex Arnob., adv. gentes. L. 1.), Horatii: coecus amor sui, i. q. οἴημα, teste Budaeo (Lex. Graec.); — apud Lucian. Dial. οὐ τὸν τύφον ἀπομαθήσῃ, καὶ γνώσῃ σεαυτόν; — Suidas: τύφος, ἀλαζονεία, μανία, — ὁ δὲ τοιοῦτος ἀγνοεῖ καὶ, ὡς τετύφωται (ignorat, se fastu inflatum esse); — Hesychius: τύφος, ἀλαζονία, κενοδοξία, ἔπαρσις; — Photius interpr. ἀλαζονία, μανία; — Plutarch. de Deo Socrat. τὸν δὲ τύφον, ὥσπερ τινὰ καπνὸν φιλοσοφίας, εἰς τοὺς σοφιστὰς ἀποσκεδάσας. — sic etiam τυφώδεις teste Hesych. denotat: ἐπαρθεῖς, ὑπερηφανούσας; — modo stuporem significat, in quo sensuum et mentis facultates hebescunt, quasi obnubilatae et fumosis vaporibus, quibus caput concutiatur et incalescat, oppressae; similiter ut cognata vox τυφλὸς et τυφλώδης, proprie τυφελὸς etc., mente et oculis obcaecatus intelligitur. Hesychius enim: τυφλὸς τίθεται καὶ ἀντὶ τοῦ κωφὸς, hoc autem idem est, quod ἐνεὸς, quo verbo Galenus iterum interpretatur v. τυφώδης. Idcirco mirandum non est, quod in Msptis ac Edd. vet. medic. τυφλώδης saepe cum τυφώδης, τυφῶσθαι cum τυφλῶσθαι saepius confusum vide-

re licet, sensu verborum ita haudquaquam mutato. (Cf. infr. §. 8).

Ex his facile intelligitur virtus v. *τυφῶσθαι*: affici *τύφῳ*, fumo vaporibusve comprehendi, vel detineri; fastu inflari (cf. Suidas, l. com.) et Plat. ap. Diog. Laërt: *ὅσον τοῦ τύφου διαφαίνεις, δοκῶν μὴ τετυφῶσθαι;* ap. Herodian. *εἰς ἐλπίδα μειζόνων πραγμάτων ἐτύφωσε;* dein: stupefieri: Plat. Phaedr. *ἐπὶ τοῦ τετυφῶσθαι* (*τετυφλῶσθαι*) *τὴν διανοίαν*, — ap. Aretaeum, de hepaticis, *γνώμη τετυφωμένη* etc. — ap. Demosthen: *τετυφῶσθαι τὸν ταῦτα λέγοντα ἔφη*, quod Harpocration interpretatur: *ἐμβρόντητος*, potentia *τυφῶνος* attonitus (sic Foësio *τύφος* est stupor attonitus).

Scilicet ille cum aliis nonnullis (e. g. Langio, Epist. 1. 19, Sinibaldo, Geneanthrop. L. V. tr. 2. c. 8.) vocem *τύφος* a *τυφὼν* vel *τυφὼς* derivavit; verum et ipsis radix est in v. *θύω*, strepo, et denotant (similiter ac *θυέλλη*) ventum cum ingenti strepitu ruentem, qui densa nube involutus praeceps in terram eliditur (Aristot. Meteor. 3.), pulverem soli turbine rapiens in gyrum vertit, arbores evellit, et obvia quaeque pessundat, cuius exhalationes nubem rumpentes fulgure micant ac nubes in longum imbrem resolvunt *), quales flatus, qui cum aqua tumultuose profusa inhorrentes et fragosi feruntur, ab Aristotele alibi *ἐξυδρίαι* vocantur. Adscribebant autem talem turbinem Typhoeo giganti, quem Iovis fulmine ictum et Aetna monte obrutum cum ventorum turbine sulphureas eructare flammas et fumos caliginosos emittere commenta est antiquitas, et saxa evellere. Photius: *τυφὼν, οὐχ ἡ φλὸξ ἐκ τοῦ ἀέρος· ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως συστροφὴ πρὸ τοῦ πυρωθῆναι.* — *τυφὼς, ὁ κατὰ θάλατταν, ὑφ' οὗ τὰ*

---

*) **Gell. Noct. Attic. XIX. Quin turbines etiam crebriores et coelum atrum et fumigantes globi ac figurae quaedam nubium metuendae, quas typhonas vocabant, impendere immiuereque ac depressurae navem videbantur.**

πλοῖα φθείρεται. — Hesychius: τυφῶνος, πυρώδους δαίμονος. — Suidas: τυφὼν, κεραυνὸς βίαιος, πολὺς καὶ πνευματώδης, ἢ καὶ πνεῦμα καπνῶδες, ἐῤῥωγὸς ἀπὸ νέφους. Pollux (Onomast.) τυφὼν, turbo urens. Coniuncta autem in utraque voce venti notio est cum flammae, eiusque praecipue fumantis, significatione, partim, quod in re utraque strepitus animadvertebatur, partim, quod in universum ratio vel mutua vel communis inter flammam et ventum obtinere veteribus videbatur.

---

§. 3.

Ex iis, quae breviter notata hic sunt circa usum verbi τύφος etc., et quorum in consensum alia complura possint adduci, colligere licet, qualem illa vox apud medicos proprie et primitiva virtute secundum stirpis rationem designatura sit valetudinis affectionem: haud dubie, in qua sensus interni et externi, causa vel cerebrum ipsum obsidente vel aliunde efficaci, in stuporem percussi fuerint, et, quemadmodum rem sibi fingebant veteres, ipsum cerebrum, animi primarium instrumentum, ex incendio quodam interno et fumo ac fuligine inde ascendente sopitum sit, viribus quasi suffocatis; fomes autem, unde caligines illae mentis dissipentur, cogitandus foret non tamquam inflammatio externis signis vehementiam prodens, sed gliscens quasi ignis sub cineribus latens, introrsum exaestuans, extrinsecus parum manifestus. Sic quidem animo conceptus τύφος ita differat a causo, licet species eiusdem dicatur a compluribus recentiorum, uti τύφεσθαι a καίεσθαι, quod est cum flamma et aestu dissipato comburi. Nam in sincero causo externus ardor admodum conspicuus habebatur, i. e. febris, sensuum et mentis facultates, vel non, vel leviore et tenuiore quasi fuligine minus constanter vitiatae, eaeque excitatae potius, aestu cum cerebro communicato, quam depressae tam-

quam fuliginis copia obruente. Morbi celerior erat decursus, flamma enim materiam citius depascebat; typhi autem tardior, aestu occulto, quem afflatus flammam eliciens non accedat, lentius proserpente. Idem hoc sensu acceptus non habuerit necessitatem febris, quae certe magna ei non convenerit, neque etiam delirii, certe ferocis, nam virtus cerebri sopita magis vel imminuta iacet, quam perversa. Quibuscum convenit Galenus, dum τυφώδης interpretatur: ἐνεός, quod, Phavorino teste, ἄφωνος καὶ ἠλίθιος, mutus, stupefactus denotat.

Ita quidem ex stirpe vocis deduci possit, quamnam aegritudinem proprie ac in universum v. τύφος significaverit; quaerendum autem iam est, quatenus usus auctorum de re medica cum primitiva, sic modo constituta virtute conveniat, vel ab ea discedat.

Et quamvis usus loquendi communis iamiam antiquitus verbum τύφω cum cognatis videatur recepisse, quod praeter alia fabulis docetur de Typhoeo antiquitus compositis, quem apud Aegyptios etiam Graeci reperisse voluerunt diu in numinum societatem relatum, cuiusque Hesiodus iam mentionem iniicit; tamen τύφον ad aegritudinem certam aliquam denotandam serius demum in consuetudinem medicorum cessisse existimaverim, neque vero, ut haec praeripiam, unquam egregiam usus celebritatem esse nactum. Quod iam in eo sumus, ut ex lectione ipsorum comprobare studeamus.

---

§. 4.

In illis autem, quae Hippocrates magnus nobis reliquit observata et praecepta genuinis libris perscripta, nomen typhi vel typhodis febris frustra quaesitum est; quod mirum non videbitur, etiam si ponamus, usum medicorum iam tum illam vocem recepisse, consideranti morem immortalis viri, qui diligenti observatione natu-

ram prosecutus parvi habuerit, formas morborum distinguere multas, et nominum augere varietatem, ut (de Vict. in acutis I. init. et comm. Galen.) Cnidiae scholae medicis hoc maxime vitio verteret, quod symptomatum studiosa collectione abuterentur species nimis multas distinguentes, dignitatem vero ipsorum negligentes. Verum in iis, qui illius nomine spurii feruntur libri, paucis aliquot locis *τυφώδης* et *τύφος* commemorantur, quibus exponendis paululum insistamus.

Ac primum quidem L. Epidem. II., s. 5., t. 5. haec observatio legitur praecedentibus, ut videtur, haudquaquam necessitate adjuncta, ita ut a contextu cum illis et cum sequentibus soluta perspicuum habeat intellectum: *οὗ ἂν ἡ φλὲψ ἡ ἐν τῷ ἀγκῶνι σφύζῃ, μανικὸς καὶ ὀξύθυμος· ᾧ δ' ἂν ἀτρεμέῃ, τυφώδης.* In qua *φλέψ* antiquo loquendi more arteriam significat; nam venas, ut non pulsantes, et arterias, ut pulsantes, primus demum distinxit Praxagoras Cous (349 a. Ch.) Galen. d. diagnos. puls. L. IV., c. 2.); pulsuum differentia ut adminiculo in cognoscendis et diiudicandis morbis usus. Quem qui praecesserunt, ut Hippocrates et discipuli, *σφύζειν* et *σφυγμὸν* dicebant vehementem solummodo et concitatam (*σφοδρὰν κίνησιν*), ipsis oculis manifestam, non admota etiam manu, atque aegroti ipsius sensu perceptam vasorum pulsationem, quae tardiori commotioni (*ἀτρεμέειν*) hic opponitur, ut Galenus *) bene animadvertit. Simili modo *ὀξύθυμος* et *μανικὸς*, *τῷ*

---

*) **De dogm. Hippocr. et Platon. L. VI.** *Καλεῖται δ' ὑπὸ μὲν τῶν παλαιοτάτων ἰατρῶν καὶ φιλοσόφων, καὶ τουτὶ τὸ γένος τῶν ἀγγείων, ὡσαύτως θατέρῳ φλὲψ· ὑπὸ δὲ τῶν ἄλλων, ἀρτερία μὲν τὸ σφύζον, τὸ δὲ ἄσφυκτον φλέψ. — ὅταν ἡ κίνησις ἐκ γενετῆς ὑπάρχει ταχεῖά τε ἅμα καὶ μεγάλη, καὶ εὔτονος, ἰσχυρὰν μὲν ἐνδείκνυται τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ θυμοειδῆ δύναμιν, ἀκμαῖον δὲ τὸ ζέον τὸ κατ' αὐτὴν θερμὸν, ὅπερ ὀνομάζειν μανιῶδές τε καὶ ὀξύθυμον ἔθος.* **Sequitur locus noster ex Hippocrate exscriptus; addit deinceps:** *καὶ τὸ σφύζειν ὄνομα καὶ ὁ σφυγμὸς ἐπὶ τῆς σφοδρᾶς εἰς τοσοῦτον τῶν ἀρτηριῶν κινήσεως, ὡς καὶ πρὶν ἐπιλαβεῖν τὴν ἁφὴν, αἰσθητὴν εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν κίνησιν, ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἐλέγε-*

τυφώδει contraria dicuntur, namque hoc a Galeno (l. c.) *ἀόργητος* explicatur, in libro autem: quod animi mores temper. corp. seq., ubi eundem locum aliis verbis circumscribit, interpretatur v. *τυφώδης*: *νωθρὸς καὶ βαρὺς καὶ δυσκίνητος*, cuius causa *ἡ τῆς κράσεως ψυχρότης*. Porro huc respicit Id. de dignosc. pulsib. L. IV. c. 2. *μὴ μόνον, εἰ βούλει, χυμῶν ἰδέας διαγίνωσκε ταῖς τῶν σφυγμῶν διαφοραῖς. ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη, καθάπερ Ἱπποκράτης ἐπιχείρει.* Quem si interpretem sequi licet, *τυφώδης* hoc loco de affectione dictum est omnino quidem a corporis societate non plane remota, sed quae maxime circa animi temperiem conspicua sit; huius enim frigiditatem et segnitiem indicat, respondentem corporis indoli (*ψυχρότητι τῆς κράσεως*), excitatu difficilem, vel quae lenta sit, ut Foësius vertit, et ad indignationem sero lacessatur. Ita vero prorsus diversa haec indoles est ab iracunda dispositione, quae ex temperamento calido proficiscitur, cuiusque naturam statim ex ipso habitu corporis, eadem ratione, qua illius, cognoscere liceat. Sic quidem intellecta haec observatio transitum ad eas parare videtur, quae, circa finem eiusdem libri Epidem. collectae, propter notionem, quam de naturae indiciis reddunt, *φυσιογνωμονικὰ* inscribuntur. Attamen si quis ad corporis affectum in exponenda illa animadversione potius, quam ad animi indolem esse respiciendum existimaverit, atque, pulsus nota et furoris similitudine commotus, *μανικὸν* et *ὀξύθυμον* phreniticam significare voluerit diathesin, cui ut opposita habeatur conditio *τυφώδης*, equidem non ita dissentiam, namque in tanta concinnitate et breviloquentia, qua commentarii illi de popularibus morbis, sicut cetera, quae Hippocratis esse di-

---

το, — καὶ νῦν δ' οὐχ ἥκιστα φαίνεται διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀτρεμέειν ἀντιθέσεως, καὶ τὸν τυφώδη δὲ δηλονότι τὸν ἐναντίον τῷ μανικῷ ἢ καὶ ὀξυθύμῳ, καὶ ἀόργητον. **Similiter in Comm. in Hippocr. Prognost. 1., 28.**

cuntur, conscripta sunt, praegnans verborum notio, qualis hic, vulgaris est, et quaerenti facile occurrit. Verum qualis aegritudo tali modo subintelligi possit phrenitidi contraria et verbo *τυφώδης* nuncupanda, ex iis, quae infra scripta sunt, sponte intelligetur.

---

§. 5.

Altero loco (Epid. L. IV., s. I., t. 2. ed. Chart.) legitur: *Τῷ δὲ στιγματίῃ πὰρ Ἀντιφίλου καυστικῷ κριθέντιν ἑβδόμῃ, χολώδεϊ τυφώδει. τρίτῃ μετὰ κρίσιν, ἢ οὕτως, αἷμα ἔπτυσε, περιέγενετο καὶ ὑποστροφὴ ὕστερον ἐγένετο. ἐκρίθη, ὡς εἰκὸς, περὶ πληϊάδων δύσιν τὸ πρῶτον. μετὰ δὲ πληϊάδων δύσιν χολώδης εἰς μανίην κρίσις περιεγένετο περὶ ἐννάτην, ἄνευ ἱδρῶτος.* In qua brevi relatione insunt quaedam augmenta ad amplificandam et componendam notionem, qua *τυφώδης* dicatur in Epidemicis. Scilicet servus ille causo laborabat, febre continua, ardoris et sitis vehementia insigni, quae ex bile flava derivabatur, intensa, celeriter decurrens. Aegrotabat autem sub finem auctumni, circa quod tempus morbi biliosi, qui aestate potissimum grassantur, rarius quidem sed periculosius invadunt, ut pessimi et periculosissimi morbi tunc maxime temporis infestant. In Graecia autem auctumnalis temporis siccitas et frigiditas solemnis erat, itaque morbi biliosi, ut sunt febres ardentes, acerbius et periculosius tractabant laborantes, quoniam tunc vi frigoris externi calor intro coactus vehementior fieret et ardentior, nam humores etiam calidi, bilis flava et sanguis, tunc multo magis efferantur et immaniores morbos conciliant. (Mercurialis, Praelect. Pisan. p. 273.). Et hic quidem febris ardens debitam nacta est crisin die legitimo; ob magnitudinem vero fomes morbificus non omnis a naturae viribus (*ἐμφύτῳ θερμῷ*) subactus, sed non nihil crudum vel semicoctum relictum est, unde a crisi non sufficiente et in-

ſida symptomata sat gravia subnascebantur; et malum recidivum factum est; quam consuetudinem morbi Hippocrates dissertis verbis commemorat in Epid. L. II., s. 1., t. 7. Sub hac rerum conditione τυφώδης etiam aeger evasit, i. e. ex fomite bilioso stupefactus; bilis enim flava continuo et intenso aestu quasi combusta et assata (ὑπεροπτηθεῖσα Galen. comm. in Hippocr. Prorrhet. I., 10 et 14.), ut rem sibi fingebant veteres, naturam humoris melancholici induit, ubi calor innatus sensim sensimque consumtus et exstinctus fuerat, calore febrili, quem praeter naturam vel putredo humorum vel causa aliqua externa, ut aestus, provocaverat, superante. Ceteroquin, ut humores singuli cardinales in morbis conciliandis eo potissimum anni tempore efficaces sunt, quod naturae ipsorum exquisite respondeat, itaque, ut bilis flava, cuius virtus est sicca et calida, dominatur per aestatem, cui eadem indoles est, sic atra bilis, quae natura sua frigida est et sicca, solennis causa morbifica habetur auctumno (Hipp. de natur. hom. p. 227. ed. Foës. 1624. et alib.), quippe cui eaedem notae competunt. Pessimorum autem signorum auctor perhibetur humor melancholicus; taciturnitas, torpor, floccorum et festucarum collectio, delirium studiosum vel mursitans et similia ei adscribuntur ab Hippocrate vel eius discipulis et Galeno *). Patet igitur ex his, stuporem servi illius fomiti melancholico fuisse tributum, eodem modo insaniam furiosam, quae ibidem commemoratur (μανία); nisi ex dictionis quadam negligentia μανία vim accepit verbi τυφώδης, namque et illa a frigido et sicco humore derivabatur ad cerebrum decumbente (cf. Hipp. et Gal. Prorrh. 1., 14.). Reliquias autem bilis flavae non degenerantes peculiaria sibi symptomata aluisse, subindicatur addito χολώδης. Quoniam denique affectus ex atra

---

*). Hipp. d. vict. in acut. IV. med.; Galen. in H. Epid. III., 3., 86. (hist. uxoris Dealcis) et alibi passim.

bile oriundi, ut omnes a frigidis humoribus conflati, serius ad crisin perducuntur, quam qui ex calidis, consentaneum est, iudicationem recidivo huic morbo, postquam τὸ ἔμφυτον θερμὸν (vis naturae medicatrix) iamiam magnopere attenuatum et debilitatum fuit, serius demum accessisse.

Discimus igitur, quantum ad rem nostram, ex hac observatione, statum, τυφώδη dictum, successisse tamquam secundariam affectionem febri ardenti praegressae et non sufficienter iudicatae; eundem facili ratiocinio mente antiquissimorum medicorum derivari posse ex humore melancholico cerebrum obsidente; cum delirio aliquo furioso coniunctum posse occurrere, vel utrumque symptoma sese invicem excipere; denique, quamvis per se naturam maligni affectus induat, quod ex adiunctis signis intelligitur, tamen non necessario esse lethalem. Crisin autem non legitimam, deficiente sudore, in biliosis morbis solemni, non retulerim inter notas affectionis dictae probabiles, quoniam in Hippocraticis libris saepissime commemorantur, quae non apparerent, adesse autem in simili casu solebant, et propterea exspectari poterant; hic enim re praeter consuetudinem eveniente morbi malignitas innuitur. Praeterea ad exemplum morbi speciatim id addendum est, hunc servum morbum peioris indolis propterea forsan feliciter superasse, singulari naturae beneficio, quod homines eiusmodi conditionis, laboribus et aerumnis assueti, gravissimis morbis saepe perfunguntur.

---

§. 6.

Non minus mutila et obscura, quam huius aegroti, historia sequentium est, qui τυφώδεις dicuntur, adeo, ut, nisi plane spuria et tamquam alieni auctoris observatio falso Hippocrati adscripta, certe ex iis sit, quae post

mortem ipsius inventa sunt in tabulis ad lectulos aegrotorum soli sibi, vel ad futuram elaborationem properanter notata, serius autem a discipulis collecta et rescripta, vel (teste Galeno) corrupta. Sic vero in Epidem. L. IV., 1. 9., haec inveniuntur: *Μετὰ πληϊάδων δύσιν ὁ θεράπων ὁ τοῦ Ἀττικοῦ ὑπὸ τεταρταίου ἁλισκόμενος, τυφώδης ἱδρύθη. ἕτερος τὴν αὐτὴν ὥρην ἀληθεῖ τυφωμανίῃ· ἐς ἰσχία καὶ σκέλεα ἦλθεν ὀδύνη. ἐπαύετο, ποσταῖος, οὐ γινώσκω.* Confirmantur servi Attici historia, quae de efficacia atrae bilis ad aegrotos *τυφώδεις* reddendos breviter modo animadvertebantur. Febris quartana enim, quam omnis aevi observatio auctumnali constitutioni privam reperit, quaeque ab atra bile, ut causa efficiente, veteribus derivabatur, procul dubio idem cum affectione typhode habuit momentum internum. Nam incipiente hieme, quo tempore servus ille decubuit, morborum indoles auctumni adhucdum redolet constitutionem. Foësius (ad h. l. p. 1123. ed. 1624) dubitat, utrum *τυφώδης ἱδρύθη* intelligendum sit, qui mutus aut stupidus consedit, quemadmodum Galenus in Exegesi voc. Hippocr. *τυφώδης* interpretatur: *ἐνεὸς καθεζόμενος*, haud dubie hunc locum subintelligens, an v. *ἱδρύθη* mentis constantiam et tranquillitatem denotet velut iudicatione restitutam; an denique affectus stabilitatem et diuturnitatem describat, tamquam iudicatione fixam, quae postrema interpretandi ratio prae ceteris mihi quidem arridet, partim, quum nihil additum sit de exitu morbi, partim, quia morbi auctumnales, et qui atrae bili tribuebantur, insignes sunt diuturnitate et tarditate decursus, sicut etiam ipsa quartana a veteribus non minus quam recentioribus in pertinacium morborum censum est relata. Verisimile igitur est, illum hominem febre quartana maligna fuisse tentatum, in qua conspicuus existeret stupor et mentis defectus. Unde patet, etiam hujus morbi naturam phrenitico malo fuisse oppositam, utpote quod acuta febre et ferocibus deliriis, ubi purum et exquisitum esset, stiparetur.

Sub idem tempus pathema occurrebat nomine ut indole ex utraque, quam modo tetigimus, affectione compositum, in quo depressio quidem facultatum mentis ac sensuum erat, sed deliriis et vigiliis adiunctis, ita ut affecti inter vigilias et stuporem suspensi detinerentur, oculis conniventibus. Nomen aegritudini dabant, quae inter oppositas animi conditiones, stuporem et furorem, media interesset, τυφομανίας (τυφωνίας Gal. definit, medic., — Exeges. voc. Hipp.). Veram hanc auctor dicit forsan propter ambiguitatem affectus et diagnoseos difficultatem (Galen. de Comate, 3.; Foësius, ad h. l.). Certe confirmatur hac voce, maniam, furiosum affectum, a typhode iam tum distinctam fuisse, neque ideo promiscue utrumque scriptum fuisse, quem admodum ex servi Antiphili historia aliquis potuisset intelligere. Licet vero haec typhomania accuratius hoc loco non describatur, tamen ad genus affectionum cum aliqua molestia et inquietudine iunctarum pertinuisse, videtur indicare, quod additum est: ἐπαύετο. Metastasi enim facta eiusmodi, quam Graeci διαδοχὴν καϑ᾽ ἀπόϑεσιν vocabant, et sic derivata materia morbifica, positus homo est et resipuit. Intelligimus inde, hanc aegritudinis speciem non plane ad morbos cum tarditate iunctos pertinere, sed naturae beneficio dimoveri aliorsum, sed num citius an serius hoc contingat, definiri non potest, secundum ea, quae adiiciuntur: quoto die, nescio. Quae vero ad accuratiorem huius etiam mali cognitionem ex scriptis veterum medicorum hauriendam pertineant, alio loco, quantum necessarium visum fuerit, adiiciemus *). Iam vero ad abruptam typhodis affectionis perscrutationem redeamus.

---

*) Ceteroquin cf. circa hanc observationem, Hipp. Epid. L. I., s. 2. t. 67. — Coac. Praenot. II. 2., 2., ed. Duret.

§. 7.

Unus tantum praeter commemoratos locos in iisdem libris Epidemicorum nobis repertus est (L. eod. t. 47.), quo mentio fiat dicti pathematis. *Ἡ Ἐνμύριος* (uxor) *τρόπῳ οὐ νοσώδης, ἐδόκει ἄνευ πυρετοῦ, τυφώδης ἐοῦσα. ἔπειτα ἐς τρόμον ἦλθε παντὸς τοῦ σώματος, καὶ τέγξιν, καὶ ἀποσιτίην, καί δίψαν, καὶ ψυχρὴ ἦν.* — Quibus ex relatis, quia femina disertis verbis narratur, nullis morbi cuiusdam praecedentibus signis *τυφώδης*, cui febris videretur abesse, collegerim, hunc stuporem plerumque febre stipatum invasisse. Hippocrates enim, cuius ex tabulis relictis Thessalus filius, teste Galeno, de diffic. respir. III. 1. et II. 8. haec in libri formam reposuit, non solum ea solebat literis mandare, quae observaret rariora et notatu digna; vel etiam, quae, ab idiotis neglecta, difficiliori et artificiosa cognoscerentur exploratione ideoque optimos saepe latere possent; multa autem silentio praeteribat, quae manifesta essent et omnibus medicis perspicua, tamquam rebus ipsis memoratis natura sua vel consuetudine adiuncta, sed saepe etiam, quae penitus non adessent, notabat non esse facta, scilicet ubi praeter consuetudinem et exspectationem deficerent. (Gal. Diffic. respirat. L. II. c. 7.) Incertus autem haesisse videtur, num plane abesset febris, an forsan exigua ipsum latuisset, haud multum conspicua: id intelligitur addito *ἐδόκει.* Sic etiam, dum negat, speciem non praeiisse morbi cuiusquam, nec febrem adfuisse comitem, secundariam innuit affectionem typhodem aliis symptomatibus inprimis febrilium morborum accedere consuevisse. Tremoris deinde mentionem facit, cuius causam in eiusmodi malis, teste Galeno, modo in fomite morboso ex capite ad medullam spinalem propagato, modo in nervis, siccante materia arefactis, invenire sibi videbantur. (Gal. comm. in Hipp. Prorrhet, 1., 9 et 14.). Sic etiam colliquationem (*τέγξιν*) per sudorem

factam ad typhodis affectionis naturam non pertinuisse, manifestum est, tum, quod dissertis verbis ejus mentio facta est ab auctore, brevitatis tantopere studioso, ut ne verbum quidem superfluum velit esse; tum, quoniam ipsa tunc demum adiuncta scribitur, ubi morbus naturam per *διαδοχὴν κατ᾽ ἔκρουν* omnino commutaverat; quod propterea monemus, ne quis forte consensum huius pathematis agnoscat et febris illius, quam GALENUS *τυφώδη* appellavit, adv. Lycum c. 2. (vid. infra §. 25.). Ciborum autem fastidium, quod a GALENO (com. in Hipp. Epid. L. III., s. 3., t. 58.) in febre maligna inter symptomata peioris notae repositum est, vel propterea refert, quod praeter consuetudinem multum et molestum esset, vel quia praeter expectationem appetitus ciborum non rediret. Itaque utilis ille sudor haberi nullo modo potuit, potius malignitatem morbi prodidit, qui enim criticus est, symptomata morbi concomitantia habet mitiora (Hipp. Progn. 1., 26.). Eadem de causa sitis mentionem iniecerit; frigiditas autem corporis, vel horror subinde intercedens, vel saltem cutis calor propter sudorem et malitiam morbi minutus esse videtur. De exitu mali nihil adiicit, quod non rarum in historiis aegrorum, in quibus, qualis futurus esset, coniectari licuit, vel in quibus forte non observavit.

---

§. 8.

Locis autem, de quibus hactenus disseruimus, omnibus lectionis exstat varietas, *τυφώδης* et *τυφλώδης*, et quaenam pro genuina sit accipienda in utramque partem disputarunt viri docti et recentioris et prioris aevi; sed si communes utrique voci tenuerimus origines, de quibus in fronte libelli verba aliquot fecimus, inveniemus, eandem esse utrique virtutem et in hisce locis usum, qua de causa omnis haec disceptatio, quasi de

lana caprina commota, nobis videtur supervacanea esse et reiicienda.

Quo modo igitur affecti fuerunt, si omnia haec intuemur, aegri in libris Epidemicorum τυφώδεις vocati?

Brevia et obscura omnino per se quidem sunt, quae in hunc finem ibi traduntur, pleraque insuper de singulari aliquo aegro nec generatim enuntiata; adminiculis igitur, ex origine vocis et lectione ceterorum librorum Hippocratis, Galeni etc. desumtis, augenda et illustranda erunt. Ex iis autem, quae hucusque contulimus, haec fere cum aliqua veri similitudine possunt edici: τυφώδεις dicuntur, quibus et mens et sensus stupefacti sunt, quibusque non solum functiones languent animales, sed, quamvis minus, et ex consensu potius, etiam vitales, pulsu lento, suppresso. Malum eis videtur affine, quae ex atra bile superante et cerebrum obsidente derivantur; aegrotos invadit secundaria ratione, dum morbum aliquem iam praesentem, febrilem plerumque, ut suspicari licet, accidendo auget (κατ' ἐπιγένεσιν), vel in ejus locum succedit (κατὰ μετάπτωσιν). Neque inflammationis neque colliquationis necessaria complicatio est, potest autem vel illa, vel haec per accidens adiungi vel subsequi (κατὰ διαδοχὴν). Tardius modo decurrit, velut diuturnae aegritudines, quibus consociatur, modo celerius, sicut ubi acutis adiungitur. Grave quidem et atrox malum est, nec tamen spem salutis recuperandae adimit, malignorum igitur morborum est, quorum haec nota habetur, teste Galeno (comm. in Hipp. Prorrh. 1., 14.).

---

§. 9

Mediocrem solummodo fructum ex allatis animadversionibus redundare ad condendam de typhode pathemate doctrinam, hactenus fortasse satis demonstratum

est. Verumtamen libro, quamvis non minus spurio, de internis affectionibus, II, c. 42—46. quinque exhibentur species morbi, qui τύφος appellatur, earumque imago, alius accuratius, alius obscurius et negligentius depingitur; sua cuique insuper medendi ratio adiecta est. Sed ut comperiatur, quantum illa relatio ad finem nostrum assequendum conferat, necesse mihi videtur esse, ut singularum specierum adumbrationem, brevem quidem, sed fidam, huic orationi inseramus.

Itaque qui primo loco describitur τύφος, aestatis tempore invadit, sub ortum caniculae sideris, bile per corpus exagitata. Tunc quidem febres hominem vehementes repente corripiunt, ardor (καῦμα) intensus, gravitate coniuncta imbecillitas, impotentia femorum manuumque insignis. Alvus perturbatur, quaeque deiiciuntur, graveolentia sunt, et tormina accedunt atrocia. Aeger, si quis exigere eum tentet, rectus perstare nequit, neque oculis suspicere, prae ardore *); difficilis praeterea est et taciturnus ex molestia doloris. Morte autem instante, tum acutius cernit, tum audacter et erecto animo sermocinatur, cibumque et potum postulat; verum si quis dederit, aeger, nisi evomuerit, celeriter animam reddit. Iudicatur morbus die septimo, aut decimo quarto, multis autem protrahitur ad vigesimum quartum, quem si praeterierint, sani evadunt. Curatio instituitur frictionibus et victu tenuissimo; vinum, quippe cui Graeci assueti fuerant, si conferat, nigrum, austerum bibat, sin minus, album, aquosum, austerum. Ubi sitis ex ardore vehemens urgeat, potionibus largis vomitus iuvetur, isque iterandus. Si vero ardor continuus, lintea aqua frigida intincta loco maxime aestu-

*) Idem symptoma notavit Euryphon Cnidius in descriptione febris lividae, cum plerisque ceteris, quae hic referuntur, coniunctum (Galen. ad Hipp. Epid. 6, 1, 29.). Similiter auctor libri de morbis, in hist. febris eiusdem.

anti admoveantur, nisi horror adfuerit. Ex huiusmodi dolore periculum est, ne repente animam emittat, quam ob causam medicamina dolorem mitigantia cito adhibenda sunt, et eadem quidem, quae in pleuritide. Convalescens autem quam celerrime cibis, potibus et balneis reficiendus; morbus enim gravis est, paucique evadunt.

Hildenbrandus in hac morbi specie febrem, quam nos dicimus biliosam sinceram, arbitratur describi (Ueber den ansteckenden Typhus, p. 1.), alibi vero (ibid. p. 20.) typhum nostrum, quem ipse dicit contagiosum, in hac et in sequentibus duabus speciebus recognoscit, veruntamen, ut videtur, aliquantum dubitabundus; alii viro non minus in re medica praeclaro idem ita visum est, ut diligentem hanc dicat febris typhodis nostrae imaginem et cum frigidorum epithematum usu, qui in illa laudatur, frigidae perfusionem comparet, quam a Currio aliisque in hac commendatam habemus. Equidem haudquaquam id mihi arrogo, ut meum qualecunque iudicium talibus praeeuntibus viris adiiciam, quantum ad comparandam veterum cum hodierna de morbis doctrina, nec tamen reticebo, quid de loci ipsius dignitate mihi videatur. Liber de internis affectionibus secundus, (ut de priore taceamus, cuius praecepta et oratio aliquantum differunt ab indole illius) quoniam sententias et medendi methodos praedicat, quarum ob usum Hippocrates (initio libri de victu in acutis) medicos Cnidiae scholae addictos perstringit, nec non, quoniam incongrua adeoque absurda distinctione morborum species praeter naturam augere videtur, utpote qua de re Galenus eosdem vituperandos censuit, unanimi sententia eorum virorum, quos in hac re spectatissimos iudices veneramur *), Cnidia schola ori-

*) Grunerus, censura libror. Hippocrat. p. 152. ss. Idem, Bibliothek der alten Aerzte, Bd. 2. p. 202. Sprengel, Apologie des Hippokrates, Bd. 1, p. 96.

undus esse existimatur. Qui vero ex hac institutione profecti erant medici, in hoc maxime differebant a ceteris, quod cum laudabili quidem diligentia morbos describebant, verum neque animum attendebant ad diversam dignitatem eorum signorum, quae necessario ad morbi naturam (οὐσίαν) pertinerent, et eorum, quae fortuito ex singulari casus alicuius conditione adiuncta essent, neque ea dignoscebant, quae ex naturae viribus contra morbum renitentibus profecta essent (activa), ab iis, quae morbificae causae proxima suboles nascerentur (passiva); nec denique in universum operam dabant, ut fontem ipsum perscrutantes, rationem singulorum symptomatum redderent. In hac re discedebant ab iatrophilosophis, in illis a Cois, qui plurimum ponebant in discernendis criticis a symptomaticis phaenomenis, atque ita Semiotices conditores exstiterunt. Ratio igitur medendi Cnidiis prorsus ea erat, quam empiricam vocabant, et multum ex praeceptis et usu huius scholae tunc temporis poterat superstes esse in medicis variis, quod forsan mixtum esset cum iis, quae alii cuidam scholae priva fuissent. Id quidem hac prima, et magis etiam sequentibus typhi speciebus, sicuti ceteris morbis illo in libro descriptis confirmatum habemus; philosophorum enim commenta incultae Cnidiorum experientiae consociatam hic videmus. Specierum enim varietas praeter naturam ita aucta apparet, ut necessario confusio illarum nascatur et dissensio magna et contradictio; ac modo diverso nomine nuncupentur, quae affectiones eiusdem naturae essent, fortuito tantum accedentibus signis variantes, modo eodem titulo complures morbi ferantur haud mediocriter a se invicem abhorrentes; exempla in libris d e i n t e r n. a f f e c t., et iis, qui d e m o r b i s inscripti sunt, multa inveniuntur; etiam Galenus importunam et absurdam varietatem passim notavit. Sic mihi quidem, quae supra depicta est, typhi imago, quaeque a ceteris speciebus, ita ut ipsae

a se invicem, magnopere discrepat, vix differre videtur ab eo morbo, quem causi sinceri nomine apud veteres vulgo descriptum legimus, a recentioribus non immerito cum febre nostra biliosa plerumque comparatum, quamvis existimaverim, ita omnes morbos appellatos fuisse acutos, in quibus, sine partis alicuius insigni affectione, febris symptomata, ardor, sitis et gravitas extremitatum, ex coenesthesi male habente, exsplendescerent. Nomina vero causi et typhi per confusionem permutari potuerunt ob similitudinem virtutis primitivae, quae ex radicibus singulis utriusque verbi prodierat, alterum a *καίειν*, alterum a *τύφειν*, quod utrumque urere significat, sed quanam accessoria virtute, id supra (§. 3.) expositum est. Signa autem mortem praeeuntia exitum causi testantur in syncopen, ex vitalis facultatis summo dispendio et incipiente exsolutione, qualem Aretaeus (d. caus. et sign. acut. L. II, c. 4.) uberius depingit, quam egregiam descriptionem, quae copiosior est, quam ut in hunc libellum exscribamus, contulisse, lectores nullo modo poenitebit.

---

§. 10.

Iam vero, ubi diutius hisce exponendis immorati sumus, ut simul, quae statim sequuntur, aliquid lucis inde capiant et ita quasi praeparentur, pergendum est ad alterius typhi historiam. Qui quidem morbus, quovis anni tempore metuendus, nascitur ex humiditate corporis, ubi carnes cibis humidis et potu largo absorptis flaccidae exstiterint. Per exordia autem febris tertiana vel quartana incidit, cum dolore vehemente capitis, interdum totius corporis intermittente. Salivam aeger evomit, crebro ructat, dolet circa oculos, et vultus exalbescit (*ἀφύει*). Intumescunt pedes tumore laxo (*οἴδημα*), interdum etiam totum corpus, et dolor ad pe-

ctus et dorsum quandoque decurrit, et alvus perturbatur. Oculis torvis prospectat, ex orbita prominentibus; sputa copiosa et spumosa exscreat, quae faucibus adhaerere videntur et stridulam reddunt vocem; saepe vero etiam fauces ipsae inflammantur Ad quos labores necessitas interdum accedit erecto corpore spirandi, et frequenter haec patientes subito, intra septem aut quatuordecim dies animam emittunt. Multi vero ad vigesimum quartum diem detinentur; saepe quoque derepente morbus dimittit, et sani videntur. Verum diligenti observatione opus est, donec viginti quatuor dies praeterierint, quibus superatis vix moriuntur. Morbus per se quidem gravis est, et pauci evadunt; veruntamen medelam admittit, quae medicaminibus leniter incidentibus, adiunctis demulcentibus, instituitur, de qua vero speciatim praecepta in ipso libro legantur.

Ita depictus morbus Hildenbrando videtur febri nostrae nervosae pituitosae respondere, quamvis negandum non est, symptomata nervosae facultatis laesae non admodum esse conspicua; luculentius vero haec exsplendent in illis lethargi speciebus, quae in L. de morbis II. et III. describuntur. Uterque autem morbus, et typhus hic et lethargus ille, proxime mihi videtur accedere ad pneumoniam illam, quam nonnulli notham s. humidam vocaverunt, habitus vero corporis in hoc typho, leucophlegmatico similis esse. In eiusmodi enim morborum effigiebus, quales in LL. de morbis et de intern. affectionib. proponuntur, non solum pathognomonica (τεκμήρια) signa, et communia omnibus aut multis, videntur esse composita, sed etiam, quod supra observavimus de Cnidiorum consuetudine, quae forte coniuncta apud aliquem peculiariter observata fuerint.

Tertio loco quae enarratur typhi species, gignitur, quando bilis putrefacta cum sanguine per venas et articulos commixta est, sanguis vero coiit et in articulis praecipue consistit. Interdum etiam in totum corpus

decumbit, et dolores excitat acutos, qui triduum et quatriduum invadunt intermittentes. Plerique vero ex hoc morbo claudi evadunt, ubi bilis in articulis retenta in tophum obduruit. Curatio potissimum circa victum corrigendum et alvum leniter ducendam occupata est; tumor autem circa articulos fixus nec suppurans cucurbitulis depleatur, et acu triquetra compungantur genua tumefacta, nec tamen alii articuli. Sanus vero si quis evaserit, a frigore et aestu sibi caveat, neque cibis magnopere impleatur; periculum enim est, ne morbus revertatur. Sic igitur curatus morbus sex mensibus sanatur, hoc enim temporis spatio, num lethalis evadat, nec ne, decernitur. Quamvis vero statim curetur, molestus tamen est, et plerosque ad mortem usque comitatur.

Quam imaginem morbi intuentes, nulla difficultas est, quo minus Hildenbrando assentiamur, qui febrem arthriticam, illa depictam conspexerit.

Quartus typhus a saburris contrahitur ex abusu fructuum auctumnalium vel mellitorum ciborum comparatis. Quibus ardorem et fervorem excitantibus venter derepente attollitur, ardet et disrumpi videtur, statim vero alvi profluvium accedit, multosque dies continuatur, quo facto multi, quasi ita purgati, ad sanitatem redeunt. Cui vero ex fructuum immodico esu morbus accessit, ei flatus oboriuntur, tormina et dolores, neque saburrae decedunt, sed abdomen tumidum et durum est, horror autem et febris detinet. Hic quidem, ubi spontanea alvi deiectio oborta est, viginti dies, ut minimum, purgatur, exinde statim sanus evadit. Multis vero ex hoc morbo hydrops subnascitur. Curatione vero, qua pro re nata spontanea purgatio mediocriter iuvetur, rite instituta, morbus cito abstergitur. Hanc etiam speciem ad nostram de morbis doctrinam Hildenbrandus revocavit, eamque dysenteriam nostram ait exhibere.

Quinti denique typhi singularis profecto forma est, eamque secundum auctorem quam accuratissime red-

demus. Gignitur autem iste, quando humidum in corpore computruerit et ultra modum resiccatum fuerit. Habitus inde evadit perhumectus, subpallidus, pellucidus (διαφανὴς) et vesicae urinariae similis apparet, verum non intumescit, sed tenuis est, aridus et debilis. Praecipue vero in corpore circa claviculas attenuatur (λεπτύνεται), et facies ei summopere contabescit, oculi in cavitates multum se recipiunt. Quodsi ad haec etiam color corporis niger accedit, causa quaerenda est in atra bile, quae in venas et cutem decubuerit; et cum calor his supervenerit, venulas a calore exuri et exsiccari necesse est, itaque sanguinem per venas excedere. Porro magis magisque emaciatur, oculis fixis prospectat, muscas in stragulis venatur, cibis magis gravatur quam sanus, candelae exstinctae odore delectatur. Crebro in somnis, adeoque inter eundum saepe seminis profluvium patitur. Morbus viginti annis maiorem prehendit; ubi vero invaserit, neque principiis obstiteris, non dimittit, priusquam viginti anni praeterierint, verum tunc etiam, si cura adhibetur, fugari potest, per se autem gravis. Cura instituatur veratro nigro sursum, et scammonio deorsum ventrem purgando. Dein aeger bene nutriatur, et ita plerumque intra biennium restituitur.

Quantum ad hunc morbum, hoc in universum pronuntiatum largimur Hildenbrando, esse speciem febris hecticae, forsan lentae nervosae; verum obscurioribus multis symptomatis, quorum nullam hic rationem habuit, magna ille involvitur difficultate, ut iam Sinibaldus confiteretur, nullam lectionem Hippocratis tantum negotii seu potius confusionis sibi facessere, quam huius typhi, et in haec verba erumperet: *) „uti Typhon, „horrendum monstrum, Iovem ipsum in conflictu ob„scura in antra detulit, ibique praecipuos manuum ac

*) Geneanthropeia L. V, tr., 2, c. 8.

„ac pedum obtruncavit nervos; ita prorsus hic typhos „in obscurum detrudit mentes, omnesque intelligentiae „exhaurit nervos. Quid est illud, virum hoc affectu de- „tentum esse limpidum ac pellucidum et vesicae urina- „riae similem; iterum, colorem corporis esse nigrum? „cur lucernae exstinctae odore delectatur? — Et in tanto „squalore, tam rebelli ariditate quo consilio veratrum ni- „grum et scammonium exhibentur, magis exhaurientia? „Sane circa eiusmodi aegritudinem intellectus cespitat!" etc. Ceteroquin non multum dissidere eidem auctori hic typhus videtur a tabe dorsali in Libr. de Morbis II. descripta, quacum et symptomatum et curationis similitudine omnino aliquantum convenit, verum certi quidquam minime audet de hac re statuere. A qua fiducia equidem tanto magis sum alienus; verum si retinere licet, quae supra de indole libri de affect. intern. animadversa sunt, et ratum habere, singula phaenomena hic collecta in singulis tantum aegrotis comparuisse, atque ita nullo modo pathognomonica solum, sed fortuita etiam in imaginem confusam esse comprehensa, supervacaneum esse videbitur, tempus consumi in extricanda hacce nodosa complicatione, in qua haud dubie omissa sunt aliquot signa, quibus dicta phaenomena illustrentur. Singulorum autem symptomatum rationem et causam exponere, res longioris sermonis atque a proposito nostro nimis aliena et insuper exiguae utilitatis foret.

---

§. 11.

Itaque si comprehenduntur, quae de quinque his speciebus sigillatim relata sunt, quaestio exoritur, an doctrina de typho veterum multum lucis et adiumenti inde accipiat, et prae ceteris, quaenam notae communes omnibus inveniantur, unde notio universa comparari et generis indoles cognosci possit. Atque ut incipiamus a

causis, quippe quas potissimum in humorum cardinalium perversa ratione quaerendas putabant, primo intuitu egregia diversitas manifesta est; alius enim typhus derivatur a bile turbata, cui siccitas et calor priva sunt, alius autem ab humiditate nimia; alius causa interna ex inquilinis humoribus, alius a crudis materiis extrinsecus illatis; in alio bilis flava, in alio bilis atra in partem aliquam decumbit. Quod ad rationem frequentiae pertinet, hic aestatis tempore grassatur, ille auctumni, ille nulli tempori adstrictus est; alius popularis, alius sporadicus esse videtur. Symptomata et decursum si intuemur, ne febrem quidem in omnibus videmus commemorari, vel illa abesse etiam potest, ut in quarto typho. Ipsa vero ubi morbum comitatur, modo vehemens est, et acuta, et continua, modo intermittens, modo mitis, vel iam decurrenti morbo accessoria, vel ab initio invadens. Affectio modo hanc, modo illam partem tamquam sedem sibi eligit, modo unam, modo plures prehendit, modo nobiliores, modo ignobiliores; in hac corpus ab humore intumescit, in illa exsiccatur et contabescit; systema corporis modo hoc, modo illud in diversis speciebus radicem mali emittit. Hic typhus die septimo iudicatur, ille complures menses, tertius annos detinet; in hoc pauci evadunt, iique attenuati multum in primo, secundo; ex quarto vero multi et celeriter ad sanitatem revertuntur. Sic nihil stabile est per genus, nihil commune; omnia variant, ipsa denique curatio, in qua purgantia tantum fere communia sunt, non autem secundum similitudinem aliquam laesionis, sed ex methodo curandi veteribus familiari, quia in omnibus morbis humor peccaret expellendus. Ac deinde, si nominis ratio habenda est, et eius propria virtus respicienda, equidem non intelligo, quomodo morbi illi sic maxime sint appellati, nam neque ardor internus, neque stupor sensuum, neque languor et obnubilatio mentis in omnibus est conspicua, adeo ut auctor, si modo unus est, nec pri-

stinum nomen morbi serius conversum, a vulgari usu loquendi plane videatur recessisse.

Quare, quum huius typhi species tantopere discedant a natura typhodis pathematis, de quo ex Epidemicorum libris relatum est, — quum ipsae in tanta signorum confusione et contradictione generis notionem admodum difficilem et obscuram exhibeant, atque certe a virtute propria typhi alienam, mirum nemini videbitur, eas a plerisque, qui de typhi originibus praeceperunt, esse posthabitas, tamquam laborem ingratum facessentes et inutilem ad illustrandam rem. Neque quisquam praeterea mihi innotuit, cui contigerit, probabili expositione characterem generis ex iis enucleare, qui simul a communi usu verbi *τύφος* non ita multum discreparet; nec ipse ullo modo me sufficere sentio, qui hanc difficultatem e medio tollam; quam ob rem doctioribus viris, si re vera nondum soluta est, summovendam facile relinquo. Interim mox ad hos typhos redibimus, ubi Erotiani de febre typhode sententia cum ipsis erit conferenda.

---

§. 12.

Ait enim Erotianus (exegesis voc. Hippocrat.): *τυφώδεις λέγονται πυρετοὶ, οἱ μετὰ νωθρείας γινόμενοι καὶ μετ᾽ ἐπιτάσεως ἐξιστάμενοι.* Primo loco itaque febris hic commemoratur tamquam necessaria ad naturam morbi, cuius neque deinceps aliter, nisi tamquam febrium speciei mentio fit ab auctoribus. Sed priusquam de sententia et virtute loci quaeramus, et perscrutemur, quomodo haec cum ceteris conveniat, quae de eadem re ex antiquitate ad nos pervenerint, videndum est, quomodo verba ipsa intelligenda sint. Quae quidem Charterius ita reddidit (Edit. Hipp. et Galen): Quae cum torpore fiunt, et quibus laborantes cum vehe-

mentia alienantur *). Similiter HEBENSTREITIUS (Exeges. nomin. Graec. quae morb. defin. p. 481.): Typhodes, dic. febres, quae cum stupore fiunt et intensam cum furore habent mentis alienationem. Sed ut taceamus de stupore vel torpore, tali modo delirio furioso consociatis, quod connubium difficulter mente concipitur, ne dicam in se ipso habet contradictionem, nisi statuamus, utrumque symptoma sese invicem excipere; *πυρετὸς ἐξιστάμενος* aliter accipi debet, quam aeger *ἐξιστάμενος*. Omnino quidem bene scio eorum librorum, qui Hippocratis esse feruntur, multis in orationibus alienam dictionem, ut auctor interdum de affectibus eodem modo loquatur, quo de hominibus affectis et utrosque confundat et promiscue habeat, quam consuetudinem praecipue in Prorrheticis vulgarem esse iam GALENUS animadvertit in commentariis eorum (L. I. 35.); verum, qui multo post Hippocraticos scripsit, EROTIANUS non mihi videtur illius moris particeps fuisse, neque etiam ipsa haec verba ex HIPPOCRATIS libris forte exscripsisse; nam in iis, quae supersunt illius, haec non inveniuntur, neque omnino indolem Hippocraticae orationis prae se ferunt. Ipsa autem ita composita sunt, ut talem explicandi viam renuant, *Ἐξίστασθαι* enim tamquam delirare manifestum est non posse nisi de hominibus dici, qui a statu mentis deiiciantur, qui sibi mente non constent, ceteroquin, et proprie, signif. desciscere a natura, mutari, degenerare. Sic THEOPHRAST. de caus. plant. L. VI.: *δαφνὴν μεταφυτευομένην καὶ μυῤῥίνην — ἐπὶ πολὺ ἐξίστασθαι, καὶ οὐδὲ τὸ χρῶμα διασώζειν;*

---

*) Eadem verba FRANZIUS recepit in editionem suam EROTIANI p. 356., admisso autem, ut verisimile est, typothetae errore: quae cum tempore fiunt, etc.; quod propterea animadverto, quod HILDENBRANDUS ea videtur secutus esse, dum (l. c. ed. II. p. 2.) EROTIANUM exposuisse ait: Fieber, welche allmählig entstehen, etc.

— idem alibi: ἐξίστασθαι τοῦ γένους, — apud Aristot. ἐξιστάμενα τεκνὰ, liberi degenerantes. — Τῇ νωθρείᾳ autem h. l. opponi mihi videtur ἐπίτασις, eademque ratione ἐξιστάμενοι respondere voci γινόμενοι, ut decursus respondet initio. Ita quidem sic fere putaverim haec verba esse accipienda: febres, quae cum pigritia nascuntur et cum intentione degenerant; quales intelligo: quibus stadia decurrentibus symptomata accedunt, quae ab initio non adfuerint atque a natura morbi incipientis aliena appareant. Quae nota, quum generatim enuntiata sit, complures potest morborum species significare, genere hic comprehensas, quarum indoles deinceps sigillatim definienda foret. Sed nos potissimum, cuius rationis genus illud febrium sit, eruere conabimur, ac verbis sua ita vindicata virtute ad rem ipsam accedimus. Hic autem statim difficultate offendimur in v. νωθρείας: num illa pigrities denotet symptoma singulare, itaque ad hominem patientem referenda sit, an complexum et indolem phaenomenorum, et sic ad decursum vel effigiem morbi respiciatur; vel, ut clarius mentem nostram aperiamus, utrum febres intelligantur, quae cum sensu egregiae lassitudinis et magna virium dedolatione incipiant, an quae tardae sint indolis, cum nota torporis et hebetudinis, non solum in musculorum et nervorum virtute, sed in omnibus etiam partium muneribus morbo vitiatis. Illae quidem apud Galenum et in Coacis praenotionibus et prorrheticis saepius occurrunt, κοπώδεις πυρετοὶ dictae. Disputatur autem de iis ap. Galen. de sanit. tuenda L. IV. c. 4—6. de caus. sympt. L. II., c. 5. — Hipp. Aphor. L. II. a. 5. L. IV. a. 31. et Gal. comm. — ap. eund. Epidem. L. II. s. 3. t. 7. — Coac. Praen. I. 36. et II. 2. 5. — de victus ratione L. II. fin. — Prorrh. I. 76. et 91. et comm. Gal. et alibi passim.

Huius febrium peculiaris symptomatis haec secundum Galenum reddi potest descriptio: Incipientibus mor-

bis, priusquam febris accedit, plerique sentiunt per totum corpus insolitam quandam affectionem (ἀνωμάλίαν), quam vero, qualis sit, verbis explicare nequeunt, quasi sensum dispersae per corpus rei cuiusdam a natura nostra alienae, quod aliquando subcalidum, aliquando mordax citra calorem, aliquando utroque modo afficiens, aut sine his leviter carnes omnes distendens. Pandiculantur, qui sic affecti sunt, et omnes partes distendunt, naturae quodam stimulo admoniti; maxime post somnos, quum in carnibus flatuosum excrementum sentiunt. Sensus ille molestus vocatur *κόπος*, si post immoderatos labores, isque *αὐτόματος*, ubi sine exercitatione spontanea lassitudo exstitit ex crudorum et crassorum humorum copia, quae in musculorum compagem decumbens laxitatem et gravitatis sensum facessat. Cuius affectionis aliqua varietas iam ante Galenum videtur distincta fuisse, legitur enim in Aph. L. II. a. 5.: *κόποι αὐτόματοι φράζουσι νούσους*, ac describuntur a Galeno (Com. ad H. Aph. l. c. et de sympt. caus. L. II. c. 5.) prouti vel tendi undequaque corporis molem, vel tamquam multis ulceribus, quoties moventur, conspergi et pungi spinis, vel artus omnes fractos et contusos esse laborantes putent, et vocantur: lassitudo spontanea tensiva, *κόπος αὐτόματος τονώδης*), quae a plenitudine maxime fiat, qua partes continentes distendantur; ulcerosa (*ἑλκώδης αἴσθησις* s. *διάθεσις*), quae motis magis quam quiescentibus membris urgens mordacis humoris symptoma perhibebatur; denique ossifraga (*κόπος ὀστόκοπος* s. *φλεγμονώδης* Gal. ad Aphor. 2 5.), quae ne minimum quidem motum sustinet, cum tensionis simul, caloris et morsus sensu, atque ex plenitudine humorum existat cum corruptione coniuncta. Desinunt autem omnes hae dispositiones (*διαθέσεις*), ubi ad certum quendam gradum pervenerint, in rigorem, a quo febris, eaque putrida, initium habet. Rigores scilicet existimabantur excretricis facultatis motus violenti, sicut pandiculatio et oscitatio eiusdem facultatis moderatae intentiones. (Galen. d.

caus. sympt. L. II. c. 6.). Sed non solum in signis morbum praecedentibus habebatur lassitudo ex humoribus retentis, sed in ipsis febribus, iisque potissimum malignis inter graviora symptomata animadvertebatur. (Prorrhet. L. I, 76. 91. — Aphor. IV, 31. — Coac. Praen. I. 36. — Epidem II. 3. 7.); et ubi prae ceteris signis et diu conspicua erat, febres κοπώδεις dicebantur, quae H. Prorrh. I. 76. inter malignas referuntur, haud aliter atque ex recentioribus nonnulli egregiam prostrationem virium circa initium morbi inter praecipuas notas perniciosarum (nervosarum) febrium recensebant.

Et haec quidem in lassitudine humorum crudorum intemperies (ἀνωμαλία, ἀνισότης) febrili calore ad caput ferri poterat, tali cum impetu, ut instrumentum sentiendi commune occuparet, et faciei rubor, oculorum dolores, capitis gravitas, paraplegia, vocis interceptio, surditas, oculorum distorsio et stupor vel carus inde conciliaretur (Hippocr. et Gal. Epidem. L. II. s. 3. t. 7., iid. Prorrhet. I, 91. 96. 97.); qui affectus deinceps in abscessus circa maxillas et articulos saepe desinerent (Hipp. Aph. III, 31.), quum facultatis vitalis (ἐμφύτου θερμοῦ) beneficio depulsam copiam humorum glandulae circa maxillas dispositae exceperint (Gal. comm. in Epid. et Aphor. l. c.). Ex quibus sponte intelligitur, qualis affinitas inter utrumque affectum, et κοπώδη et τυφώδη, intercedat; νωθρεία quidem utrique communis; sed ubi in eodem aegro concurrunt, lassitudo praecedit, et stupor secundario loco insequitur; κοπώδης denique de musculis excrementorum copia ita affectis dicitur, ut artubus gravatis motiones aegre et cum sensu ingrato perficiantur, ceteris partibus a pathemate immunibus; τυφώδης autem cerebrum ipsum laesum esse subindicat, humoribus decumbentibus vel vaporibus congestis, unde sensus et motus deficiant, nec non reliquae functiones, praecipue vitales, in societatem mali attrahantur.

Verum alia etiam vis verbo *νωθρεία* potest inesse, ut antea animadvertimus, torporem scilicet universalem et segnitiem in muneribus obeundis significandi, quae difficilem habeat excitationem, et energia voluntatis destituta sit. SUIDAS enim *νωθροὺς*: in rebus gerendis minus alacres vocat, quibus stimulus sit adiiciendus; ZENODOTUS eosdem interpretatur: *ληθαργοὺς*, oppositos *ὀξυθύμοις*, qui concitato et feroci sunt animo. Nec solum lenti ad sentiendum et agendum sic dicuntur, verum etiam stupidi, qui affectus in Prorrheticis passim *κάτοχοι* vocantur. *Νωθρότης* autem in eodem libro et in Coacis Praenot. et alibi saepe animalium functionum et potissimum sensuum symptoma est oppressione affectorum. Mentis etiam in hac laesas esse facultates, docet HIPPOCRATES in Prorrhet. I. 34. *αἱ ἐκ ῥίγεος νωθρότητες οὐ πάνυ παρ' ἑωϋτεοῖσιν.* Et sicut, qui *κοπώδης* vocatur affectus, ex promiscua congerie crudorum et mordacium humorum derivabatur, sic torporis (*νωθρότητος*) causa speciatim in frigida vel humida indole materiae, vel quae frigida simul et humida esset, quaerebatur. Et quia pituitae illae notae conveniebant prae ceteris humoribus cardinalibus, haec maxime cerebrum aggravans in causa ponebatur illius et cognatorum affectuum. Sic ap. GAL. d. Loc. affect. L. III. c. 6. legitur: *τὰ φλεγματικὰ καὶ ψυχρὰ (ἐργαζόμενα) νωθρότητάς τε καὶ καταφοράς.* (Cf. GAL. d. caus. sympt. L. III. c. 10. — Comm. in Prorrhet. L. I. 13.) Nec minus hoc symptoma in malis habebatur, quam, de qua supra dicebatur, lassitudo. (HIPP. Coac. Praen. I. 91. — Prorrhet. I. 13.), sic *νωθρὴ καταφορὴ* phreniticis in constitutione pestilenti exitium attulit (H. Epid. III, 3.).

---

§. 13.

Quibus praemissis decernendum est, utram ex his affectionibus EROTIANUS subintellexerit febrium typho-

dum primordia constituentem. Etenim ipsos veteres medicos interdum ancipites haesisse, quomodo νωθρότης in Hippocratis libris accipienda sit, Galenus auctor est, (Comm. in H. Prorrhet. 1, 70.), cui νωθρότης, quae ibi ab Hippocrate commemoratur, torporem videatur denotare ex cerebri vel frigore, vel humiditate, vel utroque coniuncto profectum. Addit vero, nonnullos illo loco νωθρότητα interpretatos esse: corporis movendi difficultatem (δυσκινεσίαν), neque hanc explicandi rationem utique audet refutare, in obscuris enim et luce carentibus dictionibus cuipiam, uti lubeat, intelligere esse concedendum. In eo autem, quem nos interpretamur, loco Erotianus νωθρείαν propterea non videtur dixisse lassitudinis affectum, quia huic, quae sequitur ἐπίτασις non adeo aliena et contraria est, ut mutatio in eam degeneratio dici possit. Namque κοπώδης αἴσθησις initium saepe intensissimarum febrium constituit, iisque acutioribus adeo familiaris est, quia magna copia excrementorum retentarum virium naturae magnam intentionem expostulet ad causam propellendam. Alteram itaque amplectamur νωθρείας virtutem, quae omnino potior et usitatior est, hanc enim torporis speciem saepius in contentionem virium vitalium, eamque conditionem oppositam transire, observationes veterum abunde confirmant. Est autem haec ἐπίτασις nihil aliud, nisi acutior forma febrium; functionibus enim vitalibus phaenomena febris potissimum edi dicebantur, atque exacerbatio febrilis solet isto nomine apud Graecos nuncupari. Quum vero illa pigritiae in intentionem permutatio, quae maxime ad febris indolem, ut communis nota, respicit, compluribus morbis diversas partes infestantibus et diversas causas agnoscentibus contingere posset, consentaneum est, non unam sic dici potuisse febrem, sed plures τυφώδεις, pro varietate partium et systematum laborantium etc. Quo referendam esse puto observationem Hippocratis, Prorrhet. 1, 70. ὀδύνη ἐς στῆθος ἱδρυνθεῖσα σὺν νω-

θρότητι, κακὸν, ἐπιπυρεττήναντες οὗτοι καυστικοὶ, ὀξέως ἀποθνήσκουσιν; in qua exemplum edi mihi videtur febris cum nota tarditatis et segnitiei, quae decurrens in intensam et acutam speciem transmutata est (ἐξισταμένη). Virium fortior contentio et symptomatum exacerbatio provocatur, unde morbi causa et fomes vel expellitur, vel ex immoderato nisu facultas vitalis irrito conamine eo citius exhauritur. Similiter degenerasse videntur febres semitertianae, quae ap. Hipp., Epid. L. I. s. 2. t. 25. describuntur. Omnium ibi dicuntur febrium violentissimae, longissimae et maximis stipatae laboribus. Leniter quidem incipiebant, in totum vero perpetuo increscentes diebus iudicatoriis vehementius exacerbabantur; in deterius procedebant, parum solum modo remittentes, ex remissione vero quam primum rursus atrocius instabant; quae signa malignis febribus omnino convenire, Galenus addit in comment. ad l. c. Tales autem morbos, qui procedente tempore increscunt, et deteriores semper fiunt, nisi prius solvantur, Hippocrates vocat ἐπαυξεῖς, et ita videntur ii ad febres Erotiani typhodes accedere. (Gal. in Epid. L. VI. 5, 26.) Verum prae ceteris ad harum febrium definitionem adaptari posse mihi videtur exemplum morbi, qui a Galeno et ceteris post Hippocratem auctoribus Lethargus vocatur, nimirum ubi in phrenitidem is degenerat, cui secundum speciem (κατ᾽ ἰδέαν), ut aiunt, et materiam plane oppositus est. (Paul. Aegin. L. III. 9. Gal. Meth. med. L. XIII. c. 21. etc.). Is enim Lethargus, quem vidimus a Zenodoto substitutum τῷ νωθρῷ (sicuti νωθρὸν a Galeno τῷ τυφώδει), exquisitam imaginem eius torporis (νωθρείας) praebet et animalium et vitalium facultatum, qualem modo descripsimus, adeo ut multis locis, praesertim in Hippocratis libris, νωθρότης et pigrae affectiones eum videantur subindicare. De cuius natura, quid veteribus visum sit, et quae omnino ad notitiam paulo accuratiorem pertineant, aptiore loco, quae necessaria fuerint,

suppeditabimus. Hac autem occasione illud monuisse sufficiat, hanc aegritudinem interdum in malum oppositae naturae (*κατὰ διαδοχὴν*) pertransire, i. e. in phrenitidem, ex qua et ipsa saepius vice versa existit. (Gal. ad Epid. VI, 6, 8.) Cuiusmodi conversiones febrium in oppositas formas degenerantium Hippocrates intelligere videtur in Epidem. L. II. s. 1. t. 7. *). Et haec quidem snfficiant ad mentem Erotiani, qualis mihi certe visa sit, interpretandam.

---

§. 14.

Sequitur, ut percunctemur, an haec morbi definitio cum iis vere congruat, quae apud Hippocratem circa hanc rem observata reperimus. Itaque si comparaverimus locos ex Epidemicorum libris excerptos, statim in oculos incurrit, affectus illorum aegrotorum non febris typhodis nomine ibi insigniri, nec singularem quidem eandem febrem dici, multo minus, quemadmodum ab Erotiano *τυφώδεις*, complures referri. *Τυφώδης* enim illic nihil nisi symptoma significat febrilibus vel febre carentibus morbis casu adiunctum, nullaque species, nedum genus, quod innuit Erotianus, ita dici videtur. Et quamvis *νωθρεία* huic affectui omnino conveniat, praesertim qualis Epid. L. II. s. 5. commemoratur, haudquaquam elucet, quo pacto ille dicatur in oppositum statum degenerare. In historia servi Antiphili, Epid. L. IV. statim ab initio adfuit causus, febris intentione (*ἐπιτάσει*) vi-

---

*) *Ὅσα κρίσιμα σημεῖα γινόμενα, τὰ αὐτὰ ταῦτα μὴ γινόμενα δύσκριτα, τὰ ἐναντία δὲ σημαίνοντα, κακὸν, οὐ μόνον ἣν παλινδρομέη, ἀλλὸ καὶ τῆς ἀρχαίης φύσιος τὰ ἐναντία ῥέποντα, ὥσπερ καὶ τῶν κακῶν σημείων ἐπὶ τοὐναντία ῥέποντα;* locus ad doctrinam veterum de crisibus morborum perscrutandam classicus, quem Galenus in libris de crisibus fusius explicavit.

rium vitalium insignis, non languorem prae se ferens, illaque desiit potius et remisit, quam intensa est, in stuporem, ut affectionem deuteropathicam, nec deinceps morbus naturam egregie mutavit, qui ἐξιστάμενος dici posset. Sic cetera etiam eiusdem pathematis exempla non magis in Erotiani notionem quadrant. Nam et in servo Attici, ut Antiphili dicto, typhodes malum accessit secundarium, Erotiani autem νωθρεία, etiamsi eundem affectum significaret, manifesto erat primarium. In uxore Enmyris denique negantur comitantia symptomata morbi et febris ipsa, et quae sequebantur phaenomena, intentionem minime significant. Num vero forsitan ante oculos Erotiano versabatur illius typhi genus, cuius quinque species ex libro de intern. affectionib. supra descripsimus? Equidem ne ex his quidem communes notas ab illo propositas potui colligere, neque febres vocantur affectiones illae, nec in omnibus febris legitur re vera adfuisse. Et profecto non intelligo, quo iure vir quidam doctus (Allgem. Lit. Zeit. 1810. n. 132. p. 106.) contenderit, illas quinque species, quantumvis ceteroquin inter se discrepent, in hoc omnino convenire, quod cum torpore incipiant, et cum intentione degenerent. Nam, qui primo loco fertur typhus, cum gravitate quidem imbecillitatem et impotentiam manuum et femorum (ἀπὸ βάρεος ἀσθενείην, καὶ ἀκρησίην τῶν σκελέων etc.) secum ducit. Sed haec symptomata conveniunt cum lassitudine spontanea, quae supra memorata est, ex retentis excrementitiis oriunda humoribus (qui hoc in morbo biliosae naturae sunt, febrium acutiorum auctores), et differunt ab ea conditione, quae νωθρεία apud Erotianum vocatur, nam simul ab initio vehemens adfuit febris et gravis ardor, quae non nisi ad intentionem (ἐπίτασιν), nullo modo ad pigritiam pertinere possunt. Deinde typhus ille speciem omnino quidem immutat, sed non εἰς ἐπίτασιν, quippe quae iam ab initio egregia erat, potius in exsolutionem virium vitalium, a morte insequente exi-

guo intervallo distantem. Secunda vero species typhi, characterem laxitatis omnino iam ab initio prae se fert, nec tamen altero quodam stadio qualicunque modo intenditur, sed, quod antea universi corporis malum erat, ad pulmones magna cum atrocitate contrahitur, et spiritum cito intercipiens, ad mortem rapit. De ceteris sigillatim disputari minime opus est; in quibus neque νωθρεία neque ἔκστασις in contrariam speciem conspicitur, nisi sensum quendam extorquendo, vim verbis interpretando inferre velimus.

At vero si vulgari modo Erotiani verba reddere praeferamus, febres, quae cum stupore fiunt (v. §. 12.) et intensam habent mentis alienationem, quam interpretationem supra vituperavimus; per se patet, uti locos ex Epidemicis depromtos, ita et hosce typhos haudquaquam tali definitione circumscribi.

Sed si Erotianus tamquam interpres vocis tantopere ab usu Hippocratis recessit, unde tandem hanc typhodis febris notionem acquisivit, siquidem genuina verba illius sunt, qualia nunc exstant? De hac re non audeo sententiam ferre; sive enim ex scriptis deperditis composuerit, sive loci illi apud Hippocratem collecti mutili sint et vitiosi, quippe quum sagacitas virorum antiquitatis Graecae peritorum illos nondum videatur satis perlustrasse et ad verae similem lectionem restituisse, sive nomen solummodo ex Hippocratis libris, expositio vero aliunde depromta sit, sive alia quacunque causa ad hanc incongruam interpretationem auctor adductus sit, in medio rem relinquamus. Vixit enim Erotianus complurium seculorum intervallo ab Hippocrate distans; interea autem notio illius morbi mutationem aliquam et declinationem admisisse potuerat, eius modi, ut degenerationis nota stuporis affectui, qualis simplex antea morbi imago fuerat, sit adiecta. Docetur autem expositione vocum Hippocratis, quam complures, necessitate haud dubie adducti, susceperunt, quocunque ce-

teroquin cum successu instituerint, illum iam tum non ab omnibus rite esse intellectum.

---

§. 15.

Exinde ad Galenum usque; quotquot exstiterunt medici et scriptis relictis memoriam suam ad nostra tempora produxerunt, nullus mentionem iniicit typhi vel typhodis alicuius morbi. Hunc autem Galenum, qui tot libros medicorum perlegerat, cui tam larga observationis copia, tam assidua de rebus medicis meditatio erat, qui tanta operum varietate et amplitudine omnia fere complexus est, quae medicorum scientia tunc aetatis continebantur, et plurima illustravit et additamentis ornavit; non facile poterat vel immemorem elabi vel inscium fugere, quod notatu vel expositione quodammodo dignum fuisset. Et profecto ex ipso plurimam, quae circa rem nostram versatur, haurimus cognitionem. Apud eum vero disiungenda est, quae affectio *τυφώδης* passim vocatur, a febribus, quas *τυφώδεις* nuncupavit, nisi, quae sibi incongrua nobis videantur, volumus indiscriminatim commiscere. Qua de causa, quae Galeno debeamus, bipartito sermone enarrabimus.

Veruntamen, quae de pathemate typhode memoriae ille prodidit, ex parte iamiam supra aliquando quasi praerepta legebantur; loci certe, sunt autem nonnisi pauci, exscripti ibidem sunt, quibus commemoratum illud inveniatur. Illic vero vox *τυφώδης* solummodo ad mentem Hippocratis exponitur, neque ita proprie ad Galeni sententiam illi referendi sunt, qui ipse eiusdem usus, cuius ille, particeps non fuit, imo privam sibi, eamque nonnihil ab illa diversam virtutem huic verbo febrem designanti adiecit, illius autem usum quasi obsoletum et insolitum interpretationis iamiam dignum iudicavit. Itaque, ut re-

petamus, quae supra (§. 4.) notata sunt, Galenus τυφώδη, quomodo Hippocrates dicit, idem ait significare, quod ἀόργητον, alibi, quod νωθρὸν, βαρὺν, δυσκίνητον, alio denique loco (Exeges. voc. Hipp.), quod ἐνεὸς καθεζόμενος, ubi historia servi Attici (Epid. 4, 9.) ante oculos ei videtur versari, in qua legitur: τυφώδης ἱδρύθη.

Sed his quum adiiciendum nihil habeamus, non amplius insistamus, nisi aliud quidquam ab eodem Galeno possit exspectari. Scilicet haec quaestio movetur, an in iis, quas Galenus aegritudines descripsit, quarumque, quamvis multae quidem et variae sunt, nulla nomen typhodis gerit, inveniatur, cuius effigies cum notis illius pathematis forte conveniat, quod in Epidemicorum libris τυφῶδες vocatur, et inde clarius forsan hoc ipsum illustrari possit?

Quodsi singula illius momenta spectamus, difficilem excitationem, profectam ex frigida temperie causae internae (ἐκ ψυχρότητος τῆς κράσεως) hebetudinem, motionem attenuatam, corpus ponderosum, stuporem cum taciturnitate, pulsum debilem, tardum, languidum, accessionem modo protopathicam, modo secundariam etc., notas soporosis pathematibus communes animadvertimus, et potissimum comatis somnolenti, lethargi (Gal. meth. med. L. XIII. c. 21. Id. differ. sympt. c. 3. — de Comate c. 2,) et cari effigiem in hisce licet agnoscere, quae affectiones communi cognomine cataphoricarum vocantur apud. Gal., Meth. med. l. c. et de simpl. fac. med. L. XI. c. 15. (de Castoreo). Quarum omnium, siquidem sincerae et exquisitae (ἀκριβεῖς) comparebant, causae Galeno in humore frigido ponebantur, crasso, tenaci, i. e. pituita, modo copia cerebrum obruente et irrigante, ut in comate, modo frigore intenso laedente, ut in caro, modo putrescente et acrimonia quadam irritante, ut in lethargo. Sed quaenam necessitas est, ut genus soporosorum pathematum in typhode affectu agnoscamus? et quid obstat, quo minus species eorundem

certa in ipso possit intelligi? Quae difficultas hac forte ratione poterit summoveri: Ut taceamus, signa in libris Hippocraticis ea solummodo potuisse deprehendi, quae universo generi conveniant, non quae speciem ex eo quandam distinguere possint; circa aetatem Hippocraticam, quippe cui hic usus nominis τυφώδης privus videtur fuisse, affectus illi nondum rite discernebantur, et nomina quidem exstabant, quibus serius discretas species significabant, res vero etiamtum commiscebantur, et eodem nomine aegritudines veniebant, quas posteri diversas habebant; qua de confusione facili negotio persuadebitur ei, qui singulos libros, quos Hippocratis dicimus, comparaverit. Ipse enim Hippocrates specierum varietatem augere parum curavit, neque ita singulorum morborum diagnosi studiis illius multum additum est, qui dignitate symptomatum discernenda plurimum meruit ad praesagium certius reddendum. Deinde vero discrimina ipsa dictorum pathematum partim ex doctrina de humoribus cardinalibus ad causarum internarum putatitiam aliquam diversitatem veteres revocabant, quibus opinionum commentis idem Hippocrates adversabatur, rarius tantum in causis indagandis, neque tantopere singularis cuiusdam affectus et internis, quam morborum in universum et externis occupatus. Illa disciplina vero post ipsum demum exculta, saltem aucta est, inde a Praxagora ad Galenum usque, qui magnam partem in ea exponenda versabatur. Nihilominus et hic compluribus locis soporosos affectus confundit, et coma modo genus, modo speciem eorum appellat, alios insuper auctores refert vel quoad nomina, vel res ipsas circa doctrinam de iisdem vitiis dissensisse, certissimo testimonio, de eorum notione, quantumvis forsan a singulis definita, haud quaquam inter omnes medicos vel tunc etiam esse conventum. Iam vero, quum singulae species modo discretae essent, et suis quaeque limitibus circumscripta, obsoletus videtur evasisse usus nominis τύφου vel τυφώδους,

ut promiscuae appellationis, vel in aliam rem significandam vim suam permutasse, cuius sententiae argumenta mox exhibebimus. Solummodo ubi cum aliis morborum nominibus coniunctum hoc fuerat, pristinam virtutem retinuit. Exempli instar τυφομανία habetur, qui affectus duorum sibi invicem contrariorum statuum connubium refert, typhodis scilicet et phrenitidis, cuiusque complures eaeque accuratiores apud veteres exstant descriptiones, unde lucis nonnihil ad doctrinam de typhode pathemate ipso possit redundare. Huius enim, ut vidimus, tam rara fit mentio, eaque tam parum sufficiens, ut nostrum esse videatur, supplendo, quae ad imaginem aliquando certiorem et clariorem requirantur, ipsius cognitionem quoquo modo illustrare. Quod vero sic maxime fieri poterit, ut earum affectionum, quae tamquam praecipuae species typhodis generis Hippocratici agnoscendae sunt, prisco tempore nondum distinctae, aliquam reddamus adumbrationem ex lectione Galeni potissimum profectam, ut simul intelligatur, quam formam illa disciplina observationibus praeceptisque eiusdem acceperit. Nec tamen dubitabimus, ex aliis auctoribus, siquidem circa hanc rem cum illo convenerint, quibusque huius typhi nomen quidem inusitatum, notio vero familiaris est, ea adiungere, quae ad componendam notitiam rei, de qua agitur, utilia possint hauriri. Quae opera eam insuper ob causam non videtur omni pretio carere, quoniam in commodum doctrinae, qualis nunc illarum aegritudinum habetur, nonnulla converti poterunt, quae vulgo, sicut alia multa merita veterum medicorum per contemtum vel inscitiam negliguntur. Hoc autem spectantes de lethargo prae ceteris paulo fusius disserendi veniam Lectores Benevolos rogamus.

§. 16

Initium vero faciendum est a comate, tamquam ea animalis virtutis affectione, cuius iam Hippocrates magnus diligentem instituit observationem et frequentem fecit mentionem, quam deinde Galenus largis commentariis adauxit.

Coma Hippocrati et Galeno vocatur propensio vel delatio in somnum (καταφορὰ εἰς ὕπνον, Gal. Comm. in Hipp. Epid. L. III. s. 1 t. 7.), quum aegri erecto animo vigilare nequeunt, sed oculis conniventibus vel alto vel tenui somno vel vigiliis detinentur. Neque re vera somnus coma est, sed illius praeter naturam quoddam desiderium (κωμαίνειν, somnum appetere).

Galenus (de Comate c. 2.) duas species distinguit, quibus hoc quidem commune est, quod oculos aperire non possint, sed mox graventur et dormire velint. Proprium vero alterius, quod hi quidem dormiant mox et profunde et diu, hi vero vigiles sese circumvolvant (στρεφόμενοι), iterum iterumque turbati mentis imaginibus et phantasmatibus, quibus somnus interciditur; unde perpetuo quidem vigiles manent, surgere vero non valent et vigilantium munera obire, nec tamen; si concesseris somnum, obdormiunt, sed gravantur solummodo (βαρύνονται), tandemque ne spem quidem servant, sese somnum esse capturos. Quam secundum diversitatem coma modo somnolentum (ὑπνῶδες) est, et huic quidem proprie locus est in typhodibus malis, modo, sed rarius, vigil (ἄγρυπνον).

Igitur coma somnolentum (βαρὺ, δυσδιέγερτον), ex quo interdum difficulter expergefiunt, nasci dicitur ob humorum crudorum et crassorum (Gal. in Hipp. Epid. 3, 3, 62. et 63.), quibus cerebrum irrigatur, copiam, qualis ebriatis adesse existimabatur, subinde autem ob so-

lum frigus, quo occupetur primarium animi instrumentum, et saepe ob utramque causam coniunctam, nimirum ob pituitae plenitudinem, cerebrum aggravantem *). Praeterea vero eadem affectio oboriri potest ex imbecillitate cerebri, virtute vitali adeo iam debilitata, ut apertas palpebras servare non valeant (Gal. ad Epid. 3. s. 1. t. 7.). Quae quidem non a pituita, ut praecedentibus, nascitur, sed exhausto vel exstincto calore innato (ἐμφύτῳ θερμῷ) in febribus vehementioribus et inde oborto cerebri refrigerio et prostrata virtute. In hoc interdum leves somni tenuesque sunt (κῶμα λεπτὸν), idque proprie vel a sanguine ad cerebrum congesto et lentorem trahente vel a bile flava derivabatur, quam vehementia caloris febrilis dicebant assatam (κατοπτηθεῖσαν), atque consumto calore nativo in melancholicum humorem, cuius frigida natura esset, inspissatam **). Et sic quidem coma phrenitidi et causo, morbis ex frigidis et crassis humoribus minime obortis, subnasci potest, inprimis in pestilenti constitutione humorum crudorum magna copia ad cerebrum delata ***). Febris hoc comate affectis modo nulla est, ubi ex sola frigida et tenaci humore decumbebant, pulsus tunc languidissimus, tardus, rarus, parvus (Gal. in Epidem. III. 1. 7.), modo tepida et mitis (χλιαρὸς), ubi ex febribus ardentibus pathema prodiit; corpus tractanti ponderosum (Hipp. Epid. III. 3. 67.). Praesagium plerumque malum est, etenim malignae febri frequens comes accedit (Coac. Praen. 1, 36. — Gal. in Epid. 3, 3, 62.); pessimum autem est,

*) Τὰ μὲν χολώδη τῶν νοσημάτων καὶ θερμὰ τὰς ἀγρυπνίας καὶ παραφροσύνας καὶ φρενίτιδας ἐργαζόμενα φαίνεται· τούτοις δ' ἔμπαλιν τὰ φλεγματικὰ καὶ ψυχρὰ νωθρότητάς τε καὶ καταφοράς. Gal. de loc. affect. L. III. c. 6.

**) Galen. Comm. in H. Epid. L. III. s. 3. t. 63. — Id. de Crisib. 2. c. 12. — Comm. in Prorrhet. I. 10.

***) Hipp. et Galen. Epid. l. c. et t. 34. et 62. — Gal. comm. in Prorrh. 1. c. 10. et 14. cf. historiam Hermocratis, Hippocrat. Epidem. III. 1, 7.

ubi febribus acutioribus ex facultate vitali exstincta subnascitur, nam insanabilia sunt ea frigora, cum calidis morbis et siccis accedunt, teste GALENO in Comm. in dictam hist. Hermocratis (Epid. III. 1, 7.). Verumtamen solvitur etiam sanguine largo ex naribus prorumpente, alvo subrubra, abscessibus ad aures, siquidem circa criseos legitimum tempus hae mutationes contigerint. Aliquando adeo ipsum coma criseos instar fuit post diuturnas vigilias, ut GALENUS refert in Libro de Crisibus pluribus locis. (Cf. id. in Prorrh. 1, 63.)

---

§. 17.

Hic adiiciamus nonnulla de natura alterius comatis, quod vigil dictum est, quamvis per se quidem ad sinceras affectiones typhodes, ad quas coma somnolentum, carus etc. pertinent, referri non debeat, sed ex vigiliis et sopore mixtum quasi pathema esse videatur. Verum partim, quia semel de priore specie disserebatur, quae opposita altera quodammodo illustratur, partim, quia exemplum refert connubii inter typhodem affectum et speciem morbi contrariam, igitur utriusque naturae speciebus accedere potest, partim denique, quia recentior aetas multa de eodem disputavit, ut de typhi, quem nunc ita vocamus, symptomate pathognomonico, exponere liceat meliorem partem eorum, quae veteres de eo animadverterunt.

Igitur quando aegri apertis oculis vigilare non valent, sed connivent spe conciliandi somni, quem quidem appetunt, sed captare non possunt, coma vigil pati dicebantur. *) Quae affectio oriri perhibebatur ex causarum sibi contrariarum conventu, quum humor tenuis,

---

*) Gal. de loc. affect. L. III. c. 6. — in Epidem. 3, 3, 39. — Paul. Aegin. L. III. c. 6. et 10.

calidus, siccus, i. e. bilis flava, cum crasso, frigido, humido, i. e. pituita, permixtus in cerebro immoderatius exsuperaret, et symptomata ederentur singulis humoribus peculiaria. Bilis enim flava per se quidem pervigilium cum delirio, pituita soporem inducit *). Hinc fit, ut, quoties utraque in cerebro invaluerit, contraria symptomata aegrum apprehendant, scilicet ut tum vigilet desipiatque, tum leniter ad soporem deferatur. Altera etiam statuenda est causa, sanguinis biliosi copia, quae quidem febrili aestu inspissata modo supra descripto (§. 17.) lentorem contraxerit, quo, cerebrum gravante, sopor gignatur, ob bilis autem admixtas reliquias delirium et vigiliae concilientur. (Gal. in Prorrh. l. c.). Et ubi humores illi aequa copia redundent, exquisitum (ἀκριβὲς) vocatur coma vigil, si exsuperet alter, ratione praevalentis, vel magis coma, vel magis delirium aegrum urgebit. Altera vero forma ad lethargum, altera ad phrenitidem accedit. (Paul. Aegin. L. III. c. 10. Galen. de loc. aff. l. c.)

Et ad hanc quidem causarum rationem et similitudinem cum duobus vicinis, sibi autem oppositis malis respiciens Galenus, et qui eum sequuntur, mixtam hanc aegritudinem ex lethargo et phrenitide **), vel mediam inter utrumque morbum vocant, unde vario nomine ipsa vocata est. Sic τυφομανία apellatur multis locis (Gal. in Prorrh. l. c.; id. de comate l. c.; Exegesis voc. Hipp. etc.) τυφωνία (Gal. definit. med.) ληθαργοφρενίτις ἢ φρενιτιλήθαργος (ibid.); λήθαργος παρακοπτικὸς (ibid.); λήθαργος νόθος (Alex. Trall. L. I. 14.); apud Avicennam denique describitur sub titulo Subeth Alshari (stupefactio pervigil), Can. L. III. Fen 1. tr. 3. c. 12. —

---

*) Gal. praesag. ex puls. IV. 8. — loc. affect. l. c. — in Prorrhet. I. 1.

**) Gal. de caus. puls. L. IV. c. 15. — Id. d. pulsib. ad tiron. c. 12. — de comate 2.

Duas autem species huius insomnis cataphorae distinguit Galenus (d. comat. c. 3.); alteram quidem pigram (νωθρὰν), alteram expeditam (εὐκίνητον). Commune utrique est, quod loquantur patientes et delirent et moveantur; sic enim a somnolenta s. lethargica cataphora differunt, in qua neque seorsim quid loquuntur, neque facile ab acclamantibus et pungentibus suscitantur. Pigro autem comate detenti, quibus pituita cerebri bilem copia vincit, vix moventur, et maxime delirant, cum ad somnum se componunt; hoc quidem proxime ad lethargum accedit, quocum adeo interdum confunditur, tum a Galeno ipso, tum ab aliis; verum in his facies neque intumescit, nec livida est, ut lethargicis, praeterea modice desudant. (Paul. l. c.). Qui denique expeditum coma patiuntur, facile surgunt, vocem et sonum omnem audientes, et si tetigeris partem corporis, mox oculos elevant et ad tangentem prospiciunt, vel stupefactis similes (Gal. Prorrh. 1, 1.) fixo obtutu diutissime in unum locum intuentur. Quamdiu vero ipsi cataphora premuntur, manus disiiciunt, vel crus, vel universum corpus iactant, ratione mentis alienationem demonstrante. Interdum adeo repente et desipientes exsiliunt. Et ita quidem comparata affectio haud multum differt a phrenitide, cui ipsa saepius adiungitur decurrenti. Alvus et urina supprimuntur, quae si forte exeat, tenuis est, decolor, turbata interdum et iumentosa (Paul. l. c.). Ceteroquin pro illa pathematis diversitate pulsus etiam diversi sunt, ambigunt enim inter illos, qui lethargicis et phreniticis adsunt, minus celeres et frequentes et languidiores, quam in phrenitide, validiores autem; quam in lethargo. Accuratius etiam hos describit Galen. d. caus. puls. L. IV. c. 16. et de puls. ad tiron. c. 12. Febris ubique hanc affectionem comitatur, inflammatione autem vacare potest, Galeno enim phreniticum coma vigil a non phrenitico distinguitur (d. comat. 3.), prouti cum phrenitide coniunctum, vel sine

ea occurrat. Qua de causa, quia vel phrenitidi vel lethargo vel aliis similibus affectibus associatur, a plerisque non tamquam morbus peculiaris, qui per se existit, sed ut symptoma describitur, non tamen simplex, sed multorum cumulus, quae ad sensuum communem rationem et reliquas animi facultates pertinent. Ab hac autem auctorum fere communi, ut videtur, sententia AVICENNA excedit, qui ut morbum specificum et per se natum describit l. c.

Interdum typhomania, ubi materia morbifica acrior evaserit, in phrenitidem terminatur; saepius vero pars tenuior, vel concocta, vel digesta et evacuata est, remansit autem crassior, frigidior, quam serius demum calor innatus vel omnino non potest evincere; hic lethargus supervenit (GAL. Prorrh. 1, 1. de Comate c. 4.). Secundum haec autem exitus mali divinari potest et periculi magnitudo aestimari. Praeterea quae de comatis somnolenti praesagio animadvertebantur, eadem de vigili specie dicta accipiantur. Saepissime semitertianae febri malignae comes accessit (GAL. de Typis c. 4.). Curam utraque comatis species communem habebat cum iis morbis, quorum tamquam symptoma existit, cum lethargo scilicet, causo, phrenitide etc. Primas partes venae sectio gerebat, ubi per vires et aetatem permittebatur, humor peccans deinde a capite repellendus erat. Quod quomodo instituerint, docetur PAUL. AEG. III. c. 10. GAL. loc. affect. III. c. 6. ALEX. TRALL. L. I. c. 14. AVICENN. l. c.; insuper iis locis, quibus de ratione phrenitidi et lethargo medendi disseritur apud eosdem, ARETAEUM (Cur. acutor. 1, 1.), GAL. Meth. med. L. XIII. c. 21. et alios complures.

---

§. 18.

Ad similitudinem comatis somnolenti (*βαρέως*) proxime accedit, quod pathema c a r u s nuncupatur (*κάρος* a

κάρη, quia caput praecipue laesum apparebat). Sic quidem Galeno vitium dicitur in anteriore parte capitis circa ventriculos cerebri sedem figens, in quo sensus et motus facultas pereat, respiratione tamen illaesa*). Teste Aëtio ex Posidonio (Tetrab. II. 2, 5.), qui eo laborant, somno profundo detinentur**), ac si stimulentur, sentiunt quidem, non tamen loquuntur, neque oculos aperiunt. Galenus autem (loc. affect. l. c.) animadvertit, ubi anterior duntaxat cerebri pars afficiatur, solam linguae motionem vitio carere, reliquas vero faciei partes omnes, quippe quae a parte cerebri laesa nervos accipiant, in altera scilicet parte, dextra aut sinistra, sensum et motum voluntarium amittere. Eodem loco mentis etiam actiones addit oblaedi, et disertis verbis (de different. sympt. c. 3.) earum vocat facultatis imaginatricis paralysin. Huius enim virtutis sedes, unde nervi sensuum discederent, perhibebatur, Galeno et Avicenna testibus, propter mollitiem pars cerebri anterior, sicut propter duritiem pars posterior memoriae domicilium, media, rationis. Hippocrates vero eundem affectum appellare solet ἀφωνίαν, (Galen. ad Aphor. L. 5. a. 5.), interdum etiam nomine κατόχου nihil aliud nisi hanc soporis speciem significare videtur. Rhazes Mauritanus (ad Almansor. L. IX. c. 5.) idem malum sub titulo Subeth descripsit, ut Montanus iam observavit; et hoc fere modo: Est Subeth, ubi aliquis quasi dormiens iacet, et tamen sentit et movetur, ubi stimulo petebatur, sed levi admodum motu. Apud alios autem Arabes Subeth nomine coma seu cataphora, apud alios denique lethargus intelligendus est, unde novum argumentum accedit, hasce tres affectiones inter sese arctissime fuisse connexas et conspicuos habuisse transitus;

---

*) Gal. comm. in Aphor. L. V. a. 5. — de loc. affect. L. IV. c. 3.; qui locus circa doctrinam de caro veterum classicus est.

**) Gal. in Hipp. Prorrh. 1, 63. βαθὺς καὶ δυσδιέγερτος ὕπνος.

ut in unum pathema, quasi in genus, convenerint, idem, quod τυφῶδες veteres Graeci nominarint, Mauritani vero Subeth. Carum vero illi discernebant morbosum et non morbosum. Hic dicebatur somnus profundus, qualis interdum nullam comitaretur morbum, sed ex vini immodico usu fiebat (Hipp. et Gal. Aphor. V. 5.), et in pueris plerumque propter maiorem vaporum et exhalationum benigniorum copiam, quae cerebro incumberet, nasci videbatur. Quae ebrietatis affectio spurii, vel improprie dicti, vel boni cari nomen accipiebat. (Gal. in Prorrh. 1, 63.) Morbosum autem habebant, qui laesionem aliquam cerebri insequeretur, eumque modo mitiorem modo perniciosum. Mitior dicebatur somnus altus excitatu difficilis (Gal. et Hipp. Prorrh. l. c.), qualis aegris interdum, qui complures dies vigiles permanserant, superveniebat, noctu dieque continuatus, et qui magnum adferebat auxilium, inprimis infantibus, teste Galeno (l. c.). Atque is quidem a cataphora somnolenta non distabat, et proprie ita vocandus est. Pernicioso autem caro aeger correptus, et repente quidem plerumque, iacet, tum motu, tum sensu privatus (Gal. ad Aph. l. c.), etiamsi vel stimules, ferias aut inclamites. Et hic quidem solus est, qui proprie carus dicitur. Oboritur capite vehementer contuso (Gal. in Prorrh. l. c.), vel ubi osse calvariae vehementer attrito vel terebra perforato membranae cerebri incaute deprimuntur, unde ventriculi cerebri, inprimis medii male habeant. Praeterea vehementes dolores eundem affectum adducere perhibentur, concidente exinde robore animalis spiritus, quem in ventriculis servari Galenus existimabat, tamquam primum animae instrumentum ad sensum et motum in universas corporis partes transmittendos. Nonnunquam accessionibus morborum febrilibus additur delirio stipatis, Hippocrate et Galeno testibus, eadem plane ratione, qua coma, ubi cerebrum, nativo calore exhausto, refrigeratum est. (Gal. loc.

aff. L. II. c. 5. L. III. c. 4.). Eundem praeterea effectum esse putabant constipationis summae (στεγνώσεως), qua non carus solum, sed cetera etiam vitia soporosa et apoplexia ipsa conciliarentur. Atque id est, quod ab Hippocrate enuntiatur: ὡς τῷ ἐξαίφνης ἄφωνον γενέσθαι, φλεβῶν ἀπολήψιες (interceptiones) τὸ σῶμα λυπέουσιν. Quum vero constipatae vel interceptae fuerint arteriae, i. e sanguine oppletae, ut nullus amplius in ipsis vacuus relinquatur locus, in quem, dum per diastolen distenduntur, aërem externum et spiritus attrahere possint, transspiratio autem, propter obstructa oscula, et caloris cum aëre communicatio sublatae, tunc suffocatio instat, et exstinguitur calor innatus, et qui hoc patiuntur, cito sensum et motum totius corporis amittunt. (Gal. de morb. 3.). Alia causa mali, saltem mitioris cari, inveniebatur in pituita cerebrum humectante et vehementer refrigerante, in principiis febrium ex eodem humore oriundarum; namque somnolentos et veternosos affectus omnes frigidarum causarum ferebant soboles. Simili modo venenis, quae frigida vocabantur, e. g. hyoscyamo, mandragora, cicuta, omnia haec pathemata provocari observabant. (Gal. loc. aff. L. II, c. 5.; Caus. sympt. L. II, c. 7.). Eandem quidem frigidam materiam, quam in caro, suspicabantur in apoplexia et morbo comitiali. Differebat autem ipsis apoplexia a caro respiratione vehementer laesa et stertorosa, praeterea paralysi, quae solutae apoplexiae creberrime suscederet, caro autem finito, saepe bona valetudo subsequebatur. Ceteroquin in hoc et in epilepsia ventriculi potius, minus corpus cerebri, in apoplexia autem corpus magis affici; in caro quidem anterior pars, in apoplexia autem morboque comitiali et haec et posterior fomitem mali excipere putabantur. (Gal. loc. aff. L. IV, c. 3.).

Quam prognosticam vim carus habuerit, partim ex iis, quae modo relata sunt, partim comparatis iis, quae supra de comate commemorata, facile quisque supplebit. Sic etiam cura (cf. Gal. Loc. aff. L. 2, e. 5.)

huic malo eadem conveniebat, quae ceteris soporosis affectibus.

---

§. 19.

Inter carum et coma vigil mediae naturae habebatur lethargus, sopor praeter naturam continuus, inexpugnabilem dormiendi necessitatem ac oblivionem inducens, cum febre miti, lenta, pituitam in capite putrefactam prosecuta. (Gal. Defin. medic. — Id. Meth. med. XIII, 21. — Cels. L. III. c. 20.) Caelio Aureliano (de acut. L. 2. c. 1.) derivatur a λήϑη et ἀργία (aliis aliter, sed nullo rei discrimine), et ex Sorano Methodico, quem latinum ille reddidit, dicitur: pressura (oppressio facultatis animalis) celeris vel acuta, cum acuta febre, pulsu magno et tardo, inani, frequens in senibus. Eodem loco enarrantur complures lethargi definitiones propositae ab auctoribus, qui omnes conveniunt, laesas in eo esse cum febre principes animi facultates (Gal. Loc. aff. L. 3. c. 6 et 7.), prae ceteris memoriam et rationem. Motionis et sensus facultas infirma quidem est et torpet, nec tamen prorsus abolita. (Gal, Differ. sympt. 3.) In universum et improprie lethargus dicitur pro omni somno, qui difficilem habet expergefactionem, quemadmodum coma generatim vocatum; interdum simplex est et exquisitus, ex uno, simplici humore, scilicet pituita cerebrum humectante; interdum mixtus dicebatur, humore bilioso accedente, quod malum τυφωμανία alias appellabatur. (Gal. in H. Prorrhet. I. 1. 1.). Praeterea uti affectus supra descripti, similiter et ipse confunditur cum ceteris cataphoricis malis, ita, ut omnium singula nomina promiscue interdum ponantur. (Gal. Meth. med. l. c. — Id de simpl. med. facult. XI, c. 15. — Coac. Praen. L. II, a. 2.)

Circa naturam causae internae lethargi veteres non plane inter se conveniunt; a ceteris enim Avicenna (Can. L. 3. Fen. 1. tr. 3. c. 7.) et alii inter Arabes dis-

cedunt, qui frigidum apostema (sirsen) s. inflammationem oedematosam, corpus cerebri occupantem tamquam fomitem mali agnoscant; Galenus autem compluribus locis diversa et sibi repugnantia praecipit. Namque phrenitidem, quae secundum L. de caus. sympt. II. c. 7. etc. inflammatio cerebri vel eius membranarum est, tamquam contrariam opponit lethargo compluribus locis (e. g. Meth. med. XIII. c. 21.), sicut alii (Celsus, L, III, c. 19.) plerique auctores, et ita quasi frigidum tumorem hunc esse subindicat. Auctor defin. medic. (v. λήθαργος) comitem dicit tumorem ventosum (φυσῶδες). Alio autem loco idem Galenus (Caus. puls. L. IV. c. 14.) phrenitidem, quippe cuius causa bilis flava, in tenui meninge dicit residere, lethargum vero, materia pituitosa oriundum, in ipso cerebro. Sibi autem repugnat, lethargum docendo (comm. in Prorrh. I. 1. 1.) eundem locum, quem phrenitis teneat, scilicet primariam animi sedem, prehendere et pituita irrigare. Ex his autem et ex L. de loc. affect. III. c. 5., ubi disertis verbis tumorem et externum aliquod loci affecti signum negat in omnibus affectibus soporosis, collegerim, Galeno inflammationem de natura lethargi non fuisse visam, licet nonnulli inter recentiores ipsius sectatores in contrariam partem discesserint.

Focus mali potissimum in posteriore cerebri parte ponebatur, minus in media, minime in antica; maior enim apparebat memoriae et rationis noxa, quam facultatis imaginatricis. (Averrhoës, Coll. L. III. c. 40.) Aliquando vero per consensum capitis cum visceribus et et diaphragmate oriebatur (cf. Gal. d. us. part. L. 2, 17.), ut ex Posidonio refert Aëtius; et in hac quidem sympathica affectione symptomata intermitti observabantur, haud aliter, atque in paraphrenitide, cuius eadem ratio est cum phrenitide, quae lethargi idiopathici cum sympathico. Eandem rationem sequuntur et ceteri affectus soporosi.

Materia igitur mali, quod aliquoties iam repetitum est, pituita habebatur; nec tamen copia tantum cere-

brum aggravans, sed putredine acris, et quia aliquantum calefacta, nonnihil irritans, unde deliria quidem, sed non nisi blanda et febris mitis (χλιαρὸς, βληχρὸς, Galenus, Paulus, Nonnus, Avicenna). Vaporem enim de pituita cerebri putrescente ad cor per arterias et venas tendere arbitrabantur, et inde fieri febrem. Alibi eadem febris vocatur maligna (Auct. defin. med.), a Caelio Aurel. (l. c.) quotidiana, cui lethargi et ceteri sopores omnino familiares habebantur.

In remotioribus vero causis ponebantur temperamentum frigidum et humidum, phlegmaticum, senectus, ap. Caelium (Ac. 2. 1.), inprimis obliviosa; secundum Hippocratem autem (Aph. 3, 30.) virilis aetas lethargos amat, quae controversia forsan dirimetur, si incipientem senectutem intelligimus, aetati virili contiguam. Praeterea aër auctumnalis (Cael.), quies nimis protracta, veneris abusus, crapula, dum vini calore cerebri calor exstingueretur, saburrae (Heraclides ap. Cael. Aur.); ceparum usus (Avicen.), fungorum, venenorum potestate frigidorum, ut opii, hyoscyami, mandragorae haustus (Gal. de simpl. fac, L III, 18., id. in H. Aphor. 2. 17). Haud raro denique morbis aliis subnascitur lethargus, vel mixtus, ut phrenitidi, febri semitertianae pestilenti etc., quae via mutationis frequentior est; vel exquisitus (ἀκριβὴς) quotidianae febri et catalepsi (Cael. Aurel. acut. 2, 10.); namque etiam haec, quae, Galeno teste, ex humore frigido et sicco provocabatur, cerebri posteriorem partem obtinente, ex Caelii sententia a strictura nascitur, et transmutatio morbi fit, cum pulsus, qui antehac plenus erat et vehemens, erectus, iam evadit inanis, et palpebrae hactenus apertae clauduntur.

Signa morbi et decursum referentibus potissimum Caelii Aureliani (acut. l. II., c. 2 et 3.), qui in hac re ceteris auctoribus palmam praeripit, vestigiis insistere liceat, inspersis hic illic, quae ab aliis forte notatu digna observata fuerint et ad confirmandam vel amplifi-

candam Caelii historiam utilia. Praecedunt autem febres acutae et vehementes, et hae quidem praecipue in secundario lethargo; capitis gravedo vel somnus aut dolor vehemens, repente ac praeter rationem superveniens; tinnitus aurium, facies tumidula, pallor, qualis ex ebrietate (cf. Auct. defin. med.), tristitia, taciturnitas, cum sanus loquax fuerat. Querelae non digna et incongrua ratione editae; pigrities, pandiculatio et oscitatio frequens, somnus multus, resupinus, idque contra consuetudinem; nec tamen somniantur, uti solent delirantes. Pulsus inaequales, maiores, tardiores pro aetate et natura, interdum inanes. Salivatio. Praesentem deinceps lethargum indicabant: hebetudo sensuum, sopor (cf. Cels. l. 3. 20. — Aretaeus, cur. acut. 1. c. 2.), febris vel continua vel luculenter remittens, pulsus tardi, magni, molles, inaequales, inanes, undosi, inflati, (ἐνωθροὶ Hipp. Coac. Pr. 145, — Cf. Gal. d. caus. puls. L. IV. c. 13. Paul. Aeg. L. III. c. 9.) tamquam signa ad naturam (οὐσίαν) huius affectus proprie pertinentia. Accessoria autem observabantur haec: aeger dormienti quidem similis decumbit, immotus (Gal. Meth. med. XIII. c. 21.), mortui instar, (Paul. l. c.) sed facile expergiscitur (Cael.), signum, ut suspicari licet, mixti lethargi, quemadmodum plura in sequentibus); interrogatus non statim, sed tardius respondet. (Leviter delirantem dicit Hipp. de morb. II. 70., Pavl. L. III, 9. Avicenn. 3. 1. 3. 8., ceteri auctores hoc signum non commemorant[1]). Linguam exserere iussus, vel non prodit vel sero, prolatamque vel reducere obliviscitur, vel tardius reducit. Si quid manu tenuerit, nescius ac praeter voluntatem dimittit; verba faciens dictorum statim obliviscitur, neque ordinem orationis servat, neque mentem effari posse videtur. Manus velut impatiens praeter rationem extendit, tremulas (Coac. Pr. 145. — Aret. l. c.) et leviter convulsas; nulla sitis, neque alius cuiusquam rei desiderium (Coac. Pr. l. c.), sed saliva larga (Hipp. de morb. 3., init.), te-

nax et indigesta, unde mentum et stragula inquinantur. Urinam reddere iussus, matulam non postulat, vel si petierit, nescit datam, neque urinam dimittit, nisi admonitus *), et cum difficultate, et paullatim, turbulentam aut plurimam (iumentosam, Hipp. Coac. Pr. 1, c.) Crescente malo aeger iacet resupinus, facie vel leucophlegmatica (Coac. l. c.), vel livida, vultu distorto (conductus, Caelius), quasi moesto, superciliis conniventibus (caperatus, Cael.); a superiore parte lecti ad pedes delabitur, cruribus negligenter disiectis et conversis, corpore reliquo incomposito. Pulsus iam maiores, rari, inflati; respiratio tardior iusto ac maior, cum gemitu peracta; praecordia tumida et inflata, introrsum retracta (Aretaeus l. c.; cf. Hipp. Epid. 1. 3. hist. 2.); sensus magis magisque deficientes, ut, nisi acerbius stimulati sint, aegri non excitentur; statim vero, labiis tantum leviter commotis et distortis, in soporem ineluctabilem iterum implicantur. Alvi (Aret. l. c.) et urinae retentio, adeo, ut multi ex ipso quidem malo liberati, excusso sopore, urinae reddendae impotentes moriantur. Iam si in peius ruit morbus, respiratio tardior etiam fit et alta, quasi exstincta, oculi semiaperti, cavi; lingua arida, aspera, atra (Aretaeus), dentium stridor, trismus, vel os semiapertum, maxilla relaxata; stridor pectoris; immissi vel instillati liquoris difficilis et interrupta, vel cum sonitu peracta deglutitio (βόμβος), singultus, quem Trallianus (1, 20.) ex consensu cerebri cum ventriculo derivat, pallor et subsultus labii inferioris, artuum stupor, unguium livor, guttur prominens, pulsus iam humilis et myurus; sudores frigidi, glutinosi, circa faciem et collum; urinae et alvi involuntaria excretio, membrorum distorsio. Haec vero, ubi salutem aeger recuperaturus est, omnia sensim leviora efficiuntur, et sic ad

*) Hoc signum plurimi repetunt, quasi characterem morbi optime depingens.

perfectam nonnulli sanitatem revertuntur; at cum resipuerint, cervicis dolore angi queruntur *), (Coac. Pr. l. c.) flatusque et sonos per aures erumpere, quae phaenomena nostra etiam aetate sub eadem rerum conditione observabantur. — Felicem exitum praeterea annuntiant parotidum abscessus, sicut in reliquis omnibus capitis affectibus (Gal. de crisib. L. III, c. 3.) **); verum sanguinis profluvium e naribus, quod phrenitidi fere familiare est, non solet iudicare lethargum (Gal. d. Crisib. l. c.). Is potest etiam in phrenitidem, morbum specie contrarium, desinere, (Gal. in H. Epid. 6, 6, 8. Cael. Aur. l. c. c. 3.), quo facto salutem aeger recuperat; verum tunc exquisitus lethargus non erat, qualis Gal. in H. Prorrh. 1, 1, 1. traditur ex pituita cerebrum perfundente oriundus, nam pituita non potest in bilem flavam, humorem indolis prorsus contrariae, permutari, sed spurius ille existimandus est, improprie sic dictus, quem lentor et nimia copia sanguinis biliosi cerebro incumbens provocare perhiberetur. Qua materia morbi ex parte concocta emergere credebatur cerebri virtus, quamvis adhucdum bilis flavae irritamentum patiens, et ita sufficere posse morbo abstergendo, Quae spurii lethargi permutatio in veram phrenitidem notatu tam digna, adeo idiotis non inaudita videtur fuisse, neque enim Venusini poëtae facetiam elapsa est, qui hisce versibus eo alludit (Sat. 2, 3, 30 ss.):

---

*) Eundem dolorem in comatibus sudore stipatis commemorat Hipp. Prorrh. 1, 100.

**) Sic etiam accipienda videntur esse verba Hipp. Coac. Pr. 1, 145. ὁκόσοι σώζονται τῶν ληθαργικῶν, ἔμπυοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίνονται. (Similiter Hipp. de morb. 3, init.) Empyema enim non solum de pure dicitur inter pulmonem et thoracem collecto, ut Galenus interpretatur (de caus. puls. L. IV. c. 9.), sed, eodem teste, apud Hippocratem suppurationes etiam in alia quavis parte conflatae saepius ita vocantur. (e. g. Epid. L. 3, s. 3, t. 25. — Gal. ad Aph. 5, 8. — id. ibid. L. 7, 44.)

Et morbi miror purgatum te illius. Atqui
Emovit veterem mire novus, ut solet in cor
Traiecto lateris miseri capitisque dolore;
Ut lethargicus hic, cum fit pugil et medicum urget*).

Denique lethargus, teste AVICENNA, qui (l. c.) causam proximam in inflammatione oedematosa posuisse supra dicebatur, in gangraenam desinere potest. Verum haec observatio aliorum auctorum experientia non confirmatur.

---

§. 20.

Ex his manifestum est, veteres proprie non omnem soporem, sed illum, qui cum febre inciperet (et delirio) et progressus oblivionem comitem adiungeret, vocasse lethargum; iidem vero huic morbo admodum vicinam affectionem agnoscebant peripneumoniam. Sic pulsuum ratio utroque in malo parum a se invicem diversa memoratur, tardiores solummodo et debiliores in lethargo, qui profecto longe frigidior et magis lethalis esset, quam peripneumonia (GAL. de caus. puls. L. IV, 13.). Sic etiam de crisibus disserens GALENUS utrumque morbum coniungit (Cris. 3, 3.). Adeoque (HIPPOCRATES) auctor L. de morbis, 3, lethargum describit velut morbum pectoris, quasi pneumoniam spuriam; illaque lethargi imago nonnullis symptomatibus adiectis ab ea discrepat, quae vulgo eius morbi habetur, quam ob causam aliena admiscendo hanc ipsam turbare noluimus, illorum commememoratione supersedentes. Conveniebat autem, teste SERAPIONE apostema lethargicorum et peripneumonico-

---

*) Ex hoc vero sermone concludendum non est, morbum ita conversum in peius ruisse; namque qui lethargo laborat, is morbo afficitur, quamvis magno tamen, non perturbato, nec molesto vel sibi, qui sui non conscius est, vel aliis. At si in phrenitidem incidit, vehementia mali concitatur, exsilit aeger et ita exagitatur, ut acerbus aliis, et non iniuria formidolosus esse possit.

rum partim in temperamento partis laesae, utraque enim mollis et humida, licet pulmo non sua natura, sed accessorio momento, scilicet humoribus ex cerebro defluentibus humidus Avicennae dicatur; partim in causis, a pituita enim uterque morbus potissimum conflatur; partim denique in symptomatibus, somnus enim ibi profundus cum oblivione, febris, pulsus inaequalis (cf. Galen. d. caus. puls. l. c.) et delirium, sic etiam a Caelio et Aretaeo inter propria peripneumoniae et pleuritidis signa numerantur coma et delirium.

Sed haec sufficiant de lethargi cum peripneumonia consensu a veteribus observato. Ille autem affectus, inprimis si forte Arabes secuti, naturam in inflammatione oedematosa posuerimus, nullo modo commiscendus est cum eo malo, quod ap. Hipp. de morb. l. 3. *οἴδημα ἐγκεφάλου* nuncupatur, et sic quidem nominis ratione similitudinem causae indicare possit. At vero capitis dolorem hoc adiunctum habet, inprimis in regione temporum, qui nunquam dimittit, venas turgentes et pulsantes, aeger prae dolore vociferatur, sursumque prosilit, confestim vero ad lectum delabitur, seque disiicit. Qui morbus lethalis erat, sed unde evadebant, qui diem XXI superaverant. Discrimina utriusque pathematis non opus est, ut digito monstremus, namque per se manifesta sunt.

Praeterea lethargus verus, s. exquisitus ab eo distinguatur, cuius causa consensus partium abdominalium inflammatarum cum cerebro est, quique, quod supra tetigimus, ad similitudinem paraphrenitidis subnascitur. In hoc enim (sympathico) pulsus durior reperiebatur, et praecessit dolor in parte primitus laesa et tensio, et tument hypochondria (Cael.); at ubi caput primaria sedes mali est, praecessit somnus uberior, capitisque tremor etc. In apoplexia respiratio magnopere laesa apparet, eaque subito hominem invadit. — Caros, si ex causarum ratione distingui non potest, nam plerum-

que febris vehementior eum praecedit, febris absentia differt, somno exitatu difficiliore et vocis defectu (Gal. d. loc. aff.). Sic etiam coma febre deficiente a lethargo distinguebatur. Ad hoc, inprimis vero ad typhomaniam lethargus (spurius) proxime accedit, ubi dormire videntur et somni sunt expertes, namque delirant. Catalepsis conspicua est oculis apertis, et rigido corpore, sed, ut cera, flexibili. (Gal.) Lipothymia pulsu denso, parvo (Cael. Aur. l. c. c. 4.). Qui venena soporifera (potestate frigida) hauserunt, pulsum habent rarum, sed pleniorem, lethargus autem inflatum et inanem. Qui lumbricorum stimulo soporem patiuntur, densum, celerem, parvum, deficientem pulsum exhibent, eumque remittente potius febre conspicuum; putabant enim, vermes inter accessionem febrilem non valere intestinis sugentes sese affigere, inhaerescere autem viribus a cessante exacerbatione recuperatis, atque ita lethargum spurium provocare. (Cael.)

Prognosis. Lethargus ponebatur in morbis acutis; (Hipp. vict. in acut. 1, 8. — Galen. in Epid. 6, 1, 29, ex Praxagora) quamvis febrem nonnisi lentam et mitem haberet, nihilominus, nisi occurrebatur, celeriter enecare visus est. (Cels. III, 20. Gal. in Epid. I, 3. 1.) Hippocrates (de morb. 2, 70.) terminum solutionis definivit. Ait enim, lethargo correptos intra septem dies interire, quos vero si effugerint, convalescere. (Caelius Aurel. et Galenus phrenitide eundem dicunt periculosiorem, propterea quod in illa membranae, in hac autem corpus cerebri laesum sit (Gal.). Quam maxime infaustum praesagium erat, quando ex phrenitide malum exstiterit, exhausta cerebri virtute et naturali calore exstincto, vel flava bile in humorem melancholicum inspissata; qualis fuit sors Hermocratis ap. Hipp. Epid. 3, 1, 7. (cf. ibid. l. 3. s. 3. hist. (15.) ux. Dealcis). Frigora enim, ut in commentariis ad illam historiam addit Galenus, et nos alio loco iam notavimus, quae a cali-

dis morbis exstant, incurabilia. Mali ominis praeterea tremor erat lethargo superveniens, quia materia propter sui incontinentiam (διὰ τὸ δυσκάθεκτον) ad nervos motorios medullae spinalis descenderit, unde hi mollescant, et spiritus animalis aliquantum deficiat. (H. Aphor. VIII; 1. comm. Chart.). Verumtamen liberantur lethargici transmissa materia ad fauces et circa aures, (Avicenn. III, 1, 3, 8.) et parotidibus suppurantibus, ut in reliquis omnibus soporosis affectibus (Gal. cris. III, 3.), Sic etiam intelligendum esse Hippocratem, qui de morb. l. 3. et Coac. Pr. I, 145. lethargicos doceat ἐμπύους evadere, supra ostendimus (§. 19.). Peculiaris autem hisce illa crisis perhibebatur; quia frigida materia longius non abscederet, sed ad proxima tantum loca decumberet. (Gal. d. cris 1, 3.). Sanguine vero ex naribus vel ore prorumpente, quo ceterae capitis affectiones solverentur, (Hipp. Aphor. VI, 10.) idem lethargus non solebat iudicari, teste Galeno, de crisib. L, III, c. 3. Denique in phrenitidem utiliter illum permutari, et quo modo hoc fieri videretur, ex superioribus licet cognovisse. (Gal. in Epid. 6, 6, 8.)

Superest, ut enarremus, qua medendi ratione usi, veteres tam gravem morbum impugnaverint. Et uti in maxime difficilibus et lethalibus malis quibusvis maxima medicaminum varietas sensim irrepsit, dum aliud non sufficiens locum cederet alii, mox eandem ab vanitatem reiiciendo, sic etiam veteribus evenit lethargo medelam facientibus; atque tanta remediorum farrago singulorum commendatione, prae ceteris Empiricorum studio, coacervata est, ut, vel potiora tantum omnia enumerando, fines huius commentationis praeter modum extensuri simus. Quare satius videtur, summam tantum eorum concipi, quae circa curandum hoc vitium in usu fuerint. Ex causis vero huius mali deprehensis vel putatitiis ars profecta est, qua periculum eius abigerent. Proxima igitur illarum vero et exquisito lethargo pi-

tuita est putrescens; spurio eidem, sanguinis bibliosi, febrili calore forte inspissati vel assati, plenitudo et lentor cerebro incumbens, vel, exstincto calore nativo, eiusdem perfrictio, quorum communis effectus est torpor cum omnium, tum maxime animalium functionum. Praecedens vero morbi momentum et remotius est in venis magnis conceptum, et auget cerebri malum, quippe plenitudo crudorum et tenacium humorum, quae toto perfusa est corpore, et qui fons est pituitae (Hipp. de morb. L. IV. init.). Hinc prodeunt indicationes, ante omnia febris habita ratione humorem ad caput affluentem vel fluxurum revellendi et, qui ad cerebrum decubuerit, repellendi, discutiendi, vel ad propulsionem ex corpore concoctione praeparandi et evacuandi, dein caput corroborandi, denique, si ex maligna febre morbus pendet, alexipharmacis *) corrigendi. Praeterea iustus vitae modus quam accuratissime observandus.

Itaque a revulsione auspicantes, clysterem praemittebant, inprimis si phrenitidi successerat lethargus, eumque acriorem, nec solum ad revellendum humorem congestum, verum etiam ad faeces evacuandas (Aretaeus Cur acut. 1, 2.). Deiecta alvo, si per vires, aetatem, anni tempus, coeli rationem, morbi magnitudinem, inprimis crudorum humorum plenitudinem (Gal. meth. med. XII, c. 3.) fieri poterat, vena in cubito secabatur **). Si metus, ut aeger ferret V. S., vel si ipsa iuvanda erat, cucurbitulam illis partibus apponere solebant, quae *συντιμωρίαν* habere perhiberentur cum capite: lateribus colli, pone aures, in humeris, vel in capite ipso abraso vel occipite; a nonnullis hirudines in hunc

---

*) De eorum virtute v. Galen. d. simpl. med. fac. L. V. c. 17.

**) Aretaeus, l. c., Galen. Meth. med. XIII, 21. — Cael. Aurel. Acut., II, 6. — Paulus III, 9. — Trallianus I, 20., quibuscum Aëtius, Actuarius, Arculanus, Nonnus, Avicenna, Avenzoar (cap. de lethargo) consentiunt.

finem commendantur capiti admittendae (Caelio, Galeno, Aëtio, Arabibus). Aretaeus cucurbitis utebatur, ubi morbus minime a phrenitide esset, sed ubi primarius invasisset, potissimum ubi lingua atra, tumor praecordiorum conspicuus. — Praeter sanguinis detractionem humorem derivare studebant peccantem sternutatoriis, quem in finem pipere, veratro albo, sinapi et suffitibus utebantur, ruta naribus imposita, cum aceto trita, si febris non urgebat, adeoque ad palatum irritantia et pituitam derivantia et mastucatoria adhibebant. (Gal., Aret. l. c., etc.). Idem efficere studebant clysmatibus, suppositoriis, urinam cientibus; itaque quaquaversus causam morbificam deducebant. Hic vero prae ceteris oxyrrhodini *) celeber usus erat ad repellendum et discutiendum, isque a plerisque auctoribus commendatur, similiter castorei internus et saepius externus cum aceto rosaceo vel oleo mixti. Quin et externa ad cutem irritantia medicamina applicabantur ad soporem discutiendum, rubefacientia, urticae, sinapismi, cauteria et quae similia essent. Dein ubi, quantum humoris repelli poterat, detractum fuit, quod residuum existimaretur, praeparandum erat et attenuandum, quo facilius a natura possit excerni; id quod herbae pulegii, satureiae, mercurialis et aliarum externo usu assequi conabantur. Simul aromaticorum medicaminum virtute visceribus consulebant ad flatus discutiendos, additis diureticis (Aretaeus l. c.), hyssopo, origano, peucedano, melissa etc.; praeparatum humorem denique purgantibus, pilulis de hiera cum agarico, veratro etc. eliminabant. Sub finem demum imponebantur castoreum, theriaca et alia aromatica ad cerebrum corroborandum. Victus per totum morbum porrigebatur aromaticus, exiguus, suadente Aretaeo, sed frequens; de-

*) Oleum rosaceum cum aceto iunctum v. Gal. d. simpl. med. fac. L. III, c. 17.

clinante morbo, ubi coqui inciperet humor, vinum concedebatur. (Cels. l. c., Trall. 1, 20., Aetius). In primis de psychica, quam vocant, curatione elaboranda Aretaeus meruit, animo enim is stimulos aptos iniecit, ut soporem aggravantem evinceret. Ad hunc finem proposuit colorum varietatem in stragulis, vestibus, parietum picturis, et quaecunque visum proritare possent; sermones multos, vociferationes, iracundas increpationes, (qua in re Hippocratem habuit praeeuntem: Epid. l. II.) terroris et metus excitationem, quaecunque prius optasset et exspectasset aeger, eorum anuntiationem. Alii suis quemque studiis suscitare conabantur, quibus antea addictissimus indulsisset, milites clangore turbarum (Philoth. Aelian.) avaros tinnitu nummorum *). Idem Aretaeus, non minus Caelius (Soranus) propter sagacitatem in reperiendis pro aegris specie minoribus, sed re multum proficuis et gratis adminiculis, et propter prudentiam in evitandis incommodis maximopere laudandi sunt, operamque sic dederunt multo utiliorem quam serioris aevi quidam medici, e. g. Plinius Valerianus, inprimis vero Arabes aliquot, qui mirificum, quendam, et ridiculum medicaminum apparatum excogitando, vel memoriae prodendo, famam sibi parare studebant **).

---

*) Sic Horatius. Sat. 2, 3, 145 ss.

Quondam lethargo grandi est oppressus, ut heres
Iam circum loculos et claves laetus ovansque
Curreret. Hunc medicus multum celer atque fidelis
Excitat hoc pacto: mensam poni iubet, atque
Effundi saccos nummorum, accedere plures
Ad numerandum: Hominem sic erigit; addit et illud:
Ni tua custodis, avidus iam hoc auferet heres.
Men' vivo? Ut vivas igitur vigila. —

**) Ex quibus est: cerebrum pavonis assum, quod ad oblivionem respiciens Alsaharavius commendabat: cerebrum leporis, coagulum vituli marini, cimices, iecur aprinum. — Externa:

Largiora et accuratius, quam huius libelli tenuitas permittebat, exposita appetenti materiam suppeditabunt Galen, Meth. med. XIII, 21. Aretaeus, Celsus, Caelius, Aëtius, Paulus, Trallianus, ll. cc.; praeterea Dioscorides, Plinius Valerianus, Gariopontus locis sparsis singula remedia commemorant.

---

§. 21.

Coma, carus et lethargus a nonullis proprie soporosa pathemata dicuntur. Accedit autem quartum, quod saepe in illorum societatem refertur, specie vero aliquantum diversum. Est nimirum κατοχὴ s. καλάληψις (apprehensio), in qua tum mens, tum corpus sensu motuque paene privatum detinetur, aegerque in ea manet corporis figura, in qua fuerit correptus, sive apertis sive clausis oculis perstiterit etc., atque sic maxime differt a soporibus stricte sic dictis, quippe in quibus oculi clausi sunt et corpus prostratum. Propter similitudinem eorum, qui gelu tacti rigent, vel concrescunt, congelationis nomen accepit. Sedes ipsius in posteriore parte cerebri ponebatur, quam frigido et sicco, i. e. melancholico humore perfusam credebant, (Gal. loc. aff. III, 4. — Id. in H. Aphor. 2, 3.). Aëtius (Tetrab. II, 3, c. 4.), ubi delirii speciem et medium hoc malum dicit inter phrenitidem et lethargum, videtur simul subindicare, praeter melancholicum humorem ab alio quoque, e. g. pituita, interdum fieri posse, atque ita cum affectibus antehac descriptis convenire, quod innuit Galenus (Meth. XIII, 21.); ait enim: „in vitiis „cum sopore coniunctis cerebrum oportet excitare, ac

---

Dentes leonis, mulieris capilli et caprae pili incensi, vulturis pennae, iecur mustelae ustum, testudinis sanguis, ala dextra merulae, oculi, cor et fel philomelae etc.

„noxii humoris, qui citra putredinem et febrem cataphoras graves invehit, spissitudinem incidere et calefacere. Tales Graeci apoplexiam, carum et catochum „apellant.“ Praeterea dissertis verbis Paulus Aeg. (3, 6, cf. 3, 10.) refert, comatosos affectus pituita redundante natos ante Galenum audivisse catochum. Idem usus Hippocrati est, in Prorrh. 1, 2, 90. 98. etc. Sic etiam Galenus (in Epid. 3, 2, 28.) Philippum et Archigenem ait ita vocasse coma somnolentum, humore pituitoso genitum. Proinde catoche haec merito adnumerabitur cataphoricis vitiis, quibuscum insuper hoc habet commune, quod et ipsa consensus via exoriri posse videretur, humore crasso vel vapore pituitoso ascendente et cerebrum refrigerante. (Gal. caus. sympt. 1, 7.)

§. 22.

Postquam de his vitiis sigillatim disseruimus, quantum ex proposito nostro visum est, nihil ad hanc partem rei absolvendam, nisi hoc superesse existimamus, ut percunctemur, quomodo ad typhodes pathema, tamquam genus, illae species singulae referantur, et quomodo illius notionem adaugeant et exornent. Erit autem ex historia horum affectuum manifestum, ipsos natura sua prorsus inter se convenire, nec nisi gradu diversos esse, mutuos ubique habere transitus et permutationes, finibus igitur haudquaquam luculenter ac rite decretis, vel inter omnes agnitis, a diligentioribus etiam auctoribus et distinguendi sagacissimis, uti Galeno, singulos saepe confundi, specie posita pro genere et altero pro altero etc. At vero intentio et remissio non variant speciem morbi; propterea consultum foret, hanc affectionum varietatem in unam imaginem et unum nomen colligere; id quod recentiores bene videntur

sensisse, illa fictarum specierum multitudine paulatim ex praxeos usu remota. Et prae ceteris, quod τυφώδης dicitur pathema, mereri mihi videtur, quod generatim in illarum locum substituatur. Namque quot eius notae habentur ex Epidemicorum libris, adiecta Galeni interpretatione, collectae, eiusmodi sunt, ut singulis illis, de quibus sermo est, affectionibus omnibus conveniant. Et si, quod supra commemoravimus, specierum illarum nomina saepius ad genus significandum usurpantur, id ab altera parte de typhode neutiquam praedicari potest, quippe cui generalis nota ubique adiecta est. Quo accedit, quod propria nominis virtus, secundum ea, quae in fronte huius libelli exposuimus, optime et genesin et habitum mali referat. Itaque, quae veteribus κώματα, καταφοραὶ, κάρος, λήθαργος, νάρκη, ἀφωνία νωθρότης, κάτοχος etc. dicuntur vitia, omnia in unum confluunt, quod τυφῶδες nuncupare liceat. Hoc vero, comparatis, quae de singulis speciatim traduntur, agnoscimus in scriptis veterum ut somnum praeter naturam profundum, qui aegro quidem, cuius animus prostratus est, minime excutitur, adstantibus autem expergefactu difficilis est. Delirium in puro hoc et legitimo statu a plerisque non videtur observatum esse, sed stupor et imbecillitas potius mentis facultatum, quam depravatio. (Gal. loc. aff. 2, 7.) Febre idem vel caret vel mediocri stipatur, pro varietate causae efficientis; secundum eandem intentio mali magnopere variat, a somno, qui parum a naturae norma dicedere videtur, ad gravissimam omnium voluntariarum actionum depressionem. Modo primario loco cerebrum laeditur, modo secundario, modo per consensus viam in societatem mali adducitur. Causae primarii affectus et exquisiti ponebantur modo in humore frigido et humido, i. e. pituita, copia cerebrum gravante, ubi nulla febris, eo vero putredinis acrimonia irritante, ubi febricula comes aderat, pro varietate nonnullorum symptomatum speciatim modo in anteriore modo in po-

steriore parte cerebri accumulato. Alia causa visa est in plenitudine sanguinis biliosi quidem ad cerebrum affluentis, sed constipatione (στεγνώσεως) oborta et transspiratione arteriarum suppressa, et ita, ex intercepta earum pulsatione, calore nativo cerebri exstincto. Secundariam deinde eandem affectionem perhibebant, ubi bilis flava vel sanguis biliosus, atroci aestu febris assatus, lentorem contraxerit, vel in humorem melancholicum, qui ex utroque humore, tum sanguine, tum flava bile, parari posse videbatur, inspissatus fuerit. Sic praecipue phrenitidi et causo subnascebatur. (Gal. in Prorrh. I, 1, 14. et 10. — Id. in Hipp. de humorib. 1, 1. — Id. de crisib., 2, 12.) Etiam in hac conditione cerebrum frigescere putabatur, exhausta virtute vitali s. calore innato. Per consensum denique nasci idem vitium opinabantur, vaporibus crassis, flatuosis, pituitosis ex remoto aliquo viscere inflammato, vel abdominali, vel diaphragmate, vel pulmone, ad cerebrum ascendentibus. (Gal. caus. sympt. L. II, c. 7.). Quam ob rem saepe non morbus sui generis, sed symptoma potius alii malo superveniens pathema typhodes dicendum fuisset. Spatium decursus non longum, etsi causa frigida et febris mitis tardum annuntiarent, sed propinqua, nisi naturae vires vel artis auxilium succurrerent, morte terminatum; malum ceteroquin continuum instabat, nec, nisi ex consensu cerebrum laesum fuerat, intermissio concedebatur. Exitus pro causae et vehementiae varietate varius; modo in sanitatem, symptomatum gravitate paulatim decrescente, metastasi benigna, vel critica evacuatione superveniente: modo in alium morbum, idque cum salute vel cum pernicie aegroti; modo denique in mortem, causa morbi naturae vires vincente. Hinc periculi magnitudinem aestimare licet, interdum extremi, ubi vires vitales exhaustae fuerint; ceteroquin vero status medelam non prorsus asper-

nabatur, quippe quae derivando, coctionem iuvando et evacuando naturam tentaret imitari et adiuvare.

---

§. 23.

Et haec quidem ad illustrandam, quae in libris pseudohippocraticis *τυφώδης* affectio vocatur. Galenus igitur, ad quem redeamus, mihi saltem pervestiganti non visus est, alias eius pathematis facere mentionem, nisi ubi Hippocratem interpretaretur, quo ipso conamine docetur, parum tunc temporis vulgarem illum nuncupandi usum fuisse, Galeno certe non solemnem, atque propterea explicatione indiguisse. Nihilominus autem ille eandem vocem in onomasticon rerum medicarum recepit, verum non ad vitium animalis facultatis designandum, sed ad febrium quoddam genus vel speciem compellandam. Etenim inde ab Hippocrate, qui non nisi mediocri nominum apparatu usus erat, ad Galenum usque ut ceterorum morborum, ita et febrium varietas paulatim accrevit, nominibus passim novis aucta et distincta. Praecipue vero Galenus ille plurimum meditatus est circa causas internas, tum decursus tum symptomatum, eruendas; quo studio multum contulit ad componendam et amplificandam doctrinam de humoribus cardinalibus, quibus peccantibus pleraque pars morborum existere medicis videbantur. Insuper, si qua inter auctores dissensio esset circa compellandos morbos, dum varii eundem morbum variis nominibus insignirent, componere litem maluit, facilis in verbis et nominibus variandis, dummodo in rebus distinguendis convenirent, et naturam probe intuerentur *). Ita circa indolem

---

*) *Ἐξέστω μὲν ἑκάστῳ, χρῆσθαι τοῖς ὀνόμασιν, ὡς ἂν ἐθέλοι, φυλάττοντι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν.* **Meth. med. L. X, c. 5.; sic etiam alibi passim.**

ipsius praeparati, videmus, eum in ceteris febrium speciebus typhodem aliquam scribere, quam vero uberius non depingat, sed obiter tantummodo commemoret, quare periculum faciendum est, eruendi ex variis locis, quorum quidem non nisi paucos invenimus, qualem Galenus hancce habuerit, et quomodo a ceteris febribus ipsa seiungenda sit. Inquirentibus autem liceat a communibus et magis universalibus notis febrium indagandis proficisci ad eas, quae speciatim de singulis enuntiandae sunt. Scilicet febribus, ut veteres, in iis praecipue Galenus, arbitrabantur, totum corpus incalescit, quoniam cor, qui focus est totius caloris eumque per arterias cum partibus communicat, a calore praeter naturam aucto comprehenditur. Calor iste vero vel in corpore cordis primitus sedem ponit, vel in ipsum aliunde emanat. In substantia quidem visceris conceptus est in febribus hecticis et in habitum eius (ἕξιν) firmatus, unde nomen inditum est morbo. Aliunde autem in ipsum emanat, cum vel a spiritibus (πνεύμασι) vel ab humoribus contentis cor incalescit *). Et a spiritibus calorem attrahit, cum calefacti et accensi hi cor primum et inde universum corpus calore imbuunt, unde febris ephemera nasci dicebatur, quae, quoniam in materia tenui, dissipabili; vaga, fomitem habeat, ideo terminatur citissime, et sic nomen a brevitate accepit. Ab humoribus denique in cordis corpus calor commigrat aliquando quidem simplex, vel ubi modice constipatum (στεγνωθὲν) corpus est et plethoricum, aut praeter naturam calidius evasit a vita lauta, exercitationibus etc. (Gal de caus. morb. 3.); plerumque vero, quod putredinem isti conceperunt. Omnia enim putrida alieno calida sunt calore, qui non concoquit, ut nativus, sed corrumpit, et extrinsecus supervenit per aestum, pestilen-

*) Cf. Gal. de differ. febr. L. I. init., ubi haec similitudine lebetis calefacti illustrantur.

tem constitutionem, victum depravatum etc. (Gal. differ. febr. 2; 11.). Qui calor, ubi ad cor transmissus est, prodit febrium putridarum diversos ordines, prout vel hic vel ille humor, et prout in hac vel in illo loco ipse computruit. Cuinam igitur harum febrium generi *τυφώδης* febris adnumerata fuerit, prima iam quaestio exoritur. Respondendum est: putridarum. Legitur enim apud Galenum (l. de differ. febr. 1. c. 9.), postquam notae sunt enarratae, quibus febres putridae agnoscantur: pro iisdem febribus esse habendas, quibus in accessionis vigore accedat, nec tamen ut inseparabile signum, indicium ardentis febris, vel epialae, vel lipyriae, vel semitertianae, vel typhodis, vel alius eiusmodi febris *); hae igitur omnes species sunt generis febrium ex humorum putredine consistentium. Idem confirmatur alio loco (Gal. in H. Aphor. 7, 42.); de quo statim plura dicentur; nunc vero febrium differentiae accuratius pernoscendae. Putrescunt in febribus humores bifariam, vel extra vasa, in ipso partium parenchymate, unde fit intermittens febris, vel in vasis, et nascitur continua (*συνεχὴς*), cuius totus decursus una accessio est. Verum etiam huius duplex ordo habetur; namqne ubi omnes aequaliter putrescunt humores, febris vocatur *συνοχὸς*, eaque triplex est; aut enim aequali usque vehementia urget (*ὁμότονος*), aut decrescens (*παρακμαστικὸς*), aut increscens ad crisin usque (*ἐπακμαστικὸς*); ubi vero singularis tantum in vasis computruit humor, febris proprie *συνεχὴς* dicitur **), speciatim vero tertiana continua s. febris ardens (*καῦσος*), ubi putrescit bilis flava, cui respondet in intermittentibus tertiana

---

*) *Τὸ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ παροξυσμοῦ προδεῖξαί τι σύμπτωμα καυσώδους πυρετοῦ, καὶ λειπυρίων εἰ φανείη συμπτώματα, καθάπερ οὖν καὶ τὰ τῶν ἡμιτριταίων, ἢ τυφωδῶν, ἢ τινος ἄλλου τοιούτου πυρετοῦ.*

**) Cf. Gal. differ. febr. 2, 18. Id. in Epid. L. 1, s. 3. t. 2. Id. ibid, L. 6. s. 1. t. 29. — de crisib. 2. 6. et alibi.

(exquisita), ut eundem humorem agnoscens peccantem, quotidiana dein continua (ἀμφημερινὸς συνεχὴς, καθημερινὸς), ubi pituita, et quartana continua, quae rarissima est, ubi bilis atra in causa habetur. Ex his vero speciebus febrium ad quamnam πυρετὸς τυφώδης referendus sit, patet ex disertis verbis GALENI ad Epid. 6, 1, 29.: καὶ τῶν συνεχῶν (λέγομεν) τὸν μὲν ἡμιτριταῖον, τὸν δὲ καυσώδη, τὸν δὲ κρυμνώδη, τὸν δὲ λοιμώδη, τὸν δὲ ἐλεώδη, τὸν δὲ ἠπίαλον, quibus illa febris vocatur συνεχὴς et cum ceteris seiungitur a συνοχοῖς, quae paulo inferius ibi commemorantur. Alio loco idem effatur, verbis solummodo mutatis, τυφώδη enim febrem vocat, quam humores in venis putrescentes accendant (comm. in HIPP. Aph. 7, 42. — cf. eund. in H. Aph. 1, 12.). Harum porro febrium putridarum aliae cito decurrebant, aliae tardius; cuius discriminis causa potissimum in ratione ac natura specifica humoris putrescentis quaerebatur. Quae enim flavae bili adscribebantur depravatione putrida peccanti, celerius observabantur ad crisin pervenire, quemadmodum febris ardens et tertiana; quibus vero humor frigidus, ut pituitosus, in causa exstiterit, eae tardo decursu conspicuae erant (GAL. de crisib. 2, 11.), et quas humor concitaverit mixtus ex frigido et calido, medium tenebant inter acutas et diuturnas. Quem locum in hacce iterum varietate febrium τυφώδης obtinuerit, ab eodem GALENO traditum est; scilicet in commentariis in HIPP. Aph. 1, 12. tertianam is docet celeriter iudicationis fieri participem, diuturnam vero esse quotidianam, eaque diuturniorem quartanam, utpote utramque frigido humore, alteram humido, alteram sicco, provocatam. Inter continuas autem ardentes esse acutas, typhodes vero his diuturniores, inter utrasque medias esse semitertianas (ἐν δὲ τοῖς συνεχέσιν οἱ μὲν καυσώδεις ὀξεῖς, οἱ δὲ τυφώδεις χρονιώτεροι, μέσοι δ' ἀμφοῖν οἱ ἡμιτριταῖοι). At vero ex multis locis GALENI certissimum est, ardentes febres ex flava bile esse derivatas; non minus certum, semitertianas ex

bile cum pituita permixta, quae quum inter illas et typhodes febres celeritate decursus intermediae sint, decursus autem ipse indolem humoris peccantis sequatur, ita ut calidus morbum festinet, frigidus autem retardet, manifestum est, typhodem febrem tamquam frigidi humoris sobolem ex Galeni sententia considerandam esse. Sed quum frigidus humor modo siccus sit, ut atra bilis, modo humidus, ut pituita, malim hanc in causa illius haberi, quam illam, quia semitertiana, quae ratione symptomatum febres a natura sibi invicem oppositas, tertianam et quotidianam coniungit, ratione decursus inter febres ardentem et typhodem, et ipsas sibi hac in re oppositas, media intercedit, ex connubio bilis pituitaeque, uti dictum est, habebatur procreata. Quasi igitur bilem cum tertiana et ardente, cum quotidiana vero et typhode pituitam communem habeat.

Est igitur, si materiam mali contemplamur ad symptomata relatam et complexum symptomatum ipsorum, inter febrem ardentem, typhodem et semitertianam, ut morborum universi corporis, eadem ratio, quae inter phrenitidem, lethargum et typhomaniam sive lethargophrenitidem, tamquam omnes partis singularis affectiones, sed ex diversa humorum ratione oriundas. Quae similitudo magis etiam elucet, quum observemus, phrenitidem ardentibus febribus solemnem fuisse (Gal. in H. Prorrh. 1, 18. — Duret, ad Hipp. Pr. Coac. 1, 89.), typhomaniam semitertianis (Gal. de typis c. 4.), denique, quod disertis quidem verbis apud veteres non video enuntiatum, veruntamen consentaneum est, secundum ea, quae in superioribus disputavimus, lethargum, qui apud Galenum maxime in typhodis affectionis locum apparet substitutus, febri, quam idem typhodem appellat, familiarem fuisse comitem atque eundem humorem agnovisse peccantem. Etenim si verum est, typhodem decursus ratione ardenti febri oppositam esse, illam vero pituita, hanc flava bile putrescente concitari, fieri non potest, quin cum quotidiana continua

(ἀμφημερινὸς συνεχὴς) illa conveniat, quae eandem prae se fert indolem, quam hactenus in febre typhode cognovimus. Typus nimirum in febribus continuis et intermittentibus sequitur, ut universus decursus, rationem humoris morbifici, sic ut bilis flava tertianum amet circuitum, unde in ardentibus tritaeophyae referuntur, continuae quidem, sed alternis diebus vehementius urgendo affinitatem cum tertiana subindicantes. Pituitae vero quotidianus typus solemnis est, igitur eadem ratione, qua intermittens quotidiana, quae simpliciter ἀμφημερινὸς vocatur, quotidiana continua, cui eadem morbi materies est, quotidianas habet, vel noctu, vel interdiu, exacerbationes, quare ab Hippocrate (Epid. 1, 3, 2 et 6.; L. 3, 3, 64.) πυρετοὶ ἡμερινοὶ et νυκτερινοὶ distinguuntur, utrique μακροὶ et συνεχεῖς dicti. Quoniam vero intermissio quotidianae febris non tam integra et pura erat a phaenomenis febrilibus (Gal. differ. febr. 2, 4.), veteres continuam remittentem cum intermittente videntur saepe commiscuisse, plerumque enim intermittentem videbant, modo exactam (ἀκριβῆ), modo spuriam, multo rarius continentem, quae confusio propterea facilis erat, quoniam utraque species quotidianae eandem servabat rationem causarum, symptomatum, decursus et connubii cum aliis morbis, nec nisi typo variabat, eoque uti dictum est, plerumque non luculenter expresso (Gal. de crisib. 2, 6.).

---

§. 24.

Sed in hoc consensu febris typhodis cum quotidiana continua quaerere aliquis possit, utrum illa ad hanc veluti species ad genus, referatur, an omnino cum hac ita conveniat, ut promiscue possint haberi. Quam circa rem dubiam, etsi in Galeni operibus nihil certe constitutum invenio, nihilo secius existimaverim, typhodem

apud ipsum cum quotidiana continua eundem morbum significare, qui ita promiscuo nomine vocatus sit. In eam vero sententiam, quae sane nihil nisi coniectura est, haec me adduxerunt observata. Primum, nullibi locorum eorum, in quibus febris typhodes inter ceteras febrium species enumeratur, ut in Gal. comm. in H. Aph. 7, 42. — ibid. comm. in 1, 12. — id. in Epid. 6, 1, 29. — Differ. febr. 1, 9., quotidianae continuae fit mentio, quamquam in omnibus commemoratur febris ardens biliosa, quae, ut affinis simul et opposita species, quasi iubeat illius mentionem exspectari, siquidem, ut bili tamquam febrium causae, ita et pituitae, easdem partes agenti, sua iura erant vindicanda. Sed in locum eius febris pituitosae substituta est typhodes, neque ullo loco utriusque nominis mentio mihi occurrit coniuncta, ut colligi inde potuisset, discrimen inter typhodem et quotidianam vere intercessisse. Deinde compluribus locis, ut ardentes febres complures (e. g. Gal. in H. Aph. 1, 12.), sic etiam non singularis, sed plures *τυφώδεις* dicuntur, unde hae videantur habere notam generis, cuius species forte differant, ut eiusdem ardentis, parte peculiariter laesa, symptomate quodam excellente, decursus ratione e. s. p. Denique passim Galenus quotidianam febrem ita describit, ut videatur, praesertim de calore illius verba faciens, ante oculos habuisse propriam virtutem verbi *τύφεσθαι* et *τυφώδης*. Ait enim (differ. febr. L. 2. c. 4.) *τὴν δὲ τοῦ φλεγματώδους χυμοῦ θερμασίαν εἰκάσαις ἂν πυρὶ καπνώδει ξύλων χλωρῶν ἐξαπτομένων*; mox id, quod in hac febre consumitur, dicit *ὑποτυφόμενον*, verbo ipsi haudquaquam familiari, sed quod h. l. aptissimum ad rem designandam ei videatur, quo tacitus subindicat, febrem eiusmodi calore et tali combustione materiae conspicuam, mereri, quae *τυφώδης* nuncupetur. In eodem libro c. 17. de simili febris calore disserit his verbis: *τύφεται τοιγαροῦν δίκην ξύλων ὑγροτέρων ἀθρόως ἐπιβληθέντων ὀλίγῃ φλογί* etc. — in l. ad Glaucon. 1. 7.

καπνώδη τινὰ θερμασίαν ἀτμῷ πολλῷ συμμιγῆ δόξαις ἀνιέναι; quae cum iis conveniunt, quae in fronte huius libelli ex Photii et Hesychii commentariis ad virtutem verbi *τύφος* etc. constituendam exscripsimus. Ex his praeterea liquet, qua causa et quo sensu quotidiana febris *τυφώδης* dicta sit, quasi ex fumosa flamma constans, eaque ardore externo non admodum conspicua, tardius materiam, ut accensu difficilem (*δυσεκθέρμαντον, δυσέξαπτον,* Gal. diff. febr. L. 2. c. 4.), comburens; atque sic quidem calor febris ex pituita concitatae opponitur ardori causi et tertianae febris, qui luculentus accenditur, quemadmodum ignis plane purus, in quo nulla fumosa caligo invehatur *). Tali modo illa febris *τυφώδης* dicitur quasi per metaphoram et in differentiam et oppositionem caloris contra ardentem (*καῦσον*), et ita percepta a compluribus redditur succensa (Chartier), fumosa **). Non igitur est, quod moneamus, in hoc usu v. *τυφώδης* non esse respectum ad male affectam facultatem animalem, et stupore depressam, quemadmodum intelligendum illud est in libris Hippocraticis de morbis popularibus, sed ad calorem extrinsecus non conspicuum, mitem, ex igne tardius depascente (cf. Budaei et H. Stephan. thes. v. *τύφεσθαι*). Praeterea in eandem sententiam de consensu febris typhodis cum quotidiana continua discessit Cardanus (contradict. med. L, II. s. 5. c. 29.), verumtamen speciem quotidianae febris typhodem esse existimat, qua in re propter dictam rationem ab ipso dissentio.

Quum vero duplex illud nomen uni eidemque febri existat, haec autem apud Galenum non nisi sub quotidianae titulo accuratius descripta nobis occurreret,

---

*) Gal. differ. febr. l. 2. c. 4. *Ἡ θερμασία, — ἐξάπτεται λαμπρὰ, καθάπερ τι πῦρ ἀκριβῶς καθαρὸν, οὐδὲ μιᾶς ἐμφερομένης αὐτῷ καπνώδους ἀχλύος.*

*) Gal. differ. l. 2. c. 4. *ὑποτυφόμενος* dicitur quotidiana, quae tertianae febri associatur.

hanc expositionem ad febrem typhodem iure nostro transferemus. Itaque febris τυφώδης illa Galeni s. quotidiana continua (ἀμφημερινὸς συνεχὴς) ex pituita putri nascitur (Gal. differ. febr. 2. c. 1, 2. et 4.) in habitu corporis pituitoso, tempore hiberno, quo regnat pituitosa diathesis, et constitutione aëris frigida. Amat praeterea aetatem puerilem et senilem, regionem frigidam et humidam, vitam otiosam simul cum repletione ciborum, potissimum tenacium et pituitosorum, et stomachum male affectum (Id. de typis. c. 4.); nec non eos, qui post cibum vel in umbra lavantur *). Incipit autem a frigore partium extremarum atque horrore potius (ἀπὸ φρίκης), quam rigore (ῥίγους), et propter humoris tenacis temperamentum frigidum et humidum tardius increscit ad vigorem. Difficulter enim pituita incalescit (vid. supr.) ac tarde movetur, saepe in ipsis meatibus haerens, ac premit interdum gravatque vires atque pulsum in insultu, quem primo incremento inaequalem efficit magisque debilem et parvum (Id. differ. febr. 1. c.), et obscuriorem, rariorem et tardiorem, quam in tertiana; sic etiam habetur, quando quotidianæ febris cum tertiana complicata est, in semitertiana, illis horis scilicet, ubi a pituita febris accessio urget. (Id. l. c. 2, 7.; de crisib. 2, 9.). Calor contingenti primo humentior et vaporosus potius (ἀτμώδης) quam mordax sentitur; diutius autem immorante manu paulatim acrimonia accedit, eaque maxime inaequalis (δακνῶδες ἀνώμαλον), ita ut per colum (ἠθμὸν) quoddam vel cribrum (κόσκινον) transmitti videatur **) (Id. differ. feb. l. 2, c. 1. fin.). Cuius inaequalitatis causam, quum aliae febres ex humoribus conciliatae aequabiliter

---

*) Id. de typis l. c. — com. in Epid. l. 1. s. 3. t. 1. — (cf. Hipp. de morb. L. IV.) — Gal. in Hipp. de humorib. l. 1. c. 1. — Id. de crisib. l. 2. c. 5. —

*) Similiter calor et pulsus describuntur, in l. ad. Glaucon. I, c. 7., ubi calor quotidianae febris comparatur cum igne in humore potius exstincto, quam ipsam materiam evincente.

occurrentem calorem habeant, Galenus quaerendam esse putat in lentore et spissitudine humoris atque ita dissolutionis difficultate (ibid. c. 12.). Nulla his febribus adiuncta est motus velocitas vel magnitudo vel vehementia, quae solemnia sunt ardentibus et tertianis, neque coguntur aegri corpora denudare, neque multum aut frequenter respirant, neque sitiunt. (Id. de crisib. 2, 5.) Propter quam caloris mediocritatem et febris segnitiem evacuationes paucae in hac febre existunt; urinae enim primis diebus tenues, albae, aquosae, sicuti in quartanis incipientibus (d. Crisib. l. c. c. 4,), atque iisdem diebus minime sudant, sed progrediente tempore sudor accedit (l. c. c. 5.). Longitudo accessionis diuturnior (Id. differ. febr. 2. c. 4.), namque protrahitur illa crassitie et multitudine excrementi in vasis et carnibus retenti, ac propter virium imbecillitatem et meatuum infarctorum angustiam (ibid. c. 16.). Accedit vero, vel acerbius instat febris quotidie sub vesperam modo (Id. de crisib. 2, 5.), modo etiam interdiu, unde nocturnae et diurnae febres iamiam ab Hippocrate ferebantur (Epid. l. 3. s. 3. t. 64. — 1. s. 3. t. 2. et 6.), Neque per declinationes accessionum integre purgatur, quae intermittens dicitur, sed materiam quasi, quae aestu amplius consumenda sit (*οἷον ὑποτυφόμενον*), relinquit. (Id. diff. febr. l. 2, c. 4.). Inde intermissio multo minus sincera redditur; ac putavimus propterea in hac descriptione continuam cum intermittente non inepte posse coniungi, praesertim quum a veteribus ipsis propter similitudinem non strenue discretae esse videantur (Id. de crisib. 2, 6.). Utraque praeterea recensetur in diuturnis morbis febri ardenti et tertianae opposita (ibid.), et comitantur eam praeter habitus humiditatem, cuius mentio iam facta est, pituitosi vomitus, tensio et tumor praecordiorum (l. c. c. 5.), et totius corporis gravitas et torpor, mentis pigritia, somnus caroticus et cataphoricus, pulsus in declinatione magnus (*διογκοῦται*, Gal. de ty-

pis c. 4.), rarus et laxus (χαῦνος), facies subtumida, flaccida, mollicula (πεπονώδης), tumores oedematosi, pustulae latae, (quales in Simone observabantur, Epid. l. 7.), color humoris speciei respondens, albescens, leucophlegmaticus (Gal. in Hipp. de humorib. l. I., c. 1.). Facile subsequitur lienis durities et, malo inveterascente, tremulae et lethargicae cataphorae, hydrops (Id. de typis. c. 4.). Ceteroquin longa quidem haec febris est, nec tamen admodum lethalis (Hipp. Epid. 1, 3, 6.); iudicatur sudoribus, vomitu et deiectionibus pituitosis (Gal. crisib. 3.3.). Saepe eam febrem, et continuam et intermittentem, complicari observabant cum tertiana, eaque ipsa modo intermittente, modo continua, qualis typus ἡμιτριταῖος vocabatur atque periculi gravissimi notam habebat *), ab ipso Hippocrate iamiam observatus et in Epid. l. III. saepius commemoratus. Comparebant in hac febre, cuius complures species habebantur, signa febris biliosae cum pituitosae indiciis permixtae, ac difficilis eius habebatur solutio, propter materiam febris compositam. Varii enim affectus, ut Galenus animadvertit ad Hipp. Aphor. 4, 40., vel ex variis humoribus conflati, semper diuturniores fiunt, quam qui sunt unius modi et formae; quum natura brevi tempore composita vitia subigere et concoquere nequeat. Nihilominus recte haec eidem Galeno dici poterat minus diuturna, quam febris typhodes (pituitosa); nam biliosus fomes pituitosi humoris, cui adiectus est, segnitiem accelerat, unde serius quidem quam febris biliosa, ardens, iudicabitur, nam bilis celeritatem pituita hic detinet, citius vero quam quae ex sincera pituita provocata est (Gal. diff. feb. 2. 8.). Semitertiana febris plerumque continua est, interdum vero intermittens; ab Hippocrate, teste Galeno de typis c. 4., modo acutis modo diuturnis morbis adnume-

*) Cf. de eo Gal. de typis, c. 4., eund. differ. febr. 2. 7. et alibi passim.

rabatur; in pestilenti constitutione (Epid. L. III.) haud infrequens erat, symptomata secum ducebat gravissima, typhomaniam, cum qua eandem habebat morbi materiem, syncopen, lethargum.

Sed silentio hic praetereunda non est quaestio, an ex GALENI sententia partis cuiusdam peculiaris pathema, tamquam inseparabilis comes, ad naturam febris typhodis pertineat, qua sine existere haec non possit. Hoc nimirum AETIUS de illa febre praedicat, ut mox videbimus. GALENUS vero ipse negare nos iubet hanc quaestionem, namque ad Aphor. L. VII, 42. febrem typhodem ad eos morbos refert, in quibus sine partis inflammatione humores in venis putrescant. Post commemoratas partium nobiliorum inflammationes, quibus febris ut symptoma accedat, pergit: *ἐφ᾽ ὧν δὲ χωρὶς μορίου φλεγμονῆς, οἱ κατὰ τὰς φλεβὰς χυμοὶ σηπόμενοι πυρετὸν ἀνάπτουσιν, ἐπ᾽ ἐκείνων μόνων ἔλεγον ὑπὸ πυρετοῦ τὸν ἄνθρωπον ὀχλεῖσθαι, καὶ πυρετὸν ἔχειν αὐτόν. Ἐπ᾽ ἐκείνων δὲ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν πυρετῶν ἔγραψαν, ἠπίαλον, καὶ λειπυρίαν, ἑλκώδη τε καὶ τυφώδη, καὶ λοιμώδη καὶ καῦσον.* Idem praedicat de febribus pituitosis et biliosis (de crisib. 2, 6,), atque amplius ita confirmatur sententia nostra, typhodem febrem, ex pituita oriundam, et quotidianam continuam iuxta esse putandas.

---

§. 25.

Hactenus typhodem febrem GALENO auctore cognovimus tamquam insignem caloris mediocritate, decursus diuturnitate, itaque materiae febrilis tardiore consumtione, quae omnia contraria habeantur in febre ardente. Alicubi vero non hisce indiciis, sed humiditatis nota causo opponitur, quae verba, quum reliquis, quae de typhode febre animadversa inveniuntur, incongrua esse viderentur, in dubium complures interpretes coniece-

runt. Ait enim in l. adv. Lycum, c. 2. Galenus: „Febrium ipsarum nonnullae plane siccae sunt, quemadmodum ardentes sincerae (ἀκριβῶς καῦσοι), aliae vero maximopere humidae, uti quae typhodes vel helodes vocantur (τινὲς δὲ ἐσχάτως ὑγροὶ, καθάπερ οἱ τυφώδεις ἢ ἐλώδεις ὀνομαζόμενοι). Quod si quis, pergit auctor, hisce vocabulis non oblectetur, aut ad aliam rem dicta cognomina adferre consueverit, explicabo, quas febres humidas esse dicam: Quum a primo quidem die aegri sudant, ipsisque sudoribus aut parum aut nihil omnino levantur*), has ego febres humidas appello, siccas vero, in quibus vehemens urget sitis et lingua arida, et cutis tamquam dura et ingens in toto corpore squalor est." Haec ille. Nobis vero perscrutandum est, quomodo haec cum iis conveniant, quae de febre typhode iam disseruimus tamquam pituitosa.

Profecto sudores effusi, a quibus nihilominus levamen aegro non accedat, largum indicant humorem eumque vel maxime pituitam. Simul iidem, si circa initia morbi apparent, quo tempore crisis bona fieri nondum potest, longitudinem febris praenuntiant (Hipp. Progn. 1, 26.), quum redundans materies, prae ceteris frigida, sero demum et difficulter subigi a natura et concoqui possit, nisi ipsa haec a multitudine obruta, potius exstinguatur. Τὰ κρίσιμα, ait Hippocrates (Epid. 2, 1, 7.) μὴ κρίνοντα, τὰ μὲν θανατώδεα, τὰ δὲ δύσκριτα· τὰ προκρινόμενα, ἢν ὠμῶς κριθῇ, ὑποστροφαὶ, ἢν δὲ μὴ, ἀκρισίαι, γένοιτο δ᾽ ἂν καὶ ὀλέθρια τὰ μὴ σμικρά. Eiusmodi febres ex egregia copia humorum crassorum et crudorum provocatas idem Hippocrates observavit (de quibus cf. Epid. l. 1. s. 2. t. 25 — 27., ibid. s. 2. t. 10 et 11.), in qui-

*) Huic sudatoriae febri similis describitur ἱδρώδης ap. Hipp. Epid. l. 6., s. 7. t. 1 et 2, cuius curandae methodus insuper docetur. Febris ipsa haec mediocris, fere longa, difficilis iudicatu, sitis non vehemens.

bus non levamen sudores, sed noxam potius inferre viderentur, quare GALENUS ipsos in commentariis inter maligna refert symptomata. In his igitur typhodes febris, quae humida modo vocabatur, cum indole illius convenit, quam supra ut pituitosam descripsimus. Differt autem tempore, quo prodeant isti sudores; eos enim a primo statim die exortos habet; in illa vero (Gal. diff. febr. 2. c. 4. Id. de crisib. 2. c. 6.) primis diebus sudor minime adesse dicitur, propter segnitiem febris. Quae contradictio, nisi in levitate GALENI explicationem habet, qui festinante calamo negligentius libros ita conscriberet, ut multis locis sententiae sibi repugnent, sic forsan nonnihil avertitur; ut statuamus, febrem in l. adv. Lycum c. 2. commemoratam, aliquando diversam fuisse a typhode illa, quae cum pituitosa, quotidiana conveniret, ita ut haec legitima, sincera, illa vero pro spuria habenda sit, in qua praeter pituitam alius humor, isque acrior (bilis) admixtus tantopere morbum festinaverit, ut citius, quam in sincera pituita, humorum excretio perageretur, etiamsi propter multitudinem morbo tollendo non sufficeret. Sic etiam HIPPOCRATES (Epid. 1. 2, 26. 27.) sudores illos copiosos, verum inutiles, in semitertiana febre maligna observavit biliosis symptomatibus stipatos.

Sed quum adv. Lycum c. 2. typhodi febri helodis mentio adiecta sit, quaesiverunt nonnulli dubitantes, num unum eundemque morbum duplex nomen designet, an discrimen inter utramque hanc febrem intercedat. Ambigua omnino et mihi res esse videtur, quae in utramque partem possit diiudicari. Diversas quidem fuisse dixerim, si typhodem hoc loco dictam eandem intelligamus cum ea, quae GAL. in H. Aphor. 7, 42. et in Epid. 6, 1, 29.) commemoratur (dum modo ἐλεώδης, ut ibi legitur, et ἑλκώδης eadem sit, quae ἑλώδης); namque his locis, in quibus species febrium diversae exhibentur, nuncupatur praeter typhodem helo-

des; quarum haec ab interpretibus redditur: palustris, illa vero: succensa. Itaque differentia aliqua iis non interesse non potuit. Sed si febres typhodes humidae ab iis differunt, quae in commentariis ad HIPPOCRATEM commemorantur, id quod magis mihi verosimile est; possit forsan cum helode febre iuxta haberi, siquidem a vulgari usu scribendi aliquantum recedamus. Scilicet hoc dico: Nonne suspicandum foret, pro τυφώδεις illic primitus scriptum fuisse τιφώδεις? Τῖφος enim idem denotat, quod ἕλος (palus, stagnum), unde τίφη, planta aquatilis et τιφώδης i. q. ἑλώδης. Forsan itaque per similitudinem vocis fieri poterat, ut, certe hoc loco, nomen τιφώδους πυρετοῦ in τυφώδη abiret, utpote quae dicendi ratio alioquin magis usitata fuerit. Cuiusmodi conversiones praeterea complures factae sunt a GALENO, vel emendandi studio vel negligentiae culpa, quas enumerandi locus hic non datur. Si vero nominis primitivam vim intueri animus est, febris ἑλώδης s. τιφώδης, vel a similitudine aquae stagnantis dicta, notam praebebat tarditatis et impuritatis, quare sic etiam facilis erat verbi τιφώδης in τυφώδης transmutatio; vel ab origine e miasmate paludum, quo ex fonte veteribus morbi maligni saepius enasci videbantur, et ipsi humorum, praesertim ad caput tendentium, multitudine conspicui, itaque a pituitoso fomite non adeo alieni *).

---

§. 26.

Non inepte febris haec typhodes comparabitur cum pathemate supra dicto typhode. Causa quidem efficiens utrique vitio, certe sincero, adscribebatur frigida et humida, pituita, cui in febre quidem nonnihil caloris a pu-

*) Cf. GASP. a REIES, Elysius iucundar. quaest. campus. Qu, 68. L. CAEL. RHODIGINUS, Lect. antiqu. L. V, c. 12. ed. Aldin.

putredine accederet, eaque causa huic in venis reposita, illi vero, pathemati, cerebrum obtinens. Eadem materia morbi in spuriis etiam hisce malis agnoscebatur, hoc autem posito discrimine, ut in febre illa pituitae, siquidem coniecturae locus est, bilis nonnihil esset admixtum, in pathemate vero refrigeratio cerebri ex bile flava derivaretur, vel sanguine copioso, propter aestum febris in melancholicum succum, indole sua frigidum, inspissato, vel ex calore innato et facultate vitali per lentorem copiamve sanguinis bilisve et aestum febris praeternaturalem consumto vel exstincto. Inde communis utrique malo erat nota segnitiei, tum in animalibus, tum in vitalibus, tum etiam in naturalibus functionibus, quam propter affinitatem lubentissime in aegris sibi associabantur, ut affectio partis febri, universali morbo, symptomatis vice adiungeretur, adeoque priva esset eidem. Et uti typhodes haec ardenti febri opponebatur, ratione materiae efficientis, decursus, caloris, excretionum et reliquorum symptomatum, anni temporis, corporis naturae, vitae generis, aetatis etc., quibus amica esset, sic affectio typhodes, (lethargus, carus etc.) circa eadem fere momenta contraria dicebatur phrenitidi; inter hanc vero et ardentem febrem plane eadem ratio intercessit, quae inter affectum et febrem typhodem s. pituitosam. Nec tamen huic in rebus consensui, quo utrumque hoc malum coniunctum erat, nominis debebatur concentus. Hoc enim diversa ex ratione inditum, diversam habet virtutem, et in affectu typhode, uti vidimus, notionem reddit fumi vel vaporis cerebri facultatem exstinguentis; in febre autem calorem innuit vaporosum, ex superficie corporis accedentem et cum largo fumo materiam morbi tardius depascentem.

§. 27.

Ex recentioribus medicis, qui τυφώδη πυρετὸν interpretantur, plurimi AETIUM auctorem sunt secuti; nonnulli huius sententiam cum iis commiscuerunt, quae GALENUS circa hanc rem tradiderat, pauci plane ab illo recesserunt. Nihilominus vix luculentius apud AETIUM invenimus febrem illam describi, quam a GALENO vel EROTIANO. Ait enim (Tetrab. II, 1, 89.), ubi hepar erysipelate afficiatur, febrem inde ortam typhodem appellari, ubi ventriculus, λειπυρίαν, et ubi pulmones, κρυμνώδη *). Addit deinceps, talem febrem typhodem refrigerantibus eduliis ac potibus impugnandam et externis medicaminibus eiusdem virtutis opus esse, ad quem usum commendantur lactucae humidae et dulces, portulaca, plantago, atriplex, et extrinsecus adhibendum oleum rosaceum.

Affectionibus partium, etiamsi febre stipatae essent, veteres pro ratione ac varietate laesi instrumenti nomina tribuere consueverunt, e. g. phrenitides, pleuritides, hepatitides, et febrem ipsam, quamvis ad naturam illorum pathematum necessaria accederet, adeoque indolem ipsorum dirigeret, pro symptomate, non pro morbo ipso constituere (GAL. in Hipp. Aph. VII, 42.), pauci solummodo febres ex laborante quadam parte accensas ab hac cognominabant, lienariam, pleuriticam, hepaticam etc., vocantes. (Id. in eiusd. Epid. L. VI., s. 1. t. 29.). Hisce partibus laesis suam cuique diversam et singularem febrem oboriri, GALENUS auctor est, sive inflammatione sive erysipelate laborent; et aliam esse formam febris phreniticae et peripneumonicae et pleuriticae et hepati-

*) Falso haec interpretandi ratio GALENO adscribitur a GORRAEO (definit. medic. v. v. τυφώδης), quem secutus esse videtur HILDENBRANDUS (üb. d. ansteck. Typhus p. 2.).

cae, nec non aliarum febrium, quae ex partibus quibuscunque inflammatis concitentur; et iterum diversas esse species earum, quae ex erysipelatibus accidant, et febres quidem ardentes malignas (κακοήθεις καύσους) supervenire, si pulmonem, vel hepar, vel ventriculum erysipelata petierint *). In quibus omnibus externus quidem calor mitis est (Gal. d. crisib. 3, 4.), minor interdum naturali, ut in lipyria, sed ab interna affectione gravia prodeunt symptomata: febris nunquam intermittens, sed omnes tritaeophyae, tertianae naturam typo referentes. Leniter Hippocrates eas observabat incipere, in totum perpetuo increscere, diebus iudicatoriis atrocius exacerbari, in deterius magis magisque procedere, parum remittere et quam primum rursus ex remissione vehementius invadere (Hipp. Epid. 1, 2, 25, — ibid. 3, 3, 25 et 33. c. comm. Galen.). Erysipelas in hisce malignis febribus ardentibus modo in externis partibus haerebat (H. Epid, 3, 3, t. 11. 22. 30. c. comm. Gal.), modo in profundum secedebat ad principes partes (Gal. ibid. t. 25. et 33.). Fieri autem erysipelata dicebantur multa flava bile ad partem aliquam decumbente; vel pura, vel sanguine permixta, vel sanguine simplici quidem, sed fervido et substantia tenuissimo (Gal. de crisib. 2, 12. — id. ad Glaucon. l. 2. c. 1. — de comp. med. sec. loc. 2, 1.). Hac ratione febres cum erysipelatibus internarum partium ad ardentes omni iure relatae sunt, tamquam eiusdem humoris morbifici participes, ipsaeque hae ardentes tunc maxime gigni dicebantur, quum in iecinoris et ventriculi venis bilis abunderat (Gal. in H. Epid. 1, 2, 20. l. 3, 3, 11.). Et ii auctores ex recentioribus, qui typhodem febrem speciem esse aiunt ardentis, ut Gorraeus (definit. med. v. τυφώδης), Mercurialis (Prael. Pisanae in hist Epid. p. 273.) et al. procul du-

---

*) Gal. de crisib. l. 2. c. 7. — Id. d. loc. labor. l. 5. c. 7. — Id. in Hipp. Progn. 1. 55. —

bio Aetii solum hoc indicium intuentur. Cui opinioni de bilioso mali fomite respondet etiam cura, quae contra humorem siccum et calidum humectantia et refrigerantia in usum vocat; contraria enim contrariis impugnari iubent Hippocrates et Galenus multis in locis (e. g. Comm. in Hipp. Epid. 6, 2, 9.); ceteroquin oleo rosaceo repellendus et discutiendus humor est, qui ad hypochondrium decubuit, ut deinceps, primario malo sublato, febris, quae symptomatica vel secundaria est, sponte discedat.

Haec ipsa vero num a mediocri calore typhodes dicta sit, quemadmodum Galenus videtur verbum τυφώδης recepisse, an ob cerebri affectionem, quae secundaria via ex hepatis malo nasceretur, posset forsan dubitari. Qua in causa equidem posteriorem explicandi rationem praetulerim; namque si τυφώδη pariter hic accipiamus, ac πυρετὸς βληχρὸς, χλιαρὸς, qualis in malignis febribus animadvertitur (Gal. de crisib. 3, 4.), non intelligamus, cur ceterae febris ardentis malignae species quotquot ex erysipelatibus viscerum oriuntur, non eodem nomine insigniantur, nam eandem caloris prae se ferunt mediocritatem. Praeterea necessario acuta est et cito decurrens febris nostra, qualis non bene convenit cum illa virtute verbi τυφώδης, quippe quae tardam subindicat materiae consumtionem. Sed potissimum me movent testimonia auctorum de consensu hepatis laesi cum cerebro, ut febrem, de qua disputatur, stupidam habendam esse censeam, i. e. hebetudine et oppressione facultatis animalis conspicuam. Inter illos Aretaeus rem ita enuntiat, ut Aetius eum quasi presso pede videatur secutus esse. Scilicet ubi de acutis iecinoris affectibus ille referens signa hepatitidis exponit (d. caus. et sign. acut. L. II., c, 7. ed. Boerh. 1735.), haec verba interiicit: ἀεὶ ἐπαυξέα γίνεται τὰ πάθεα· γνωμὴ οὐ κάρτα παράφορος νωθρὴ, μετέωρος, τετυφωμένη, ὄκνος πουλὺς, ψύξις ἀκρέων, τρόμοι, ῥίγεα, λύγξ κενὴ, σπασμώδης, ἴκτερος etc.

Quo ex fragmento similitudo mali elucet cum lethargo, vel affectu typhode, secundario, qui ad modum paraphrenitidis per consensum cum viscere aliquo remotiore subnasci perhibebatur. Scilicet et in hoc et in omnibus similibus cerebri vitiis, quae per consensum fiunt, non ab initio mali symptomata urgent animalis virtutis laesae, sed in fastigio vel summo incremento morbi oriuntur, et vaporem aliquem mordentem et calidum ad cerebrum ascendentem (*θερμὸν ἀναθυμιώμενον*) causam habent. (Gal. de. caus. sympt. l. 2. c. 7.) Haud aliter idem Aretaeus (caus. morb. diuturn. 1, 13.) de iis scribit, qui inflammatione et abscessu hepatis laborant: *ὕπνοι καθαροὶ φαντασίῃ οὐ μάλα· νηφάλεοι μὲν ἐς παντὰ, ἐς ἕν δέ τι τῶν προσκαίρων ἐξαπίνης παρακαπαὶ, καὶ κατεστάθησαν εὐθέως.* Intelligitur autem ex his, non solum in erysipelate, sed in aliis etiam affectibus iecinoris illum connexum cum cerebro veteres medicos non latuisse. Morbi hepatis ab Aretaeo in universum periculosissimi habebantur et lethales; quo maior enim dignitas huius partis erat in nutriendo corpore et tuenda valetudine, nam facultas alteratrix auctore Galeno (Loc, affect. 5. 8.), et sedes animae appetitricis (*τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς*) ex doctrina Platonis in ea ponebantur (Gal. d. loc. affect. 3, 5. — Aret. Caus. acut. 2, 7.), tanto maius periculum inducere videbatur morbus illam infestans, inprimis violentus, ut inflammatio et erysipelas. Sed non acquiescamus in Aretaei auctoritate, quamvis eum ob diligentiam observationis magni facimus et alterum Hippocratem merito praedicamus, sed ipse Hippocrates, vel quicunque auctor est libri de int. affect. II., hepatitidem describit (paulo ante typhi historiam), quae nascatur ex bile cum pituita et sanguine permixta, et cui, febrem adducenti acutam, symptomata cito accedant cerebri in consensum tracti. Etiam morbi crassi altera species, quae in eodem libro descripta est, et ean-

dem fere, quam hepatitis illa, causam habet, cerebri in societatem pathematis adiuncti praebet exemplum.

Nec tamen crediderim, febrem typhodem, qualem Aetius agnoscit, omni in erysipelate vel simili vitio hepatis veteribus esse visam; namque Galenus, qui magno verborum apparatu (loc. affect. 5, c. 7 et 8.) erysipelas et cetera hepatis vitia depingit, non meminit cerebri secundaria vice laesi, neque alius cuiusdam signi, quod cum febre typhode congrueret; sic alii etiam auctores veterum, quos hac de re comparare mihi licuit, illum consensum silentio praetereunt. Forsan itaque, nam in tanta rei obscuritate pro certo quidquam affirmare non ausim*), non qualemcunque febrem erysipelati hepatis adiunctam Aetius vocabat τυφώδη, sic enim haec cum legitima febre ardente plane convenisset, sed eam tantum, quae cerebri facultatis excelleret secundaria laesione, et calorem inde externum quidem minutum, sed, intus eo gravius turbando, malignitatis notam proderet, et quae propterea Galeno hac conditione κακοήθης καῦσος cum similibus morbis vocata sit. Quod si ratum habere licet, similitudo elucebit inter typhodem hanc febrem et paraphrenitidem; utraque enim nascebatur tamquam symptoma visceris alicuius primario loco laborantis, secundaria autem vice cerebri facultatem laedentis, illa quidem obtundentis, vel debilitantis, haec vero cum alienatione excitantis; singulae singulis respondebant protopathicis cerebri vitiis, quorum ipsae imaginem referrent, haec phrenitidi, illa affectioni typhodi vel verae et sincerae, vel spuriae, ob sanguinis biliosi spissitudinem vel copiam genitae. Quin etiam ipsa febris haec typhodes cum secundaria affectione typhode, de qua supra diximus, convenerit. Iisdem porro paraphrenitis et febris typhodes humoribus peccantibus nasci dicebantur, in hoc autem sic certe di-

*) Gal. comm. in Hipp. Prorrhet. 1, 70.: ἐν ταῖς ἀσαφέσι ῥήσεσιν, ὡς ἂν ἐθέλοι τις ἀκούειν, ἔξεστιν.

versae, ut in illa primaria visceris laesio gravioris mali (inflammationis) formam, in febre typhode minus conspicuam speciem (erysipelatis) induere videretur, unde putandum est, inflammationis signa in paraphrenitide magis fuisse manifesta. Etenim quod erysipelas, non inflammationem hepatis, causam febris typhodis refert Aetius, innuere videtur, specificam indolem huius affectionis eam esse, in qua non emineant signa inflammati visceris, sed cerebri potius male habentis ac nervosa, quae nos dicimus, symptomata. Denique utraque affectio comparata convenit inter se tamquam species febris ardentis perniciosae, et curam propterea postulabat humori peccanti et primario malo accommodatam. Atque ita Aetius maxime a Galeno discedit, quod hic causum scribit contrarium febri typhodi, ille autem, ut ex ceteris praeceptis veterum persuasum nobis est, hanc illi tamquam speciem vel varietatem subiungit.

Exempla eiusmodi pathematis in libris Hippocratis de popularibus morbis haud rara inveniuntur. Is enim diligentius hypochondrii (praecipue dextri) conditionem, eamque quotidie explorabat et notabat scriptis, unde factum est, ut in multis perniciosae febris ardentis et phrenitidis historiis tensa, retracta, dolentia etc. legamus fuisse hypochondria, in quibus omnibus erysipelas, vel phlogosin hepatis adfuisse, credendum non est, sed obstructionem potius humorum crudorum eo congestorum; e. g. in Sileno, Herophonte, Erasino, muliere, quae in littore decumbebat; quorum morbi in Epid. l. 1. s. 3. describuntur. In his cerebri affectio fere praecessit hepatis tumorem. Verumtamen Apollonii historiam, quae Epid. 3, s. 3. t. 13. narratur, febris typhodis exemplum referre existimaverim, quod iis, quae de natura huius mali modo disputavimus, illustrandis possit inservire. Haud scio denique an eandem febrem in illis agnoscere liceat, qui in Coac. Praenot. 2, 2, 6. traduntur κωματώδεες, ἀσώδεες, ὑποχονδρίον (dextrum) ὀδυ-

νώδεες, σμικρὰ ἐμετώδεες τὰ παρὰ οὖς ἴσχουσι (ἐπάρματα), πρόσθεν δὲ περὶ τὸ πρόσωπον ἐπάρματα μετὰ κώματος. Coma in hac observatione etiam Duretus (ad h. l.) dicit per contagionem viscerum cum cerebro nasci, et crudo humore vel vapore ad caput translato. (cf. ibid. 2, 2, 2.).

Quod vero rationem attinet mutuam, quae intercederet inter febrem typhodem hancce et ceteras causi perniciosi species, lipyriam, febrem asodem etc., hae omnes convenire videbantur in causa, quae in inflammatis vel erysipelate prehensis visceribus ponebatur, differre autem specie symptomatum eminentiorum. Etenim haud aliter atque animalis facultatis laesio in typhode febre super ceteris morbi indiciis excelleret, sic in lipyria ardorem internum corpore ad cutem frigescente, in febre asode inquietudinem et iactationem et cuiusvis oblatae rei fastidium (velut in Chartade, Epid. l. VII.) prae ceteris atrociter institisse probabile est. Omnes quum malignae haberentur, a phrenitide, hepatitide etc. simplicibus distinguebantur; poterant vero, quia differentia specifica nonnisi in symptomate praevalente rationem habebat, inter sese commisceri (Hipp. Vict. acut. l. IV.), si quando plura eiusmodi symptomata consociata apparebant. Unde factum est, ut in Coacis Praenotionibus (e. g. I, 36, — II, 2, 6.), in libris Prorrheticorum et aliis complures species in unam observationem comprehensae communem saepe habere dicantur circa praesagium dignitatem et significationem. Praeterea haec discrimina, solummodo ad specierum diagnosin pertinentia non videntur in curandis hisce morbis multum valuisse, omnibus enim eadem cura, qualis malignae febri ardenti in universum, gerebatur.

---

§. 28.

In Aetii modo illustrata febris typhodis definitione acquieverunt igitur plurimi, qui inde ab ipso ad supe-

rius usque seculum exstiterunt rei medicae scriptores et veterum interpretes. Inter quos ii recensendi sunt omnes, qui eandem febrem ardentis speciem scribunt, e. g. Mercurialis (Prael. Pisan, in Hipp. hist. epid. p. 273.; Foësius (oeconomia Hipp.), Gorraeus (definit. med. v. τυφώδης) etc.; deinde, qui erysipelas hepatis causam et fomitem, febrem autem ipsam symptomaticam dicunt, ut Sennertus (de febrib. L. II. c. 16. p. 208. ed. Frcft); similiter Forestus, qui (Obs. med. L. II. o. 37.) historiam hepatitidis vulgaris in abscessum desinentis sub titulo febris typhodis enarrat, quamvis alias (ibid. L. VII, obs. 27.) Galenum secutus, eodem nomine febrem appellat, in qua ex humorum copia sudor continuus prodeat. A quibus alii nonnihil recedunt; in illis Aubrius (Commentar zu d. 1 u. 3. B. v. Hipp. Epid., a. d. Franz. p. 375.) febrem ita vocat continuam, malignam, quae in hepate non solum, sed in liene etiam et renibus sedem et fomitem habeat et suppurationem vel gangraenam adducere amet; Baglivus, qui in Prax. medic. L. I. p. 57. ed. Lugd. 1714. typhum vocat ardentis febris speciem, quae totum occupet ventriculum, eamque describit velut gastritidem. Praeterea vero idem morbum aliquem typhodem in cachexiis habet, (ducem professus Hippocratem de init. affect.) qui ad scorbutum vel inveterascentem hypochondriacam proxime accedat, ubi sanguis nimia salsedine omnino corruptus sit, ac sero tandem et difficulter in pristinum restituatur *). Alii

---

*) Zacutus Lusitanus (de medic. princip. L. II. hist. 122. 2) quaestionem proponens: num ex causa calida hydrops oriri possit: ita rem exponit, „Si parum quidem hepatis temperatura a praeternaturali calore corrumpatur, veluti quia fiens est, pravos quidem gignet et biliosos humores, hi enim cum per ulteriorem coctionem gignantur, et concoquens calor iuncto extraneo intensior reddatur, fit, ut biliosa evadat sanguificatio. Si vero plurimum iecur vitietur, humidum in flatum vertet, — atque pro sanguine et humore flatum creabit, et ex eo tympaniam, — nam tympanitici et ascitici saepe febriculam patiuntur, quam laticam Arabes, Graeci typhodem vocant, etc.“

denique, latiores fines dictae febri assignantes, magis etiam discrepant ab Aetio et reliquis veterum, e. g. Cael. Rhodiginus, Lect. antiq. L. IV. c. 14.) typhodem et malignam iuxta habet, quae re quidem magna sit ac difficilis, nec crisin habeat certam, tametsi facilitatis speciem prae se ferat; cuius sententiae auctorem ille testatur Galenum de defin. medic.; Prosper Alpinus (d. praesag. vitae et mort. L. 1. c. 10.): febres exterius mites, intus conturbantes Graeci typhodes appellant; ac tantopere inter variorum explicationes pristina nota et ratio illius febris degeneravit, ut iisdem verbis Fracastorius (de mo b. contagios. L. II. c. 3. ed. Iunt. 1584. febres pestilentes generatim describeret.

Quae sententiarum varietas sufficienti documento est, quam diversa mente febris typhodes sit intellecta. Haudquaquam vero exquisitas ex illis et principes et maxime discrepantes studiose collegimus, sed promiscue apprehendimus, quae forte ad manum erant, quia catalogum satis plenum et bene compositum reddere vel historiam quasi variarum circa hanc rem opinionum scribere animus non erat, sed corollarii loco unam solummodo alteramve adiicere, ut intelligeretur, quomodo veterum illa dissensio ad posteros transierit. Ceteroquin in Graecis, nominis auctoribus, consistere propositum nobis fuit.

Et quomodo in superioribus binas auctorum relationes, seorsum antea disquisitas, passim contulimus et alterna perlustratione accuratius discernere studuimus, ita nunc maxime exspectari possit, ut in unum omnes conspectum collectas simus comparaturi. Sed quia in hunc finem non potuissemus non multa repetere, ex parte aliquoties iamiam commemorata, lectoribus hoc relinquimus, ut coniunctim sententias intueantur et invicem perpendant. Nostrum solummodo hoc esse iudicamus, ut Galeni et Aëtii diversas febres typhodes sigillatim sibi opponamus. Diversam igitur uterque verbi significationem tenuit; ille quidem, si tantum tribuere licet com-

parationi, quam saepius instituit cum flamma fumosa, mediocriter ardente, tardius itaque fomitem depascente, febrem dixit τυφώδη non ob stuporem, qui profecto huic accedit frequenter, attamen fortuito; verum propter caloris specificam rationem, quam verbo ὑποτύφεσθαι compluribus locis describit. Hic autem febrem sic vocavit omnino quidem caloris externi mediocris, et in qua fomes internus exaestuaret, nec tamen pituitam pro causa habuit, qua febris mitior provocata sit, ut Galenus, (id docet curatio, quae bilem flavam impugnat) sed stuporem ex succenso fomite interno, hepate scilicet cerebrum in aegritudinis societatem contrahente. Quod confirmatur observationibus veterum de utriusque huius partis consensu. Itaque bilem Aetius, Galenus pituitam tamquam causam, ille acutam, hic tardam febrem intellexit; illius morbus malignus erat et lethalis, huius febris typhodes terrificis quidem symptomatibus, in quibus soporosae affectiones, stipatur, sed non adeo lethalis dicitur; illic lethargus, coma etc. spuria apparebant, ex consensu conflata, hic idiopathica et vera eadem pathemata, ex pituita nasci dicta. Quae symptomata ad naturam febris Aetii quidem pertinuisse, ut necessario accedentia, febri autem Galeni fortuito, nec inseparabilia adiuncta fuisse videntur; quare in illa affectio particularis princeps momentum morbi erat, accessorium vero febris, velut symptomatica, in hac autem febris principatum tenebat, cui partium aegritudines accederent symptomaticae, et in his praecipue animalium functionum hebetudo ac torpor. Aetius denique arctioribus finibus notionem typhodis febris circumscripsit, quam Galenus et Erotianus, Hippocratem sequi professus; ille enim speciem, hi genus febrium ita nuncupabant, ipsi vero hoc discrimine, ut prior characterem morbi statueret ex humoris peccantis natura, ex typo febris et symptomatum ratione, posterior vero ex decursus inaequalitate et exitu principiis non respondente. Sic

etiam veterum sectatores alii ampliores habebant, alii angustiores limites febris dictae, utpote a prioribus haudquaquam unanimi consensu descriptos.

In hoc vero omnes conveniunt, quod nemo hanc febrem memorat populariter grassari, et vel ex miasmate aliquo oriri, vel contagio circumstantes ad pestis modum inficere, vel exanthemate conspicuam esse, vel stadia decurrere a medicis discreta, nisi Erotianus in definitione sua hoc forte innuebat. Quod eorum gratia monemus, qui typhum, quem nostra aetas sic dicere consuevit, hisce indiciis tamquam necessariis et peculiaribus volunt dignosci.

---

§. 29.

Et sic quidem propositam hanc disquisitionem absolvere licuisset; sed non supervacaneum nobis videtur, sub finem adiicere nonnulla de causa et fonte illius dissensionis, quae inter auctores obtinet circa affectus et febris typhodis rationem. Pars causae quaerenda esse videtur in varietate significationis, quam in verbo *τύφος* et iis, quae huic cognata sunt, demonstravimus; alio enim sensu, uti vidimus, Hippocrates verbum *τυφώδης* accepit, aliter Galenus; et quod illi stupefactum denotat, apud hunc succensum redditur. Inde varia vocis virtute ad varias res significandas in morbis utebantur; in illo pathemate ad cerebri laesionem, in hoc ad febris calorem respiciebant. Alteram causam posuerim in usus raritate. Nam satis vetusta quidem illa vox esse videtur, verumtamen ad morbum aliquem nuncupandum haudquaquam multum et pridem solemnis, quare non nisi apud scriptores medicos sic usitata reperitur, apud reliquos et populares inaudita. At vero, quemadmodum animadvertimus, etiam medicis usus satis rarus erat, quare Erotiano et Galeno tamquam mi-

nus cognitum, neque recte ab omnibus intellectum verbum interpretatione indigere videbatur. Scimus autem, eiusmodi interpretum studiis, siquidem, uti hic, minus consentiunt, veritatem et cognitionem neutiquam iuvari, confusionem potius, dubitationem et obscuritatem augeri.

Sed circa illam verbi raritatem, causae eruendae gratia, singulos auctores intueamur; et ut ab Hippocrate incipiamus: illud vitium, quod in libr. Epidem. τυφῶδες dicitur, (cuiusque tam rara mentio fit, etiamsi causas mali tam frequenter quam nunc, etiam illis temporibus occurrisse, suspicari licet), compluribus nominibus ab eodem auctore promiscue nuncupatur, quum diagnosis mali nondum ita decreta esset, ut diversis nominibus diversae et rite distinctae aegritudines significarentur. Nonnulla eiusmodi synonyma verbi τυφώδης supra exhibuimus (§. 22.). Causa vero, cur eadem vox, quantumvis rara, solummodo in Epidemicorum libris scribatur, neque in aliis quibusquam dispersa sit, mihi videtur esse consuetudo auctorum varia, quos complures scimus esse eorum librorum, qui Hippocratis nomine veniunt. Nimirum, ut in synonymis dictis consistamus, sicut v. λήθαργος inauditum est in libris Prorrheticorum, raro tantum commemoratur in Coacis Praenot., sic nostrum τυφώδης auctori illorum librorum de popularibus morbis privum est, ceteri idem aliter dicunt. Inde ab Hippocrate sensim sensimque, quemadmodum a nobis expositum est, nomen illud generis ex sermonibus medicorum disparuit, in cuius locum species complures succedebant, secundum causarum et symptomatum varietatem distinctae; nec amplius aeger vocabatur τυφώδης, sed febrium quaedam species hoc nomen tulit. Verum etiam hanc consuetudinem vocandi parum vulgarem fuisse existimarim, non quidem propterea, quoniam ab Aretaeo et Caelio Aureliano (cuius liber, primitus Graece scriptus, hanc vocem habere poterat) non commemoratur, nam uterque parum operae dedit febri-

bus describendis, nec apud priorem nisi ardens accuratius exposita est; sed Galenus etiam, quippe cui tam multa debemus de febribus disputata, quique tam multi sermonis est, ut non facile quidquam, quod ampla eruditione sua complecteretur, omisisse videatur, paucis locis mentionem fecit typhodis febris, neque fusius usquam descripsit morbum hoc nomine insignitum. Cuius silentii ratio sic forsan reddi poterit paucissimis: primum, quod loquacitatem attinet huius auctoris, illa non adeo conspicua est in nominibus enumerandis, potius in rebus definiendis et largo verborum apparatu docendis. Imo non adeo multum tribuebat nominibus colligendis, vel sedulo distinguendis et definiendis, quod ex superioribus cognovisse licet, ubi typhodis affectionis species partim secundum eius auctoritatem describebantur (vid. §. 23.). Itaque mirum non est, si v. τυφώδης, quod familiare ei non erat, et cuius usus forsan non ipsum, sed alium auctorem habebat, qui pristinum medicorum usum, ut tam rarum, negligeret, non nisi aliquoties apud eum occurrit. Scilicet ab altera parte eandem febrem aliter etiam, et sic frequentius, compellabat, non ex caloris peculiari indole, nam sic fere in ardentis febris societate, et ei quasi opposita, scribitur, sed ex typi vel humoris efficientis ratione, modo quotidianam continuam, modo pituitosam (φλεγματικὴν), quarum febrium descriptio ad typhodem igitur potest transferri, quemadmodum fecimus supra. Denique illa febris ex pituita genita, sicut atrabilaris, teste eodem Galeno, in rarioribus morbis erat, quum pleraque pars febrium vulgarium ex bile derivarentur. Quam ob rem non adeo frequens locus dabatur, hunc morbum describendi, vel exempli causa commemorandi, et ob eandem causam, qui post Galenum scripserunt medici, fere sectatores illi addictissimi, partim raro ipsum morbum memorabant, partim aliter inscriptum, forsan eo magis, quoniam in usu verbi τυφώδης ille ab Hippocrate discede-

ret, ne ambigua et falsa fieret eius nominis perceptio, ipsum hoc omittere malebant. Aëtius autem, vel quisquis febrem cum erysipelate hepatis primus typhodem vocaverit, respuit usum Galeni, quippe quo augeretur confusio et obscuritas, sed scrutationes et commenta causarum, quibus tunc maxime occupabantur, cum notione Hippocratica sic coniunxit, ut peculiarem sedem affectioni iam pridem cognitae excogitaret, et ita quasi ad pristinum loquendi usum rediret, veruntamen morbi fines aliquantum contraheret. Num vero Galeni dictio cum Aetii usu simul deinceps existeret, an alterutra a medicis illius aetatis reiiceretur, ex scriptis auctorum decernere non ausim, nobis certe mansit haec sententiarum varietas, cuius rationi reddendae operam dedimus.